

Kemalizm Sonrasında Türk Kadını II

Dr. Bernard Caporal

138

Cumhuriyet

Cumhuriyet'in okurlarına armağandır.
Parayla satılmaz.

**Nurer UĞURLU başkanlığında bir kurul tarafından
hazırlanmıştır.**

**Dizgi - Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Şubat 2000**

Dr. BERNARD CAPORAL

**KEMALİZM SONRASINDA
TÜRK KADINI
II
(1923-1970)**

Çeviren **Dr. Ercan Eyüboğlu**

Cumhuriyet GAZETESİNİN
OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

İÇİNDEKİLER

TÜRK KADINI VE ÇALIŞMA	7
I. EKONOMİK VE TOPLUMSAL DURUMUN VE ÇALIŞMA YASALARININ GELİŞİMİ	9
1- Kemalizm	9
a) Tarım	14
b) Sanayi ve Ticaret	15
2- Kemalizm Sonrası	19
A- İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı (1938-1950)	19
a) Tarım	20
b) Sanayi ve Ticaret	21
B- Demokrat Parti Hükümeti (1950-1960)	23
a) Tarım	24
b) Sanayi ve Ticaret	25
C- Mayıs 1960 Devriminden Sonra (1960-1970)	27
a) Tarım	28
b) Sanayi ve Ticaret	28
II. KADINLARA UYGULANAN ÇALIŞMA MEVZUATI	31
1- Çalışan Kadının Genel Olarak Korunması	31
A- Erkeklerle Kadının Eşitliği	31

B- Gece Çalışması	32
C- Yersiz İşleri	34
D- Ağır ve Tehlikeli İşler	34
E- Ahlaksal Korunma	35
2- Evli Kadının Korunması	37
A- Genel Nitelikli Önlemler	37
B- Toplumsal Sigortalar Rejiminin Sağladığı Koruma	38
a) İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Sigortası	40
b) Malullük Sigortası	42
c) Hastalık Sigortası	43
d) Yaşlılık Sigortası	45
e) Ölüm Sigortası	46
3- Gebelik ve Doğumda Ananın Korunması	47
A- Analık Sigortası	47
a) Gebelik Sırasında Gebelik Tıbbi Muayene ve Tedavinin Yapılması	48
b) Doğum Yardımı	49
c) Maktu Gebelik ve Doğum Yardımları	49
d) Emzirme Yardımı	50
e) Geçici İş Göremezlik Ödeneği	51
B- Emzirme İzni	52
C- Ağır ve Tehlikeli İşler	54
D- İşten Atılmaya Karşı Güvenceler	55
III. ÇALIŞAN KADININ DURUMU	57
1- Tarımda Kadınlar	59
2- Endüstride Kadın	71
3- Küçük Memurlar ve Büro Çalışanları	82
4- Prestij, Otorite, Bilgi ve Yüksek Verimli Mesleklerde Kadınlar	97
IV. SONUÇ	115

Türk Kadını ve Çalışma

Çalışma yaşamında Türk kadınının durumunu ve yasaların ona sağladığı korumayı ele almadan önce, ilkin Kemalist ve Kemalizm sonrası dönemlerde ekonomik ve toplumsal durumla çalışma yasalarının gelişiminin hızlı bir tablosunu çizmemiz gerekmektedir.

I. EKONOMİK VE TOPLUMSAL DURUMUN VE ÇALIŞMA YASALARININ GELİŞİMİ (1)

1- KEMALİZM

Ekonomik bakımdan, Kemalist devrim öncesinde Osmanlı İmparatorluğu Batı'nın egemenliği altında bulunuyor-

(1) M. Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İktisadi Tarihi (2 cilt) Ankara, 1959-1971; R. Aktan, Türkiye İktisadi, Ankara, 1972 (2 cilt); D. Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, Ankara, 1973; İ. Cem, Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1972; H. Cillov, Türkiye Ekonomisi, İstanbul 1972; T.C. Çalışma Bakanlığı, 50 Yılda Çalışma Hayatımız, tybd; A. Yenal, Türkiye'nin İktisadi Gelişmesi, 1927-1960, İstanbul, 1963; E. Zeytinoglu, Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1972; Collectif: Türkiye Ekonomisinin Elli Yılı: Seminer Tebliğleri, İstanbul, 1973; F. Hasan, Türkiye Köy İktisadiyatı, Ankara, 1934; G.O. Kazgan, Tarım Ekonomisi ve İktisadi Gelişme, İst. 1966; T.S. Trak, İktisadi ve Ticari Türkiye, İzmir, 1950; A. Aydeniz, Ekonomimiz ve Tarımın Yeri, Verimlilik Dergisi içinde, s. 221-247; İstanbul, 1972; L. Erişçi, Türkiye'de İşçi Sınıfı Tarihi İstanbul, 1951; O. Sencer, Türkiye'de İşçi Sınıfı: Doğum ve Yapısı, İstanbul, 1969; K. Ebiri, The Development of Underdevelopment in Turkey; with Special Reference to Rural Operation (=Türkiye'deaz gelişmişliğin gelişmesi; kırsal alana yönelik özelliği ile), Ankara, 1970; Z.Y. Herslag, Turkey. An Economy in Transition, La Haye, 1958; (=Geçiş halinde bir ekonomi); id., Turkey, The Challenge of Growth (=Büyüme meydan okuyor); F. C. Shorter (Yayınlayan), Four Studies on the Economic Development of Turkey (=Türkiye'nin ekonomik kalkınması üzerine dört çalışma), Londra, 1967; Collectif, Problems of Turkey's Economic Development (=Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının sorunları), İstanbul, 1972; O. Okyar, Turkey's Industrialization Policies, 1923-1970 (=Türkiye'nin sanayileşme politikaları, Dış Politika içinde, III. s. 93-115, 1973, K. H. Karpat, Change and Modernization of Social Groups, (=Toplumsal grupların değişimi ve modernleşmesi), Social Change and Politics in Turkey içinde, s. 45-92, Leiden, 1973, B. Ecevit, Labor in Turkey as a New Social and Political Force, (=Yeni bir toplumsal ve siyasal güç ola

du. Akçalı açıdan, imparatorluk Düyunu Umumiye (2) aracılığıyla yabancı güçlerin vesayeti altındaydı. Öte yandan endüstrinin ve ticaretinin bir bölümü de Türk olmayan uyrukların ya da Kapitülasyonlar Rejiminin kolaylıklarından yararlanan yabancıların elinde yoğunlaşmıştı (3). Kararlı bir ulusçu olarak Mustafa Kemal, ülkesine gerçek bir bağımsızlık kazandırmak için Türk ekonomisini kurtarmak zorundaydı. Daha 1921’de şöyle diyordu:

“İstiklâli tam denildiği zaman bittabi siyâsî, malî, iktisadî, adlî, askerî, harsî ve ilâ... her hususta istiklâli tam ve serbesti tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin, manayı hakikisiyle bütün istiklâlinden mahrumiyeti demektir” (4).

24 Temmuz 1923’te imzalanan Lausanne Antlaşmasıyla (5) Kapitülasyonlar, yabancı mahkemeleri, karışma hakları, yönetim ve denetim komisyonları ve Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik ve akçalı egemenliğini temelinden saptıran tümü bir aygıtı ile birlikte bir daha geri gelmemecesine ortadan kaldırılmıştı (mad. 28). Eski imparatorluğun ağırlığı al-

rak Türkiye’de emek), id., s. 151-181; J. Kolars, *The Integration of the Villager to the National Life in Turkey*, (=Türkiye’de köylünün ulusal yaşamla bütünleşmesi), id., s. 182-202; BIT (Uluslararası Çalışma Bürosu), *Les problèmes du travail en Turquie* (=Türkiye’de çalışma sorunları), Cenevre, 1950; A.L. Génissel, *L’ouvrier d’industrie en Turquie*, (=Türkiye’de sanayi işçisi), Beyrut, 1948; A. Conker, E. Witmeur, *Redressement économique et industrialisation de la nouvelle Turquie* (=Yeni Türkiye’nin ekonomik kalkınması ve sanayileşmesi), Paris, 1937; K.H. Karpas, *Reflexions sur l’arrière plan social de la Révolution Turque de 1960*, (=1960 Türk devriminin toplumsal geri-planı üzerine düşünceler), *Orient içinde*, No. 37, s. 27-55, 1966; S. Yerasimos, *Turquie: Le Processus d’un sous-développement*, (=Az gelişmişlik sürecinde Türkiye), (2 cilt), İstanbul, 1974-1975.

(2) A. Upward, *La Turquie banqueroutière. Considérations sur l’état financière de l’Empire ottoman* (=Türkiye’nin sözde iflası. Osmanlı İmparatorluğu’nun akçalı durumu üzerine düşünceleri), Paris. 1910.

(3) A. Le Génissel, age., s. 44-49; O. Conker, age., s. 53.

(4) Nutuk, C. II, s. 624. Ayrıca, bkz.: Söylev, C. II, s. 72, 102-103.

(5) *La Confédération de Lausanne. Documents Officiels* (=Lozan Konferansı), Resmi Belgeler, Paris, 1923.

tında boyun eğdiği borçlar sorunu ise, siyasal niteliklerinden arındırılmış ve artık yalnızca Türk hükümetinin iyi niyetine kalmış olan kalan borçların ödenmesi de bir özel hukuk sorunu haline getirilmişti (md. 46-57).

Türk ekonomisi şimdi, yeni temeller üzerinde yeniden düzenlenebilirdi. Ulusal yaşamın bu kesiminin önemi, zafer kesinleşir kesinleşmez Mustafa Kemal’ce vurgulanmıştı. 16 Ocak 1923’te İzmir’te, İstanbul basınını temsil eden gazetecilere şöyle diyordu: “Yeni Türk devleti bir fatihler devleti olmayacaktır, yeni Türk devleti iktisadî bir devlet olacaktır” (6). Bir ay sonra, 17 Şubat’ta İzmir’de, açılışını bizzat Gazi’nin yaptığı bir İktisat Kongresi toplanıyordu (7). Mustafa Kemal burada da aynı konuyu işliyor, özellikle de şöyle diyordu:

“Yeni Türkiye’imizi layık olduğumertebeye isal edebilmek (ulaştırabilmek) için, behemahal iktisadîyatımıza birinci derecede ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka birşey değildir” (8).

Kimilerine göre Türkiye’nin kalkınmasında tarıma geniş bir öncelik vermesi gerekirken, Mustafa Kemal ekonomiye bu daraltıcı anlamın verilmesine karşı çıkıyor ve topyekün bir kalkınmanın gerekliliğine ülkesini inandırmaya koyuluyordu (9). Bu konuda şöyle demektedir:

“İktisadîyat demek herşey demektir. Yaşamak için, mesud olmak için, mevcudiyet-i insaniye için ne lazımsa onların kâffesi (tümü) demektir. Ziraat demektir, ticaret demektir, sây (emek) demektir, her şey demektir” (10).

(6) Söylev, C. II, s. 56-57.

(7) G. Ökçün, 1923 yılında İzmir’de toplanan İktisat Kongresi’nde kabul edilen esaslar, SBFD, XXIII/1, s. 53-100, 1968. (8) Söylev, C. II, s. 100.

(9) S. Omurtak, H.A. Yücel, İ. Sungu, s. 258, age.,

(10) Söylev, C. II, s. 110-111. Ayrıca bkz.: Reisi cumhur Atatürk’ün Komutayı açış nutukları, s. 7, 1 Kasım 1937, Ankara, 1937.

Ekonomik etkinliğin her kesimini kapsayan böyle bir kalkınmanın üzerinde, Mustafa Kemal'in kurmayı özlediği müreffeh toplum, eşitlikçi olmalıydı. Gerçekten, Halkçılık, Kemalizmin altı büyük ilkesinden biridir. Nitekim Cumhuriyet Halk Partisi'nin programı şöyle diyordu:

“Biz, yasa önünde kesin eşitliği benimseyen ve hiçbir bireye, hiçbir aileye ve hiçbir sınıfa ayrıcalık tanımayan yurttaşları, halk ve halkçı olarak kabul ediyoruz” (11).

Gazi için Türk ekonomisinin kuruluş kavgasına kadınlar da erkeklerle aynı biçimde katılmalıydılar. Türkiye'nin gerçek bir kalkınmaya tanık olabilmesi ancak bu koşula bağlıdır.

Bir heyeti içtimaiye, cinsinden yalnız birinin icabatı asriyeyi iktisap etmesiyle iktifa ederse (çağdaş gerekleri edinmesiyle yetinirse), o heyet-i içtimaiye yarıdan fazla zaaf içinde kalır. Bir millet terakki ve temeddün etmek (ilerlemek ve uygarlaşmak) isterse, bilhassa bu noktayı esas olarak kabul etmek mecburiyetindedir. Bizim heyeti içtimaiyemizin ademi muvaffakiyetinin (başarısızlığının) sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz tekâsül (ilgisizlik) ve kusurdan neşet etmektedir (doğmaktadır). İnsanlar dünyaya mukadder oldukları kadar yaşamak için gelmişlerdir. Yaşamak demek faaliyet demektir. Binaenaleyh bir heyeti içtimaiyenin bir uzvu faaliyette bulunurken diğer uzvu atalette olursa, o heyeti içtimaiye mefluçtur (felç olmuştur). Bir heyeti içtimaiyenin hayatta çalışması ve muvaffak olması için, çalışmanın ve muvaffak olabilmemenin mütevakkıf olduğu (gerektirdiği) esbab ve şeraiti te-kabbül etmesi (nedenleri ve koşulları benimsemesi) icabe-

(11) Programme du Parti Républicain du Peuple (=Cumhuriyet Halk Partisi Programı), s. 5. Ankara, 1935

der... Hayatı içtimaiyede dahi taksimi vezaif (görev bölümü) vardır. Bu umumi taksimi vezaif arasında kadınlar kendilerine ait olan vezaifi yapacakları gibi, aynı zamanda heyeti içtimaiyenin refahı, saadeti için elzem olan mesaii umumiyeye dahi dahil olacaktırlar (12).

Mustafa Kemal sözlerini şöyle sürdürüyor: “Kadınlar kendilerini yalnızca ev işlerine vermemelidir. Ev işleri onların en küçük ve en az önemli ödevlerini oluşturabilir”. Ülkelerinin kuruluşunda kendilerine düşen payı böylece yerine getiren kadınlar aslında sadece ulusal geleneklere yeniden dönmüş olacaktırlar. Nitekim, bu ulusal geleneklere oldukça yakın kalmış olan köylü kadınlar erkeklerin yanıbaşında ekonomik yaşama katılmıyorlar mı? Gazi şöyle diyor:

“Bugün bu memleketi nazarı tetkikten geçirelim. Göreceğimiz iki safha vardır. Birisi tarlalarda erkeklerle beraber çalışan, merkeplerine binerek öteberi satmak için kasabalardaki pazar yerine giden, oralarda bizzat yumurta ve tavuğunu, buğdayını satan ve ondan sonra levazımatını bizzat mübayaa eden, köyüne dönen ve mesaii umumiyesinde kocalarına, kardeşlerine yardım eden kadınlar... Ben bu kadınlar arasında kocalarından daha iyi iş anlayanlara ve hesap yapanlara tesadüf ettim” (13).

“Heyeti celilenizden (Yüce heyetinizden) ve bütün cihandan bir sual sormama müsaade buyurunuz. Türkiye’nin sahibi ve efendisi kimdir? Bunun cevabını derhal birlikte verelim: Türkiye’nin sahibi hakikisi ve efendisi, hakiki müstahsil olan köylüdür. O hâlde herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve elyak (hak kazanmış ve hak etmiş) olan, köylüdür” (14).

(12) Söylev, C. II, s. 85.

(13) İbidem, s. 86, s. 148.

(14) Söylev, C. I, s. 225.

a) Tarım

Oysa, çelişkili olarak, en az ekonomik reform, kırsal dünyada yapılacaktır. Gerçi Mustafa Kemal 1936'da hükümete bir tarım yasası hazırlama görevi vermişti, ne var ki bu yasa ancak onun ölümünden sonra kabul edilmiştir. Bir tarım reformu düşüncesinin doğmasını ve daha sonra da bu düşüncenin gerçekleşmesini görmek için bu kadar uzun bir zaman beklemenin gerekmiş olmasına şaşılabilir. Ne var ki, ulusal etkinliğin bu kesimi için alınmış olan önlemleri de unutmamak gerekir. 1924'te çıkarılan Köy Yasası, köylerin yönetimini yeniden düzenlemişti (15). 1925'te, köylülerin sırtında ağır bir yük olan aşar kaldırılmıştı (16). 1926'da çıkarılan Yurttaşlar Yasası, eşitsiz ve eksik uygulansalar bile kırsal kesimi etkilemiş olmaktan geri kalmayan daha önce incelediğimiz reformlarından başka, Anadolu'da feodalizmin izlerini yasal olarak ortadan kaldırdı, çağdaş bir özel mülkiyet rejimine kesin geçişi pekiştirdi, Mecelle'nin tarıma ilişkin kural ve düzenlemelerini ve toprağın özgür dolaşımını engelleyen nedenleri kaldırdı (17). 1923 ile 1938 yılları arasında göçmenlere ve gereksinimi olan kimi köylü kesimlerine toprak sağlamak amacıyla sınırlı önlemler alındı. Yaklaşık bir milyon hektar toprak dağıtıldı (18). Ancak, Gazi'nin yönettiği böylesine kök-

(15) Düstur, 1924-1925, C.V, s. 336-355. Ankara, 1948.

(16) B. Lewis, s. 467, age.,

(17) Ibidem, s. 469; K.H. Karpat, *Réflexions sur l'arrière plan social...* s. 37, age.,

(18) Ö.L. Barkan, *Çiftçiyi topraklandırma kanunu ve Türkiye'de zirai bir reformun ana meseleleri*, İÜİFM, s. 61-62, 1944-1945.

tenci ve girişken bir rejim altında genel bir düzenlemenin bu denli gecikmesini nasıl yorumlamak gerekir? Kanımızca bu soru, ancak Türk hükümetinin çok daha ivedi kaygılarıyla ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan toprak rejiminin karmaşıklığı karşısında bu tür bir girişimin ortaya koyduğu güçlüklerle açıklanabilir (19).

Her ne olursa olsun, gerçek bir tarımsal reformun (toprak reformunun) yokluğu, onu dayatan kurumlar, burjuvazinin ekonomik grupları ve büyük toprak sahipleri yararına işleyen bir ekonomik devletçilikle birleşince, köylülerin gidecek artan yoksullaşmalarına yol açıyordu (20).

b) Sanayi ve Ticaret

Bu alanlarda gerçekleştirilen başarı daha önemli oldu. Türkiye önce ülkede bulunan yabancı işletmeleri, özellikle de kamu hizmeti ve maden işletmelerini satın almaya girişti. Bir kez kurtarılmış ekonomiyi kalkındırmak (21) ve örgütlemek gerekiyordu. Komünizme karşı (22) ve Marksizmi ekonomik bir öğreti olarak bir yana bırakınca, Mustafa Kemal'in önün-

(19) Toprak rejiminin bu karmaşık sorunu üzerine, bkz. Ö.L. Barkan, XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak işçiliğinin organizasyon şekilleri, İÜFM, I, s.29-74, 198-245, 397-447, 1939; id., Balkan memleketlerinde zirai reform tecrübeleri, id., IV, 455-523, 1944, s. id., Türk toprak hukuku tarihinde Tanzimat ve 1874 (1858) tarihli Arazi Kanunnamesi, Tanzimat içinde, İstanbul, s.321-421, 1940, B. Köprülü, Toprak Hukuku dersleri, s.9-124, İstanbul, 1958, J. Deny, Tımar maddesi, El I içinde, C. IV, s.807-816.

(20) K.H. Karpát, Reflexions..., s.39, agm.

(21) Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayinin durumu üstüne, bkz. G. Ökçün, Osmanlı Sanayii, Ankara, 1971.

(22) Mustafa Kemal ve Komünizm üzerine bkz. R.N. İleri, Atatürk ve Komünizm, İstanbul, 1970, M. Rodinson, Marxisme et monde musulman (=Marksizm ve İslam dünyası), s.390-411, Paris, 1972.

de seçilecek iki yolu vardı: liberalizm ve güdümcülük. Özel kesimin ve bunun altındaki toplumsal yapıların kayırıldığı ilk birkaç yıllık bir el yordamı döneminin ardından Türkiye, 1929 bunalımıyla birlikte liberalizmi bırakıp güdümcülüğü seçti. Böylece Devletçilik ekonomik kalkınmanın devindirici ideolojisi durumuna geldi. Özel kesimin cesaretini kırmaksızın Türkiye, genel bir plânlamayı tanıyan ilk ülkelerden biri oldu. Birinci beş yıllık plan 1933'te hazırlandı. Bunun, birkaç yıl içinde sayısız kamusal ve özel işletmelerle donatılan ülkenin sanayileşmesi üzerinde köklü etki ve sonuçları görüldü. Gerçi pek çok uzman, Türk devletçiliğinin gerçekleştirdiklerini başarısız olarak değerlendirir, ancak şurası bir gerçektir ki ülke, birkaç yıl içinde ekonomik düzende elle tutulur ilerlemeler başarmıştır (23). Koşut olarak, asker ve sivil aydın katmanlarla çok güçlü bir bürokrasinin yanında, ulusal işletme yöneticilerinin, teknisyenlerin, sanayicilerin, bankacıların, tüccarların ve perakendecilerin oluşturduğu yeni toplumsal grupların doğmasına tanık oluyoruz. İşçi sınıfı ise birkaç yıl içinde üç katı büyümüştür (24). “Bununla birlikte” diyor K.H. Karpat:

“Hükümetin onayladığı monolithique toplum anlayışı, toplumsal sınıfları ve onların farklı çıkarlarını reddediyordu; böylece ekonomik gelişmenin yarattığı çatışmaların özgür ifadesini de önlemiş oluyordu. Bu anlayış, sonuç olarak ekonomik burjuvazinin işine yaradı, zira bu, özel ve kamusal işletmelerin çalıştırdığı ast grupların taleplerini durdurmuştu. Bel-

(23) International Bank for Reconstruction and Development (=Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası), *The Economy of Turkey* (=Türkiye ekonomisi), s.9, Baltimore, 1951.

(24) K. H. Karpat, *Change and Modernization...*, s.57, agm.

li bir ekonomik güce ulaşan değişik toplumsal gruplar devlete bağıllığın taşralı biçimlerini güçlendirmekte yarar görüyorlardı, çünkü bu, alt grupların ulusal üretimin dağılımındaki dengesizlikleri eleştirmenlerini önlemenin bir yoluydu. Toplumsal gruplar arasındaki ilişkilerde her değişiklik, toplumsal grupların hükümete karşı bağımlılık durumlarında bir değişiklik olarak algılanıyordu ve bu kabul edilemezdi.” (25)

Zaten sendikalar da tıpkı grevler gibi, 1909’da Jöntürklerin çıkardığı yasalarca yasaklanmıştı (26). 28 Haziran 1938’de çıkarılan 3512 sayılı Dernekler Yasası sendikaların, 8 Haziran 1936 tarih ve 3008 sayılı İş Yasası da, grevlerin yasaklanmasını yeniden hükme bağılıyordu.

İş yasasından önce çalışanların lehine bir dizi düzenleyici metin çıkarıldı. Hükümet dikkatini, birinci plânda kömür havzası işçilerinin haklarına yöneltti (27). Daha sonra haftalık dinlenmeler bir düzenleme konusu yapıldı. 1925’te, 394 sayılı yasa ile büyük kentlerin sanayi ve ticaret çalışanları yararına haftalık dinlenme tatili konuldu, 1935’te çıkarılan 2739 sayılı yasa ile uygulama alanı daha da genişletildi. Bu yasa ayrıca Cumhuriyetin ilânının yıldönümü günü olan 29 Ekim’de yıllık genel tatil yapılması ilkesini de getirmişti.

(25) İd., Reflexions..., s.39, agm.

(26) Bkz. yukarıda, s.92.

(27) 10 Eylül 1921 tarihli yasa, Ereğli Kömür havzası işçilerinin haklarına ilişkindi. Düzenlediği başlıca konular şunlardı: İşçilere konut sağlanması, banyo-yıkanma yerleri yapılması, yeraltında çalışacak işçiler için yaş alt sınırının belirlenmesi, ivedi yardım sandığı kurulması, sağlık bakım ve yardımlarının parasızlığı, çalışma süresi ve öteki çalışma koşulları, asgari ücret oranının saptanması ve öğretim. Bu hükümler doğrultusunda, ivedi yardım sandığı kuruluşuna ilişkin tüzük 22 Temmuz 1923’te, işçilere sağlık yardımı ve bakım götürülmesine ilişkin tüzük ve kararlar ise 31 Aralık 1935 ve 22 Aralık 1936’da yayınlanmıştır. (BIT, s.11-12, age)

Ülkedeki sanayi işletmelerinin tümünde kadınların ve genç emekçilerin korunmasına ilişkin ilk düzenlemeler 24 Nisan 1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu (Genel Sağlık-Koruma Yasası) ile yürürlüğe konmuştur. Bu yasa aşağıdaki belli başlı hükümleri içermektedir: Hamile kadın emekçilerin korunması, sanayi ya da maden işlerine çocukların alınmasında alt yaş sınırının on iki olarak saptanması, on iki ile on altı yaş arasındaki gençlerin sekiz saatten fazla ve saat 20'den sonra çalıştırılmalarının yasaklanması, yer altında ya da gece günlük çalışma süresinin en çok sekiz saat olarak saptanması. Yasa ayrıca endüstriyel işçi sağlığı ve iş güvenliğiyle ilgili tüzükler çıkarılmasını öngörmekte ve büyük işletmelere, çalıştırdıkları personele tıbbi bakım sağlamaları için belli önlemler alma yükümlülüğü getirmektedir (28).

Bu çeşitli önlemler, bütüncül bir işçi yasasının çıkarılmasının ön hazırlıkları olarak kabul edilebilir. Bu da yukarıda değinilen 3008 sayılı İş Yasası'dır. Bunun öyle kolayca kabul edilmediğini belirtelim. 1924'te hükümet, Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey'in başkanlığında, en gelişmiş ve en yetkin Avrupa iş yasalarını tanımak, bunları Türkçeye çevirmek ve Türkiye'ye uyarlanmış bir tasarı hazırlamakla görevli bir komisyon kurdu. Kadınların çalışmasını korumaya yönelik bir dizi hükümler içeren bu tasarı, -örneğin, hamile kadınlara doğumdan önce dört, doğumdan sonra altı hafta ücretli izin hakkı tanınıyordu- Büyük Millet Meclisi'nce reddedildi. Bu tasarı Milletvekillerine çok fazla solda mı görünmüştü? Necide Hanım bu kanıdadır (29).

(28) 1593 sayılı yasa, R.G. No. 1489, 6 Mayıs 1930.

(29) Nédjidé Hanım, *La législation ouvrière de la Turquie contemporaine* (=Çağdaş Türkiye'nin işçi yasaları, REI, Cahier, II, s.245. A. 1928, *Le Génissel*'in düşüncesine göre tasarı), "yetersiz bulunduğu" için reddedilmişti (age, s.64).

Ne olursa olsun hazırlanan ikinci tasarı birinciye oranla daha geri bir tasarıydı, nitekim kadının çalışmasını korumaya yönelik, özellikle anneliği ilgilendiren hiçbir madde içermiyordu. Yine de İstanbul Ticaret Odası tasarımı, genç Türk endüstrisini yıkma uğratacak hükümler içerdiği gerekçesiyle eleştirdi (30). Buna karşılık işçiler tasarımı yetersiz buldular (31). 7 Nisan 1929'da Büyük Millet Meclisi'ne sunulan bu tasarı da birincisinin akıbetine uğradı, reddedildi (32). Birçok noktada Fransız iş yasasından esinlenerek hazırlanan bir üçüncü tasarı Türkiye'nin toplumsal koşullarına pek uymadığı gerekçesiyle 2 Mart 1932'de geri çevrildi. Son bir tasarı metni 1934'te hazırlandı ve 8 Haziran 1936'da oylanarak kabul edildi. Bu yasanın kadının çalışmasına ilişkin hükümlerini ileride inceleyeceğiz. Ayrıca belirtelim ki bu iş yasasının belli maddeleri, Atatürk'ün ölümünden sonra İkinci Dünya Savaşı sırasında ulusal korunma yasası ile askıya alınmıştır (33).

2- KEMALİZM SONRASI

A- İsmet İnönü'nün (Cumhur) başkanlığı (1938-1950)

Ekonomik plânda bu dönem esas olarak 1939-1945 savaşınca belirlenmiştir.

(30) Nédjidé Hanum, s.249, agm.

(31) İkdâm, 21, 24 ve 26 Nisan 1927.

(32) Tasarıya ilişkin tartışmalar için bkz: Nédjidé Hanum, s.245-254, agm.

(33) A. Le Génissel, s.299-334, agm.

a) Tarım

Başlangıçta köylülere bir fiyat politikası yoluyla yardım etmek amacıyla kurulmuş bulunan Toprak Mahsulleri Ofisi, adım adım görevlerini genişletti ve tarımsal ürünün bir bölümüne savaş yedeği olarak el koymaya başladı. Dünya durumunun gerekli kıldığı bu önlem ile birlikte, fiyatların tek yanlı olarak yukarıda saptanması kararları, küçük köylüleri daha da yoksullaştırdı. Kırsal dünyanın, Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı beslediği kırıngınlığın büyük bir bölümü kaynağını bu önlemlerde bulur (34). Savaş, buna karşılık, etkileri giderek artacak olan tüm bir grup büyük ve orta toprak sahibinin işine yaradı.

Bununla birlikte, İsmet İnönü dönemi tarımsal politikasının büyük olayı, 11 Haziran 1945 tarih ve 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Yasası olmuştur (35). Devlete, dinsel vakıflara ait arazilerle özel kişilerden kamulaştırmalarla alınacak topraklar çiftçilere dağıtılacaktı. Özel kişilerin sahip olabilecekleri toprak genişliği yasa ile 500 dönüm olarak sınırlandırılıyordu. Kırsal nüfusun üçte birini oluşturan yaklaşık beş milyon köylünün bu yasanın hükümlerinden yararlanacağı tahmin ediliyordu.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasası'nın kabulü, Türkiye Bü-

(34) K.H. Karpat, *Réflexions...*, s.40, agm.

(35) Ö.L. Barkan, *Çiftçiyi...*, s.44-132, agm. id. çiftçiyi topraklandırma kanunu, İstanbul, s.129-353, 1946, B. Köprülü, age, O. Baysal, *Türkiye Cumhuriyeti devrinde zirai hukukumuz hakkında umumi bir araştırma*, Ankara, 1952, Ş. Berki, *Toprak Hukuku*, Ankara, 1957; S. Çorbacıoğlu, *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu şerhi*, Ankara, 1954.

yük Millet Meclisi'nde çok sert tartışmalara neden oldu. Cumhuriyetin ilânından beri hiçbir zaman muhalefet böylesine bir şiddetle kendini ortaya koymamıştı (36) Zaten bu muhalefetin önderleri altı ay sonra, Demokrat Partiyi kurmak üzere Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılacaklardır. Bu yeni partinin baskısı ile ve iktidar partisinden kimi üyelerin tutum değiştirmesi sonucu 22 Mart 1950'de kabul edilen 5318 sayılı yeni bir yasa toprak genişliğini 500 dönüm ile sınırlayan eski yasa maddesini değiştirdi. Yeni yasaya göre bu büyüklük, toprağın özelliklerine göre 2000-5000 dönüme çıkarılmıştır ki bu da gerçek bir tarımsal reformun yapılmasını önlemiştir (37). 1945 ile 1950 yılları arasında yalnızca 1.497.144 dönüm toprak 32.289 aileye dağıtılmıştır (38).

b) Sanayi ve Ticaret

Türkiye'nin sınırlı kaynaklarının yeniden askeri gereksinmelere ayrılmasıyla savaş, yürürlükteki beş yıllık plânın uygulanmasını yarıda kesti. Dışalımın sınırlandırılmasını da zorunlu kıldı. Bu son önlem, yerel sanayiın özellikle de durumdan yararlanmasını bilen özel sanayiinin gelişmesi sonucunu doğurdu. Buna koşut olarak ticaret de belli bir büyüme gösterdi. Bu gelişme savaşın sonunda önemli ölçüde artan tarım ürünleri dış isteminin önemli payı oldu. Bu istem, büyük ve orta önemdeki tarımsal işletmelerin genişlemesini hızlandırdı. Sonuç olarak sanayi ve ticaret burjuvazisiyle bütün bir

(37) B. Köprülü, s.177-180, age.

(38) İbidem.

(36) S. Aksoy, 100 soruda Türkiye'de toprak meselesi, s.63, İstanbul, 1969.

toprak sahipleri grubu 40'lı yılların bu sıkıntılı döneminden güçlenerek çıkmışlardır.

İşte bu sıradadır ki hükümetle sanayi ve ticaret burjuvazisi ve toprak sahipleri arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır, çünkü, özel ekonomik etkinlik, kendisine çizilmiş bulunan sınırları çok aşmaya başlamıştı. Gerilemeye hiç yanaşmayan bu yeni gruplar, özellikle ticaret için ek özgürlükler isteyerek devletin otoritesine karşı çıktılar. Öte yandan kamu işletmeleri de özgür girişimin önündeki engeller olarak suçlandılar. 1942 Kasım'ında çıkarılan Varlık Vergisi (39), devletle yeni ekonomik gruplar arasındaki savaşı kopmanın kenarına getirdi. Çiftçiyi topraklandırma yasasında olduğu gibi bu son önlemin amaçlarından biri de devletin üstünlüğünü yeniden dile getirmek ve halk sınıflarının toplumsal özlemlerine yanıt vermektir.

1946'da kurulan Demokrat Parti tüm hoşnutsuzlukların sözcüsü durumuna geldi, halkın sıkıntılarıyla olduğu kadar burjuvazinin ve toprak sahiplerinin yakınmalarıyla da özdeşleşti. Cumhuriyet Halk Partisinin ekonomik politikasını eğmeye zorladı. Devletçilik özel girişim karşısında geri adım atmaya başladı. İkinci Dünya Savaşı'nın sonucuyla birlikte ayrıca iki kutuplu yeni bir dünya dengesinin doğuşu da bu gelişmeyi etkilemişti. Uluslararası durum Türkiye'yi bu iki kutuptan birine doğru itti. Böylece Batı, yalnızca siyasal sistemini değil, ekonomik modellerini de getirecektir (40). Liberalizm artık tümüyle yerleşmiş ve söz sahibi olmuştur. Refahı giderek bü-

(39) F. Ökte, Varlık vergisi faciası, İstanbul, 1951, B. Lewis, s.297-302, age.

(40) A.H. Gevgilili, Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye, s.244-245, İstanbul 1968.

yüyen sanayici ve tüccar, liberalizmin yararını görürken emekçilerin durumu ücret oranının düşüklüğü ile belirliyordu. Bir bütün olarak emekçilere verilen ücret onların yaşamak için gerekli en az ölçüde olmak üzere geçim olanakları sağlamalarına zor yetecek düzeyde, hatta çoğu zaman bu düzeyin bile çok altındaydı. Üstelik, birkaç yıldan beri ortalığı kasıp kavuran enflasyon daha da artıyor, ücretler, yaşam pahalılığını izlemekte büyük güçlük çekiyordu (41).

Bununla birlikte, savaşın sonundan beri çalışma yasaları, yeni metinlerle zenginleşmişti: iş kazaları, meslek hastalıkları, hastalık ve analık sigortaları yasası; işçi sigortaları kurumu yasası; iş mahkemeleri kuruluş yasası; yaşlılık sigortası yasası; işçi ve işveren sendikaları ve sendika federasyonları yasası... Bu son yasa, zamana değin, her türlü toplumsal örgütlenmeyi yasaklayan dernekler yasasını değiştirdi, sendika kurmayı serbest bıraktı; fakat grev hakkını tanımadı. Son olarak, bu dönem içinde, Çalışma Bakanlığının kurulmasını ve Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütüne katılmasını da belirtebiliriz.

B- Demokrat Parti Hükümeti (1950-1960)

Demokrat Parti, Türk ekonomisine tartışmasız büyük bir canlanma getirmiştir. Ne var ki “hızlı ekonomik kalkınmaya uzun erimli bir toplumsal ve siyasal uyum politikası düşünebilmek için gerekli olan zihinsel ve felsefi temellere sahip olmayan Demokratlar, yeni sorunlara, karşılırlarına çıktıkça pra-

(41) BİTT, s.17, age.

tik çözümler getirdiler. İlkeler ve plânlar bir yana bırakıldı, etkinsizlik, sistemsiz ve amaçsız etkinsizlik politika haline geldi. 1923 ile 1946 arasında egemen olan aydınlar idealizmi ve kültürel kaygılar ortadan kalktı, yerini kaba bir ampirizm aldı (42). Bunun maliyeti Türkiye için yüksek oldu. Menderes yönetimi geriye 1.354.604.636 dolar kamu borcu bıraktı (43).

a) Tarım

Adnan Menderes'in tarım politikası en az çelişkili politika olmamıştır. Partisinin bağlı seçmen tabanını oluşturan köylülerin hoşnut edilmesi onun iç politikasının temeli idi. Ne var ki, geniş tarım kredileri, vergilerin kaldırılması, tarımın makinalaşması gibi önlemler sayıları ve güçleri artan ve yeni topraklar, yeni makineler edinen büyük ve orta toprak sahiplerinin yararına oldu. Küçük üreticilere gelince, onlar küçük kırıntılarla geçici vergi bağışıklıklarıyla yetiniyor, öte yandan büyük yoksulluğa sürüklenen sayısız küçük çiftçi iş aramak için kentlere akın ediyordu. Bir tek örnek vermekle yetinmek için belirtelim ki, 1950'de 288.000 olan başkent Ankara'nın nüfusu 1960'ta 650.000'e çıkmıştı (44). Çiftçiyi Topraklandırma Yasası uyarınca köylülere yalnızca 18.737.565 dönüm toprak dağıtılmış, bunun da yalnızca 86.477 dönümü büyük toprak sahiplerinden kamulaştırma yoluyla alınmıştı (45).

(42) K.H. Karpat, *Réflexions*, s.47- agm.

(43) N. Abadan, *L'avenir des Institutions politiques en Turquie. Le probable et le faisable* (=Türkiye'de siyasal kurumların geleceği. Olası olanla yapılabilir olan), *Analyse et Prévision* içinde, I, s.116, 1967.

(44) K.F. Arık, *Mukayeseli toprak reformu*, s.172, Ankara, 1961.

(45) DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, s.78, 1959, id., *Türkiye İstatistik Yıllığı*, s.71, 1964-1965.

b) Sanayi ve Ticaret

Adnan Menderes yönetimi altında ekonomik kalkınmanın ayırdedici özelliklerinden biri, ulusal gelirin yeniden bölüşümünde yatar: endüstri ve hizmetler Türkiye’de ilk kez tarıma oranla daha yüksek bir büyümeye ulaşıyordu. Tarımın, sanayinin ve hizmetlerin 1950 gelirleri sırasıyla 4.5, 1.4 ve 3.6 milyar Türk lirası iken bu rakamlar 1960’ta, yine sırasıyla 7.3, 2.8 ve 6.6 milyar Türk lirasına ulaşmıştı. On yıllık dönemin artış oranları ise sırasıyla %69.77 %100 ve %83.33’lük bir büyümeyi simgeliyordu (46). Bu son etkinlikler, demek ki, özellikle özendirilmişlerdi (47). Bunların girişimcileri de büyük ölçüde zenginleşmişlerdi. Yeni bir kapitalizm tipi: yeni bir sınıf, yüksek iş burjuvazisi doğmuştu. Zaten Menderes de 1957 seçim kampanyası sırasında, ekonomi politikasının her ilçe merkezinde on beş milyoner yaratacak kadar verimli ve başarılı olmasıyla övünmüyor muydu? (48)

Özel kesimin bu yoğun etkinliği ile yanyana olarak, sanayi ve inşaat programları büyük bir gelişme gösteren kamu kesimi de, benzer yoğunlukta bir etkinlik içine girmişti. Özel ve kamusal kesimlerdeki bu genişleme, orta sınıf sıralarını

(46) K.H. Karpat, “Change and Modernization”, s.58, agm.

(47) Yabancı sermaye akımının hızlanmasının da burada payı olmuştur. Nitekim, Türkiye İşçi Partisinin eski Genel Başkanı Behice Boran şöyle diyor: “Yerli burjuvazi tutarlı bir kalkınmayı tek başına gerçekleştiremeyeceğini anlamış ve uluslararası destekler aramaya koyulmuştur. 1950 ile 1955 yılları arasında tekeli kapitalizm lehine yabancı yatırımları özendirici son kertede liberal ve bugün bile yürürlükte bulunan yasalar çıkarılmıştır” (Aktaran: M. Barang, *Explosion patriouique et intégration économique* (=Yurtseverlik patlaması ve ekonomik bütünleşme), *Le Monde Diplomatique*, s. 2. Aralık, 1974.

(48) K.H. Karpat *Réflexions...*, s. 46, agm.,

güçlendiren çok sayıda uzman teknisyenler gerektiriyordu. Bunların oynadığı rol geniş ölçüde değerlendirildi ve bu değerlendirme sonunda onlara, memurlara verilenin çok üzerinde ücretler verildi (49). Memurlar ve özellikle de işçi sınıfı ekonomik patlamadan hiç yararlanmamışlardır. Nitekim, özel işletmelerdeki meslektaşlarından daha düşük geliri olan kamusal işletme işçilerinin ücretleri ancak iki kat artmışken aynı dönemde toptan eşya fiyatları on bir kat artmıştır. Memurların maaşları da dört katı artmıştır (50). Yüksek sınıflar, sanayiciler, tüccarlar, büyük toprak sahipleri ve yüksek uzman teknisyenler yavaş yavaş devletin denetimini ellerine geçirirken yönetim hizmetinin yükü ücretlilere bırakılmıştı. Akçalı açıdan bu yükün %70'i işçilerin ve düşük aylıklı memurların ödedikleri vergilerle karşılanıyordu (51). Ne birine, ne öbürüne, 1950 öncesi muhalefette iken Demokrat Parti'nin verdiği söze karşın, grev hakkı tanınmamıştı.

Adnan Menderes hükümeti her şeye karşın seçimsel ağırlıkları giderek artan emekçi sınıfları yanına almak istediğinden onlara yasal düzenlemelerde kimi yararlar sağladı. İş yasasının birkaç maddesi, işçiler yararına değiştirildi; gemi adamları, basımcılar, garsonlar gibi mesleklerde çalışanların hakları düzenlendi, yıllık izin kondu, öğle tatili saptandı, haftalık tatil ve bayram günleri ücretleri düzenlendi; yürürlükte bulunan hastalık sigortası, iş kazaları ve meslek hastalıkları

(49) Gerçekten, bir mühendis ayda 280 ile 500 dolar arasında kazanırken 28 yıllık kıdemi olan bir üniversite profesörünün eline ancak 80 dolar geçiyordu (ibidem, s. 47).

(50) Ibidem, s. 46.

(51) Ibidem.

ve analık sigortalarına ilişkin düzenlemeleri tamamlamak üzere yeni yasalar çıkarıldı; birçok kez değiştirilmiş ve tamamlanmış bulunan yaşlılık sigortası mevzuatının yerine sakatlık, yaşlılık ve ölüm sigortası yasası çıkarıldı; ve son olarak da sendikalar yasasında yapılan değişiklikle sendikaların özgürlükleri güçlendirildi.

C- Mayıs 1960 Devrimi’nden Sonra (1960-1970)

Yukarıda (52) incelenmiş olan nedenlere eklenince, toplumsal adaletsizlik, Mayıs 1960 devrimine yol açan nedenlerden biri olmuştur. Toplumsal adaleti yüce bir ilke olarak benimsemek isteyen yeni Anayasa, Türkiye Cumhuriyetini bir “toplumsal devlet” olarak niteliyor, ödevini de “herkes için insan haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması” (mad. 41) olarak belirtiyordu. Anayasa böylece ekonomik ve toplumsal sorunların incelenmesi yolunu açıyor, sendika, grev ve toplu sözleşme haklarını güvenceye alıyor, bir tarımsal reform düşüncesini getiriyor ve Plânlama Örgütünü kurumlaştırıyordu. Ancak, 27 Mayıs’ın hemen ertesinde askeri yönetimin atadığı bu kurumun uzmanları, Birinci İsmet İnönü kabinesinin belli bir ekonomik liberalizm uygulanmasını isteyen pek çok bakanı ile çok çabuk anlaşmazlığa düştüler. Başta DPT Müsteşarı olmak üzere birçok uzman 1962 Eylül’ünde istifa ettiler. Bu andan itibaren de Cumhuriyet Halk Partisi kimi yandaşlarının gözünde kemalizmin ilkelerini bir kenara itmiş oluyordu. Plânlamacılar ayrılmadan önce, daha başkaları ya-

(52) Bkzb, I. cilt, III. bölüm.

nında, Türkiye’de ulusal gelirin %40’ının nüfusun %2’si, çalışma çağındaki nüfusun da %1.2’since denetlendiğini gösteren istatistikler yapmışlardı (53). 21 Kasım 1962’de Parlamento’da kabul edilen 1. beş yıllık kalkınma plânı bu sürtüşmeden etkilendi. Devrimin en sert öğelerinin istediğinden çok daha az iddialı bir plân oldu. Buna karşın plânın kimi hedefleri gerçekleştirilemez olarak kabul edildi, bunun da başlıca nedeni, plânın öngördüğü yasal düzenlemelerin yapılmasında ortaya çıkan gecikmeydi.

a) Tarım

Nitekim, 1960’tan bu yana sık sık tartışılmasına, 1964’te bir Köyişleri Bakanlığı kurulmasına karşın, tarımsal reform 1970 yılına değin yapılamamıştır (54) ki bu durum köylülerde gerçek bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. 1965 ile 1970 arasında tam 146 toprak işgali olmuştur (55).

b) Sanayi ve Ticaret

İsmet İnönü hükümeti, zaten kemalizmin ekonomik ilkelerinden bir ölçüde uzaklaşmıştı; ancak, iktidara geçmeye hazırlanan Adalet Partisi 1964 Kasım’ında yapılan kongresinde ekonomik liberalizm büyük ilkelerini benimsediğini açıklıyor-

(53) A. Balkan, *La Turquie à la croisée des chemins* (=Türkiye yol ayrımında), Orient, No. 32-33 s. 135-136, 1964-1965.

(54) Yasa ancak 1973 yılında yürürlüğe girecektir. (C.O. Tütengil), 100 soruda kırsal Türkiye’nin yapısı ve sorunları, s. 145, İstanbul, 1975.

(55) C. Geray, *Planlı dönemde köye yönelik çalışmalar*, s. 366. Ankara, 1974.

du (56). Bu partinin önderi olan Süleyman Demirel gerçekten “özel girişimin şampiyonu, reformlara pek az yatkın” biri olarak görülüyordu (57). Her ne pahasına olursa olsun sanayileşme yanlısı kimliğiyle 1965’te Başbakan olunca da sanayiin anarşik bir biçimde gelişmesine ve ayrıcalıklı sınıfların zenginleşmesine yol açacaktır. “Ulusal geliri büyük ölçüde arttırdım” diyordu. Doğrudur, fakat bu büyüme iş adamları ve sanayiciler başta olmak üzere yalnızca belli toplumsal katmanlara yaramıştır, işçiler ve memurlar yaşam pahalılığının artışıının ağır yükü altında eziliyorlardı. 1963 ve 1968 yılları arasında %72 artış gösteren bu pahalılık, 1970’te Türk lirasının %66 oranında değer yitimine uğramasıyla daha da ağırlaşmıştır (58).

Ne var ki, bundan önceki dönemde olup bitenlerin tersine işçiler, özellikle 1961 Anayasasında grev hakkının tanınmasıyla birlikte, istekler ileri süren, kavgacı bir kitle oluşturmaya başladılar. İşçiler çoğunlukla iki büyük sendikal merkezde toplanmışlardı (59): çatışmadan çok uzlaşmaya daha

(56) F.W. Fernau, *Impressions politiques de Turquie* (=Türkiye’den siyasal izlenimler), Orient, No. 34, s. 37, 1965.

(57) A. Ünsal, *Portrait (Portre)*, (Süleyman Demirel), Le Monde, 2 Nisan 1975.

(58) P. Balta, *La Turquie en Liberté surveillée* (=Gözetli Özgürlüğündeki Türkiye), Le Monde, 13 Ağustos 1971.

(59) Sendikal örgütlenme ve işçi hareketleri üzerine bkz.: A. Çeçen, *Türkiye’de sendikacılık*, Ankara, 1973; H. Polat *İşçinin ekonomik korunması ve sendikalar*, Ankara 1972; K. Sülker, *Türkiye’de İşçi Hareketleri*, İstanbul, 1973; id., *Türkiye’de sendikacılık*, İstanbul, 1955; C. Talas, S. Dilik, A. Işıklı, *Türkiye’de sendikacılık hareketi ve toplu sözleşme*, Ankara, 1965; E. Yazgan, *Labor Unions in Turkey* (= Türkiye’de İşçi Sendikaları), Ankara, 1971; R.P. Kornienko, *The Labor Movement in Turkey: 1918-1963* (= Türkiye’de işçi hareketi), Washington, 1967; T. Dereli, *The Development of Turkish Trade-Unionism* (= Türk sendikacılığının gelişimi), İstanbul, 1968; Y. Gürgen, *Organisation et action des syndicats en Turquie* (=Türkiye’de sendikaların örgütlenmesi ve eylemi), Bordeaux, 1967; H.K. Elbir, K. Oğuzman, *Le statut juridique des syndicats en Turquie* (=Türkiye’de sendikaların hukuksal durumu), AFDI, XVI, s. 99-120, 1967,

açık ve en çok üyeli kuruluş olan Türk-İş ve daha köktenci olarak nitelenen ve bu nedenle de karşısındaki konfederasyondan daha az üyeli bir merkez olan DİSK. Özellikle zenginliklerin daha adil ve eşit biçimde dağıtılmasına ve tatmin edici çalışma koşulları sağlanmasına ilişkin isteklerini sonuca ulaştırmaya kesin kararlı olan bu proletarya, özellikle 1964'ten beri çok çetin grevler yürütmüş, bunların bir bölümü sendika yöneticilerinin çizdiği çerçeveyi bile aşmıştır.

Büyümeden yararlanmayı özleyen proletaryanın istekleriyle bu istekleri sınırlandırmak isteyen iş dünyası arasındaki çelişkiler, 12 Mart 1971 ordu uyarısına hiç de yabancı olmayan bir büyük gerilim yaratmıştı. Nitekim, Nihat Erim hükümetinde ekonomik işlerden sorumlu başbakan yardımcısı olan Atila Karaosmanoğlu, "Geçirdiğimiz bunalım, ekonomik ve toplumsal durumun sonucudur" diyordu (60).

1960 ile 1970 yılları arasında özellikle de İsmet İnönü hükümeti döneminde toplumsal nitelikli pek çok yasa çıkarıldı: yeni sendikalar yasası, memur sendikalarına ilişkin yasalar, toplu sözleşme, grev ve lovakt, toplumsal sigortalar yasaları, esnaf ve sanatkârlara, devlet memurlarına ilişkin yasalar bunlar arasındadır. Demirel hükümeti de 1967'de yeni bir iş yasası çıkardı. (931 sayılı yasa). Anayasa Mahkemesi (14 Şubat 1970 tarihli kararıyla yasayı biçim yönünden iptal etti. İptal kararı aynı yılın 12 Kasım'ından geçerli oluyor, böylece yasa yürürlükten kalkıyordu. Parlamento, 25 Ağustos 1971'de 1475 sayılı yeni bir iş yasası kabul etti. Ceza ile ilgili hükümleri dışında bu yasa çıkarıldığı tarihte değil 12 Kasım 1970'te yü-

(60) Le Monde, 17 Ağustos, 1971.

rürlüğe girmiş sayıldı (md. 11). Bu yasa, 931 sayılı yasanın içerdiği hükümleri aşağı yukarı aynen benimsemektedir.

İşte, Kemalist devrimden 1970'e değin bir yandan ekonomik durumun, öte yandan çalışma dünyasını düzenleyen yasaların gelişiminin çabucak çizilmiş bir tablosu özetle budur. Kadının çalışmasını ilgilendiren koruma önlemleri işte bu çerçevede içinde yer almaktadır.

II. KADINLARA UYGULANAN ÇALIŞMA MEVZUATI (61)

1- ÇALIŞAN KADININ GENEL OLARAK KORUNMASI

A- Erkeklerle Kadının Eşitliği

22 Nisan 1926'da çıkarılan Borçlar Yasası, iş sözleşmelerine ayırdığı bölümünde özel olarak kadından hiçbir biçimde söz etmemektedir. Öte yandan, bu sözleşmenin biçimini ve bundan doğan borçları tanımlama söz konusu olunca, hiçbir

(61) Bu bölümde adı geçen yasa metinlerinden başka şu incelemelere başvurulabilir: N. Çelik, İş hukuku dersleri, İstanbul, 1972; T. Esener, İş hukuku, Ankara, 1973; Ö. Malkoç, İş kanunu şerhi, İstanbul, 1957; A. İzveren, Sosyal politika, iş hukuku ve sosyal sigortalar, Ankara, 1966; H. Kazgan, İş hukuku dersleri, İstanbul, 1964; S. Selçukî, İlmî, ve kazaî içtihatlarla yeni iş kanunu ve ilgili mevzuat, İstanbul, 1967; N. Tezmen, Türkiye'de iş hukuku ve sosyal sigortalar mevzuatı. En son içtihat ve değişikliklerle, İstanbul, 1972; id., Tatbikatta iş hukuku ve sosyal sigorta külliyatı (2 cilt), Ankara 1966; N. Tezmen, N. Cebeci, S. Hastaoglu, 1475 sayılı iş kanunu. Notlu, izahlı, içtihatlı. En son değişikliklerle yürürlükteki tüzükler ve yönetmelikler. Ankara, 1971; V. Tolga, İş hukuku, İstanbul, 1952; K. Tunçomağ, Türk iş hukuku, İstanbul, 1971; O. Başarı, N. Tezmen, Notlu, izahlı iş hukuku ve sigorta mevzuatı, İstan-

düzenleyici metin erkekle kadın arasında en küçük bir ayırımı yapmaz. 931 sayılı iş yasası ile bunun hükümlerini benimseyen 1475 sayılı iş yasası, bir işyerinde aynı nitelikte işlerde eşit verimle çalışan erkek ve kadın işçilere ayrı cinsten olmalarından dolayı değişik ücret ödenemeyeceğini öngörmektedir. Yasa ayrıca, toplu iş sözleşmelerine ve hizmet sözleşmelerine buna aykırı koşullar konulamayacağını da eklemektedir (md 26). Zaten Türkiye, erkek ve kadın ücretleri arasında eşitliği tanıyan Uluslararası Çalışma Sözleşmesi'ni (62) ve istihdam ve meslekte erkekle kadın arasında her türlü ayrımcılığı yasaklayan sözleşmeyi (63) onaylamıştır.

Demek ki kadın ve erkek, kesin bir eşit konumdadırlar. Fakat çalışma haklarında bu eşitlik, kadının yazgısını düzenlemek için hiçbir özel yasal düzenleme yapılmadığı anlamına gelmemelidir. Öyleyse bu özel önlemler nelerdir?

B- Gece Çalışması

Normal çalışma süresine ve ek çalışma saatlerine ilişkin yasal düzenleme, herhangi bir değişiklik olmaksızın kadınlara da uygulanır. Bu bakımdan bu konu üzerinde burada durmak gerekmez.

bul, 1955, 1958, 1961; F. H. Saymen, Türk iş hukuku, İstanbul, 1954; id., Sistematik Türk iş hukuku mevzuatı (2 cilt), İstanbul, 1958; M. Çemberci, 1471 sayılı iş hukuku şerhi, Ankara, 1972; M. Yelekcı, Notlu, izahlı, içtihatlı 506 sayılı sosyal sigortalar kanunu, ilgili kanunlar, tüzük ve yönetmelik ve genelgeleri içine olan eser, Ankara, 1974; C. Talas, La législation du travail en Turquie (= Türkiye'de çalışma yasaları), Cenevre, 1948; Ministère du Travail, Réglementation de la vie travail en Turquie (= Çalışma Bakanlığı, Türkiye'de çalışma yaşamının düzenlenmesi), Ankara, 1947.

(62) 13 Aralık 1966 gün ve 810 sayılı yasa. RG., No: 12484, 22 Aralık 1966.

(63) 811 sayılı yasa, aynı gün ve sayılı RG.

Buna karşılık, 3008 sayılı İş Yasası'nın (64) 50. maddesi, yaşları ne olursa olsun kadınların gece sanayi işlerinde çalıştırılmasını yasaklıyordu (65). Gece çalışması, saat 20 ile sabah 6 arasında yapılan çalışma demektir (mad. 65).

Bu noktada daha az köktenci olan yeni İş Yasası, sanayi işlerinde kadınların gece çalıştırılmasını ilke olarak yasaklamakla birlikte, yaptıkları iş gerektirdiği takdirde 18 yaşından yukarı kadınların gece çalıştırılabileceğini, ancak bunun için de Çalışma, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Sanayi bakanlıklarınca ortak olarak hazırlanacak bir tüzükte öngörülecek koşullara uyulması gerektiğini öngörmektedir. 5 Haziran 1969'da yürürlüğe giren bu tüzük (66) kadınların, yasanın ağır ve tehlikeli saymakla birlikte onlara yasaklamadığı (67) işler dahil, büyük bir güç ve enerji harcamalarını gerektirmeyecek işler-

(63) 811 sayılı yasa, aynı gün ve sayılı RG.

(64) 3330 sayılı, 15 Haziran 1936 günlü RG.

(65) Bununla birlikte yasa iki istisna öngörüyordu. Bu yasanın yürürlüğe girmesinden sonraki dört yıl içinde, İktisat Vekâleti, toplumsal ve ekonomik gereklilikler karşısında, on altı yaşından yukarı erkek çocukların bile sanayi işlerinde, bu yaşı geride bırakmış kadın işçilerin de gece işlerinde, istisnai ve geçici olarak çalıştırılmalarına izin verebilir. Kadınların çalışma koşul ve biçimlerini düzenlemeye adı geçen bakanlık yetkilidir. (...) Beklenmedik ya da önlenemez bir kazanın bir işyerinde meydana gelmesi gibi zorunlu nedenlerin ortaya çıkması halinde, durum gerektirdiği takdirde, on altı yaşını bitirmiş kadın ya da erkek işçilerin gece çalıştırılmaları yasağına istisna getirilebilir. Ancak, işyerinde böyle bir kaza meydana gelen işveren, oluşundan en geç 24 saat içinde kazanın niteliğini ve işin başlama ve bitiş saatlerini bulunduğu yerin ilgili yetkili inamlarına bildirmekle yükümlüdür. (3008 sayılı yasa, md. 50).

(66) 6/11761 sayılı yönetmelik, 5 Haziran 1969 gün ve 13215 sayılı RG.

(67) Bu işlerin listesi için bkz. RG, No: 13108, 23 Ocak 1969. 6/11761 sayılı yönetmeliğin 2. maddesi aşağıdaki işleri kadınların gece yapabileceği işler arasından çıkarmaktadır: kiremit, tuğla ve künk yapımı, alkol ve alkollü içki yapımı, yolcu ve yük taşımacılığı, kamu çöplerinin sokaklardan toplanması.

de gece çalışabileceklerini öngörür. Ancak bu çalışmanın, sağlığına dokunmadığını belirleyen bir doktor raporunun her altı ayda bir alınması da, zorunlu kılınmıştır (md.5). Kadınların gece çalışma süresi 8 saati aşmamalıdır (md.3) ve işveren onların belli noktalardan alınıp atelye ya da fabrikaya getirilmelerini ve götürülmelerini, ulaşımlarını sağlamakla yükümlü tutulmuştur (md.4). Kadın, üstelik kocası da gece çalışması yapıyorsa, kendisi gece çalıştırılmamasını isteyebilir. Karı koca birlikte aynı işyerinde çalışıyorsa kadın kocasıyla aynı gece ekibinde yer almayı isteyebilir (md.7).

C- Yeraltı İşleri

1936 tarihli İş Yasası, yaşları ne olursa olsun kadınların maden ocaklarında, kablo döşenmesinde, lağım kanalı ve tünel yapımlarındakiler gibi, yeraltı işlerinde ya da sualtında gerçekleştirilen işlerde çalıştırılmalarını yasaklar (md.49). Bundan sonra çıkarılan İş Yasaları da 68. maddelerinde bu yasaklamaları olduğu gibi benimsemişlerdir. Bu madde ayrıca Türkiye'nin, kadınların yeraltı işlerinde çalıştırılmalarını yasaklayan Uluslararası Sözleşme'yi onaylamasıyla da resmen pekiştirilmiştir (68).

D- Ağır ve Tehlikeli İşler

İlk İş Yasası'nın 58. maddesi, yasanın yürürlüğe girmesinden sonraki altı ay içinde kadınlara yasaklanması gereken

(68) 3229 sayılı yasa, R.G. No.3638, 23 Haziran 1937.

ağır ve tehlikeli işleri belirtmek üzere bir tüzük çıkarılmasını öngörmekteydi. Bu tüzük tam on iki yıl geçtikten sonra çıkarılmıştır (69). 931 sayılı İş Yasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra çıkarılan 23 Ocak 1969 tarihli yeni tüzük (70), 79'u kadınlara yasaklanan 123 çeşit işi ağır ve tehlikeli işler olarak sınıflandırıyordu. Tüzüğe göre bu tür işlerde çalışacak her işçi gibi kadın işçiler de, işe alınmadan önce ve işe alındıktan sonra da, yılda en az bir kez tıbbi muayeneden geçirilmeli ve bu işi fizik olarak yapabilecekleri ve işin onlara herhangi bir zararının dokunmayacağı doktor raporu ile saptanmalıdır (mad.3). Tüzük ayrıca kadınların düzenli hastalıkları sırasında ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmalarını da yasaklamaktadır. Bu hastalıkların süresi beş gün olarak kabul edilmiştir. Bu süre, doktor raporu ile uzatılabilir (mad.4).

Günde sekiz saatten fazla çalışmanın sağlık nedenleriyle yasaklandığı işlerde kadınların da çalışabilmeleri, onların bu işlerin yapılmasında erkeklerle aynı kurallara bağlı olduğunu da gösterir (71).

E- Ahlâksal Koruma

Bu koruma erkek işçiye yönelik olandan ayrılmaz. Buna

(69) 3/7896 sayılı yönetmelik, RG.6993, 27 Ağustos 1948. Bu yönetmelik 3/13501 sayılı bir başka yönetmelikle değiştirilmiştir. Bkz. RG. No.7855, 27 Ağustos 1951.

(70) 6/11172 sayılı yönetmelik, Bkz. RG. No. 13108, 23 Ocak 1969.

(71) 3008 sayılı iş yasasının 36. maddesiyle, 8 Temmuz 1941 gün ve 4854 sayılı RG'de yayınlanan 2/16121 no.lu tüzüğün değiştirdiği 2/14637 sayılı tüzük (12 Kasım 1940 gün ve 4658 sayılı RG). 931 ve 1475 sayılı yasaların 61. maddesi ve 7/1125 sayılı tüzük. (27 Ağustos 1970 gün ve 13592 sayılı RG).

eğer burada değiniyorsak, nedeni, bu alandaki korumaya kadın işçilerin daha sık başvurma durumunda kalmalarıdır.

Börçlar yasası, iş sözleşmesinin ahlâksal nedenler yüzünden, önceden herhangi bir bildirim gerekmeksizin her zaman bozulabileceğini öngörür (mad.344). 3008 sayılı iş yasası da aynı konuyu düzenlemiş ve erkek ya da kadın işçinin, ister işverenden ister bir başka işçiden gelsin, ahlâka aykırı bir girişim ve davranışa hedef olması halinde önceden bildirim gerek olmaksızın işten ayrılabilceğini öngörür. Öte yandan işveren de işyerindeki hal ve gidişi ahlâk kurallarına aykırı olan bir kadın ya da erkek işçinin işine önceden bildirim gerekmeksizin son verebilir (mad.15 ve 16). Bu kurallar 931 ve 1475 sayılı yasalarca da benimsenmiştir (mad.16 ve 17) (72).

Ayrıca sakınım önlemleri de öngörülmüştür. Kamusal sağlığı koruma yasası sanayide işverenleri, kadın ve erkek işçilerin yemek yeme yerlerini, eğer hizmetlerine sunmakla yükümlüyse koğuşlarını, sağlık birimlerini, yıkanma yerlerini birbirinden ayırmak zorundadır (eğer bu hizmetler ve yapıları birbirinden ayıramıyorsa erkek ve kadın işçilerin kullanımına ayrı ayrı saatlerde sunulmalıdırlar). Revir ve hastane odaları da yine erkek ve kadın işçiler için birbirinden ayrı olmalıdır.

Türk Ceza Yasası da kadının ahlâksal korunması ile ilgilmiştir (md.414-447). Buradaki kurallar kadın emekçi için de geçerlidir. Yasanın namusa saldırı, ırza geçme, fuhşâ özen-

(72) Ayrıca, içkili olarak işyerine gelme ve işyerinde alkollü içki içme yasası konusunda, 3008 sayılı yasanın 57, 931 ve 1475 sayılı yasaların 77. maddesine bakınız.

dirme için öngördüğü cezalar arasında, para cezasından başka hapis cezaları da vardır.

Görülüyor ki, yasalar düzeyinde çalışan bir kadın, erkek ile tam bir eşitlik konumuna gelmiştir ve hatta kimi ayrıcalıklı hükümlerden yararlanmaktadır. Çalışan kadın bir kez evlenince de kendisine yeni birtakım haklar tanınmaktadır.

2- EVLİ KADININ KORUNMASI

A- Genel Nitelikli Önlemler

Evli kadının, kocası ya da üçüncü kişilerce haklarına yönelik her türlü saldırı karşısında Yurttaşlar Yasası'nca genel olarak korunduğunu daha önce görmüştük. Daha özel olarak çalışma yaşamına gelince, yasa, kadına, kocasının açık ya da üstü kapalıca onamı ile bir meslek ya da sanatı seçmek ve yürütmek hakkını tanımaktadır. Kocası eğer bu izni vermezse, kadın, evlilik birliği ve aile yararlarının, çalışmasını gerektirdiğini kanıtlayarak, yargıçtan bu onamı alabilir (TMK mad.159). Yasa, ona ayrıca evlilik rejimleri ne olursa olsun, çalışmasının ürününü alma hakkını da vermektedir. Türkiye'de normal evlenme rejimi olan mal aynılığında yasa kadının meslek ve sanatını yürütmesine yarayan malları dokunulmaz mallar saymaktadır (mad.186-188) (73).

Demek ki mesleksen plânda kadının bağımsızlığı gerçek bir bağımsızlıktır; mesleğini özgürce yürütebilir ve kazancını ve ücretini dilediğince kullanabilir.

(73) Yurttaşlar Yasası, her türlü evlenme sözleşmesi biçimlerinde bu malları ortaklık dışında bırakmaktadır.

B- Toplumsal Sigortalar Rejiminin Sağladığı Koruma

İster fabrikada ister büroda çalışsın, kadın işçilerin de toplumsal sigorta rejiminin sağladığı tüm haklardan tıpkı erkek işçiler gibi yararlandıkları açıktır. Toplumsal sigortalar rejimi, üstelik bir emekçinin sigortalı olmayan karısı dahil olmak üzere kadına kimi ayrıcalıklar bile tanır. Emekçi kadın kimliğinden kaynaklanmasalar bile bu haklara, çalışma ile olan ilgileri nedeniyle burada kısaca değinmek istiyoruz.

Toplumsal sigortalar, uzun bir evrimin sonucunda yürürlüğe konan 506 sayılı ve 17 Temmuz 1964 tarihli yasa ile düzenlenmiştir (74). Bu yasaya göre bir hizmet sözleşmesine dayanarak bir ya da birkaç işveren tarafından çalıştırılanlar sigortalı sayılmaktadır (mad.2). Ancak yasa oldukça önemli emekçi kesimlerini uygulama kapsamının dışında bırakmaktadır. Tarımda çalıştırılanlar, bağımsız çalışanlar ya da herhangi bir iş sözleşmesiyle bağımlı olmayanlar (75) ve ev hizmetlerinde çalışanlar, bunlar arasındadır (76). Yasanın geçici bi-

(74) Yasa, 29,30,31 Temmuz ve 1 Ağustos 1964 gün ve 11766-11769 sayılı RG'de yayınlanmış, daha sonra çıkarılan birçok yasa ile değişikliklere uğramış ve tamamlanmıştır. Bu yasalara sayı ve RG tarih ve no.ları şöyledir: Yasa No.866, 24 Temmuz 1967 gün ve 12655 sayılı RG, yasa no.672, 24 Temmuz 1965 gün ve 12057 sayılı RG, 1186 sayılı yasa, 3 Kasım 1969 gün ve 13341 sayılı RG.

(75) Bunlar için toplumsal sigorta sistemi 1479 sayılı Bağ-Kur yasası ile getirilmiştir. (14 Temmuz 1971 gün ve 13956 sayılı RG).

(76) 506 sayılı yasa uyarınca sigortalı sayılmayan öteki işçiler şunlardır: İşverenin ücretsiz çalışan eşi; aynı konutta birlikte yaşayan ve üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) olan hısımlar arasında ve aralarına dışardan başka kimse katılmayarak konut içinde yapılan işlerde çalışanlar; 27 Şubat 1962 gün ve 33 sayılı yasa hükümlerine göre çalışanlar dışında, askerlik hizmetlerini yapmakta olan hükümlüler, yasayla kurulu emekli sandıklarına ödenti ödeyenler; yabancı

rinci maddesi yürürlük koşullarını düzenler. Buna göre yasa hükümleri kent ve kasabalarda belediye sınırları içinde bulunan yerlerde dört kişiden, bunlar dışında kalan yerlerde sekiz kişiden az kimse çalıştıran işverenler ile bunların çalıştırdıkları kimseler hakkında, gereksinimi karşılayacak sağlık kuruluşları ve Kurum örgütü kurulduktan sonra, Bakanlar Kurulunca saptanarak karara bağlanacak tarihlerden başlanarak uygulanır. Madde ayrıca, Bakanlar Kurulunca bu fıkraya göre alınacak uygulama kararlarının sigorta kollarının tümünü ya da bir bölümünü kapsayabileceğini de eklemektedir. 1970 yılında İstanbul dahil illerin tümü Toplumsal sigorta rejiminden tam olarak yararlanamamaktaydı (77).

bir ülkedekurulu herhangi bir kuruluş tarafından ya da o kuruluş adına Türkiye'ye bir iş için gönderilen ve yabancı ülkede sigortalı olduğunu bildiren kimseler; resmi meslek ve sanat okullarıyla, yetkili resmi makamların müsaadesiyle kurulan meslek veya sanat okullarında uygulama niteliğinde yapım ve üretim işlerinde çalışanlar; yalnız ceza ve ıslahevleri içindeki atelyelerde çalıştırılan mahkûmlar; sağlık kurumlarında iş alıştırılmakta olan hasta veya sakatlar (506 sayılı yasa, madde 3/1). Aşağıda belirtilen kimseler de, toplumsal sigortadan eksik olarak yararlanırlar: bir işveren emrinde çalışan yabancı uyruklular, malüllük, yaşlılık ve ölüm sigortalarından yararlanırlar; özel yasa ile tanımı ve nitelikleri belirtilen çıracılar, çıracılık süreleri içinde analık, malüllük, yaşlılık sigortalarından ve 35. maddede öngörülen sağlık yardımlarından yararlanamazlar; 2. madde gereği sigortalı sayılanlardan yasayla kurulmuş toplumsal güvenlik kurumlarında malüllük, yaşlılık ve ölüm sigortaları uygulanmayacağı gibi bu durumda olanlardan kanunen sağlık yardımlarına da hak kazanmış olanlar hakkında hastalık sigortası hükümleri de uygulanmaz (md.3/II).

Buna karşılık aşağıdaki kimseler sigortalı sayılırlar: çarşı ve mahalle bekçileri; orman işleri ile kamu veya özel sektöre ait tarım işlerinde ücretle çalışanlar, tarım sanatlarına ait işlerde veya tarım işyerlerinde yapılan ve tarım işlerinden sayılmayan işlerde yahut tarım işyeri sayılmayan işyerlerinin park, bahçe, fidanlık ve benzeri işlerinde çalışanlar (md.3/A).

(77) İstanbul ili için bu hakların tümü 7/2085 sayılı kararname ile sağlanmıştır. (28 Mart 1971 gün ve 13792 sayılı RG).

a) İş kazaları ve meslek hastalıkları sigortası (78)

İş kazaları ve meslek hastalıkları sigortasına ilişkin ilk düzenleme 27 Haziran 1945 tarih ve 4772 sayılı yasa ile getirilmiştir. Kadın işçi, bu alanda, erkek işçi ile aynı haklardan yararlanır. Bununla birlikte eşlerden birinin ya da öbürünün ölümü halinde ödenecek ödençe oranı değişmektedir. Bu oranlar 1945'ten beri değişiklikler göstermiştir. Bu değişikliklerin ayrıntılarına girmek konumuz açısından yararlı değildir. Şu kadarını belirtelim ki, 506 sayılı yasada değişiklik yapan 23 Ekim 1969 tarih ve 1186 sayılı yasaya göre bu ödünceler aşağıdaki gibiydi:

Sigortalı bir işçinin bir iş kazası ya da bir meslek hastalığı sonucu ölmesi halinde, dul kalan karısına, ölenin yıllık kazancının % 70'i üzerinden hesaplanan bir yıllık bağlanır ve bunun miktarı, eğer kadının aylıklı bir ya da birkaç çocuğu varsa % 50, yoksa üçte ikidir. Buna karşılık, sigortalı bir kadının ölümü halinde kocasının % 50'den yararlanabilmesi için sakat ve çalışma gücünden yoksun olması veya 55 yaşını doldurmuş bulunması ve karısının çalışması ile geçimini sağladığını kanıtlaması gerekir. Ödençe aylığına hakkı olan çocukları yoksa bu oran üçte ikiye çıkarılır.

(78) Konuyu düzenleyen başlıca yasalar şunlardır: 4772 sayılı yasa (7 Temmuz 1945 gün ve 6051 sayılı RG), 4792 sayılı yasa (16 Temmuz 1945 gün ve 6058 sayılı RG), 5019 sayılı yasa (26 Şubat 1947 gün ve 6342 sayılı RG), 5564 sayılı yasa (6 Mart 1950 gün ve 7449 sayılı RG), 5929 sayılı yasa (16 Mayıs 1952 gün ve 8111 sayılı RG), 6707 sayılı yasa (11 Nisan 1956 gün ve 9282 sayılı RG), 6917 sayılı yasa (23 Şubat 1957 gün ve 9543 sayılı RG), 7232 sayılı yasa (3 Mart 1959 gün ve 10149 sayılı RG), 506 sayılı yasa ve 1186 sayılı yasa.

Ölen sigortalının 18 yaşından küçük her çocuğu için % 25 ödense ödenir. Ortaöğretimdeki çocuklar için bu yaş sınırı 20, yüksek öğretimdekiler için 25'tir. Yaşları ne olursa olsun sakat ve çalışma gücünden yoksun her çocuk bu % 25 hakkından yararlanır. Ne var ki, karı ya da koca olarak eşe ya da çocuklarına verilen gelir miktarı, ölenin yıllık kazancının % 70'ini hiçbir durumda aşamaz. Eğer bu sınır aşılmış olursa, hak sahiplerine ödenecek miktar, orantılı olarak kesilir.

Sigortalı bir işçinin dul kalan karısı yeniden evlenmekle ödense hakkını yitirir. Boşanması halinde bu hakkı yeniden elde eder. İki ödenseye birden hakkı olan bir dul kadın, bunlardan miktarı en yüksek olanı alır.

Aylık gelir hakkına sahip olan bir kız evlât, evlenmekle bu hakkını yitirir. Evliliğin sona ermesi durumunda, yukarıda belirtilen yaş koşulları elveriyorsa, bu hakkı yeniden elde eder (mad. 2).

Ayrıca ölen sigortalının anası ve babasına da, belli koşullarda aylık gelir bağlanabilir. Bu gelirle ilgili olarak ana ve babanın yararlandığı haklar birbirinin aynı olduğu için ve kadın özel bir ayrıcalıktan yararlanmadığından bu noktanın ayrıntılarına burada girmeyi gereksiz buluyoruz (mad. 3) (79).

Son olarak belirtelim ki, sigortalının çalışma yeteneğini tam olarak ya da kısmen yitirmesi ve bir üçüncü kişinin yardımına gereksinim duyması halinde kendisine bağlanacak gelir, % 50 oranında artırılır. Bu hükmü belirtmemizden nedeni

(79) 4772 sayılı yasa ölenin erkek ya da kız kardeşine de 15 yaşına kadar aylık bağlanmasını öngörmekteydi (mad 21). 506 sayılı yasa bu konuyu düzenlememektedir.

şudur ki, erkek sigortalı bu haktan en çok karısı sayesinde yararlanmaktadır, zira hükümde sözü geçen yardım gereksinimini karısı karşılar (506 sayılı yasa, mad. 20).

b) Malüllük sigortası (80)

1957'de kurulan ve pek çok kez değiştirilerek tamamlanan bu sigortanın 23 Ekim 1969 tarihli ve 1186 sayılı yasaya göre beliren son biçiminde, çalışma yeteneğini üçte iki oranında yitiren ya da sağlık nedenleriyle çalışabilecek durumda olmadığı belirlenen kadın erkek her sigortalıya, işten ayrıldığı tarihten önceki malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi ödenmiş son beş takvim yılının prim hesabına esas tutulan kazanç tutarları toplamı en yüksek olan üç takvim yılına göre bulunacak ortalama yıllık kazancının % 70'i oranında yıllık malüllük geliri bağlanması öngörülmektedir. (506 sayılı yasanın değişik 55. maddesi).

İş kazaları ve meslek hastalıklarında olduğu gibi malüllükte de başkalarının sürekli yardımına gereksinim duyan bir sigortalıya yukarıdaki fıkralara göre hesaplanacak ortalama yıllık kazancının % 80'i oranında yıllık malüllük geliri bağlanır (mad. 55, 3. fıkra).

(80) Bu sigortayı düzenleyen başlıca metinler şunlardır: 6900 sayılı yasa (13 Şubat 1957 gün ve 9534 sayılı RG), 7231 sayılı yasa (3 Mart 1959 gün ve 10149 sayılı RG), 228 sayılı yasa (12 Ocak 1961 gün ve 10705 sayılı RG), 506 sayılı yasa, 1186 sayılı yasa ve 1214 sayılı yasa (6 Şubat 1970 gün ve 13419 sayılı RG).

c) Hastalık sigortası (81)

Hastalık sigortası 4 Haziran 1950 tarihli ve 5502 sayılı yasa ile konuldu. 1970'te, 1186 sayılı yasa ile değişik 506 sayılı yasaya göre işlemekteydi. Hem kadın hem erkek işçilere uygulanan bu sigortanın kapsamında şu parasal nitelikli yardımlar yer alır: ilke olarak süresi altı ayı geçmeyen sağlık yardımları (hekime muayene ettirilmesi, hekimin göstereceği gerek üzerine tanılama için gereken klinik ve laboratuarmuayenelerinin yaptırılması ve tedavisinin sağlanması); (82) tanılama ve tedavi için gerekirse bir sağlık kurumuna yatırılması; tedavisi süresince gerekli ilaç ve iyileştirme araçlarının sağlanması; ağız protezleri dışındaki protez araç ve gereçlerinin sağlanması, takılması, onarılması ve yenilenmesi; geçici iş göremezlik süresince günlük ödenek verilmesi ve gerekli hallerde muayene ve tedavi için, yurt içinde başka bir yere gönderilmesi (506 sayılı yasa, mad. 32-34). Bu sigortanın önemi ve sigortalının aile bireylerinin uzun süre bunun dışına bırakılmış olmaları olgusu nedeniyle bu nokta üzerinde durmamızı gerektiriyor. Gerçekten, ilk konduğunda, bu sigortadan

(81) Hastalık sigortasına ilişkin başlıca yasalar şunlardır: 5502 sayılı yasa (RG No. 7402, 10 Ocak 1950), 6709 sayılı yasa (RG No. 9282, 11 Nisan 1956), 6901 sayılı yasa (RG No. 9534, 13 Şubat 1957), 7233 sayılı yasa (RG No. 10149, 3 Mart 1959), 7317 sayılı yasa (RG No. 10228, 11 Haziran 1959; 506 ve 1186 sayılı yasalar. Ayrıca, 672 sayılı yasa (RG No. 12057, 24 Temmuz 1965) ile 899 (RG 12655, 24 Temmuz 1967) sayılı yasalara bakınız.

(82) Bununla birlikte, tedaviye devam edilmesi halinde malûlûk halinin önlenebileceği veya önemli oranda azaltılabileceği, kurum sağlık kuruluşları sağlık kurulları raporları ile anlaşılırsa bu sürenin 18 aya kadar uzatılabileceği de yasada öngörülmüştür. (md 34)

yalnızca sigortalının kendisi yararlanıyordu (83). Emekçilerin, bir başka deyişle sigortalıların büyük çoğunluğunu erkeklerin oluşturması, eş ve çocuklarının bu avantajların hiçbirinden yararlanamamalarına yol açıyor/du. İlk kez 17 Temmuz 1964 tarih ve 506 sayılı yasa ile ki sigortalının eşi ve bakmakla yükümlü olduğu çocukları da, sağlık sigortası kapsamına alınmıştır. Bununla birlikte, ayakta yapılan tedavilerde verilen ilaç bedellerinin % 20'sini sigortalının ödemesi öngörülmüştür. Yasa ayrıca, sigortalının eşi ile geçindirmekle yükümlü olduğu çocuklarının bu sağlık yardımlarından yararlanabilmeleri için, sigortalının hastalığın anlaşıldığı tarihten önceki bir yıl içinde en az 120 gün hastalık primi ödenmiş olması gerektiğini de, koşul olarak eklemektedir (mad. 35). (84)

Ne var ki, sağlık yardımlarının eş ve çocukları kapsamına ilişkin 506 sayılı yasanın geçici 5. maddesi, bu yardımların, gereksinimleri karşılayacak kurumların Kurumca kurularak, her türlü hazırlıkların yapıldığı yerlerde Bakanlar Kurulu kararı ile uygulanacağını öngörmektedir. 1970 yılı sonunda sanayi ve ticaret işletmelerinin çok büyük bir bölümünü kapsayan İstanbul, Adana, Tekirdağ ve Kocaeli illeri hâlâ adı geçen Bakanlar kurulu kararına konu olmamıştı (85).

(83) Ne var ki, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu gereğince, birçok büyük işyerinde sağlık bakım ve yardımlarından çalışanların aile bireyleri de yararlanmaktaydı. Örneğin Zonguldak kömür havzasında işçi aileleri bireyleri parasız sağlık hizmetlerinden yararlanıyor, bu giderler yardım sandığından karşılanıyordu. (UÇB, age., s.119).

(84) Sigortalının geçindirmekle yükümlü bulunduğu ana ve babası, yasanın öngördüğü belli sağlık yardımlarından, yine yasanın öngördüğü belli süreleri aşmamak üzere yararlanırlar (506 sayılı yasa, md. 42).

d) Yaşlılık Sigortası (86)

Yaşlılık sigortası 5417 sayılı ve 2 Haziran 1949 tarihli yasa ile kondu. Bu yasanın hükümleri erkekler ve kadınlar için bütünüyle aynı olmakla birlikte emeklilik yaşı ile ilgili hükümler 1964'ten itibaren değişmeye başlamıştır. Gerçekten 1964'te çıkarılan 506 sayılı yasa yaşlılık sigortasına hak kazanabilmek için, belli çalışma ve prim ödeme süreleri yanında, erkeklerin 60, kadınların ise 55 yaşını doldurmuş olmalarını zorunlu kılmıştır (mad. 60). Ancak daha sonra yürürlüğe giren 1186 sayılı yasa bu yaşları değiştirmiş ve erkekler için 55, kadınlar için 50 yaşın bitirilmesini yeterli görmüştür (mad. 7). Aynı yasaya göre, sigortalıya, ortalama yıllık kazancının % 70'i oranında yıllık yaşlılık geliri bağlanır. Bu ortalama, sigortalının işten ayrıldığı tarihten önce prim ödediği son beş takvim yılının prim hesabına esas tutulan kazanç tutarları en yüksek olan üç takvim yılının ortalamasıdır (Mad. 8, 506 sayılı yasa: mad. 61).

(85) İzmir, Sivas ve Tokat: 7/2085 sayılı ve 15 Mart 1971 günlü kararname (RG No. 13792, 28 Mart 1971); Tekirdağ, İstanbul, Kocaeli: 7/4445 sayılı ve 11 Mayıs 1972 sayılı kararname (RG No. 14196, 25 Mayıs 1972); Adana, Hatay: 7/5933 sayılı ve 28 Şubat 1973 günlü kararname (RG No. 14539/18 Mayıs 1973).

(86) Yaşlılık sigortası aşağıdaki yasalarca düzenlenmiştir:

5417 (RG 7227, 8 Haziran 1949), 5752 (RG 7551, 6 Mart 1951), 5937 (RG 8120, 28 Mayıs 1952), 6391 (RG 8664, 22 Mart 1954), 6708 (RG 9282, 11 Nisan 1956), 6900 (RG 9534, 13 Şubat 1957), 7231 (RG 10149, 3 Mart 1959), 228 (RG 10705, 12 Ocak 1961), 506, 668 (RG 12057, 24 Temmuz 1965), 899 (RG 12655, 24 Temmuz 1967), 1186, 1214 (RG 13419, 6 Şubat 1970).

e) Ölüm Sigortası (87)

Ölüm sigortasının kökeninde, 9 Şubat 1957 tarih ve 6900 sayılı yasa vardır. Daha o zamandan bu yasa, tıpkı iş kazaları ve meslek hastalıkları sigortalarında olduğu gibi, bağlanacak gelir konusunda, ölen sigortalı bir erkeğin dul karısına, ölen sigortalı bir kadın işçinin geride kalan kocasına oranla daha ayrıcalıklı bir işlem öngörüyordu. 1970'te durum şöyleydi: ölen erkek sigortalının dul kalan eşi, kocasının aylığının, aylık alan çocuğu yoksa üçte ikisini, varsa yarısını; buna karşılık, ölen sigortalı kadın işçinin dul kalan kocası ancak eşinin ölümü tarihinde çalışamayacak durumda malül veya 55 yaşını doldurmuş ve geçiminin sigortalı tarafından sağlandığını belgelemiş olması koşuluyla, karısının gelirinin yarısını, aylık alan çocuğu yoksa üçte ikisini alabilmektedir. Aynı koşulları taşıyan ve çocukları olan dul koca, ölen karısının gelirinin ancak yarısını alabilir. Eşlerden herbirine ödenen miktarlar, tıpkı bir sigortalının bir iş kazası ya da bir meslek hastalığı sonucu ölmesi halinde hak kazanacağı gelirle aynı oranlara ve koşullara bağlıdır. Ölen sigortalı erkeğin dul eşinin ya da aylık bağlanmış kızının yeniden evlenmesinde de aynı hükümler uygulanır (506 sayılı yasanın 68 ve 1186 sayılı yasanın 12. maddeleri).

Bu kadarıyla bile belirgin bir önem taşıyan kadın hakları, analıkta daha büyük bir önem kazanacaktır.

(87) Ölüm sigortasına ilişkin başlıca yasalar şunlardır: 6900 (RG 9534, 13 Şubat 1967), 7231 (RG 10149, 3 Mart 1959), 228 (RG 10705, 12 Ocak 1961), 668 (RG 12057, 24 Temmuz 1967), 1186, 1214 (RG 13419, 6 Şubat 1970).

3- GEBELİK VE DOĞUMDA ANANIN KORUNMASI

Analığın korunmasına ilişkin ilk düzenlemeler Umumi Hıfzıssıhha yasasında yer almaktaydı. Bu düzenlemeler, daha sonraları, iş yasaları, toplumsal sigorta mevzuatı ve gebe ve emzikli kadınların çalışma koşullarını belirleyen değişik düzenlemeler çerçevesinde ele alınan daha etkili önlemlerle zenginleştirilmiştir.

Bu incelemede biz, gerektiğinde geçirilen evrime de dönerek, en son yasal durumun ne olduğunu görmeye çalışacağız.

A- Analık Sigortası (88)

Hemen belirtelim ki, daha 1945'te ilk konduğunda bile analık sigortası yalnızca çalışan kadın ile sınırlı tutulmamış, sigortalı olan kocanın karısına da uygulanarak genişletilmiştir (4772 sayılı yasanın 2. maddesi). Ancak her ikisi arasında, giderek azalsa ve hafiflese bile, bir ayırım vardı. Nitekim, 506 sayılı Toplumsal Sigortalar Yasasına göre, bir sigortalı kadın işçinin analık yardımlarından yararlanmaya hak kazanabilmesi için, doğumdan önceki bir yıl içinde en az 90 gün prim ödemiş olması öngörülmüştür. Sigortalı bir erkeğin karısının

(88) Analık sigortasına ilişkin olarak çıkarılmış bulunan yasalar şunlardır: 4772 (RG 6051, 7 Temmuz 1945), 5019 (RG 6342, 26 Şubat 1947), 5502 (RG 7402, 10 Ocak 1950), 5564 (RG 7449, 6 Mart 1950), 5929 (RG 8111, 15 Mayıs 1952), 6709 (İd.), 6901 (RG 9534, 13 Şubat 1957), 6917 (RG 9534, 23 Şubat 1957), 7232 ve 7233 (RG 10149, 3 Mart 1959), 7317 (RG 10228, 11 Haziran 1959), 506, 672 (RG 12057, 24 Temmuz 1965), 899 (RG 12655, 24 Temmuz 1967) ve 1186 (RG 13341, 3 Kasım 1969).

analık yardımlarından yararlanmaya hak kazanabilmesi için ise kocasının, doğumdan önceki yıl içinde en az 120 gün prim ödemiş olması (4772 sayılı yasa 6 ay kesintisiz prim ödeme koşulu getirmekteydi) ve doğum yapan kadınla çocuğun doğumundan önce yasal olarak evlenmiş olması gereklidir (mad. 48). Aynı yasa, analık sigortası prim oranını, sigortalının kazancının % 1'i olarak belirlemekte ve bu primi vermekle yalnız işvereni yükümlü tutmaktadır (mad. 73).

Analık sigortasının sağladığı yardımlar şunlardır:

a) Gebelik Sırasında Gerekli Tıbbi Muayene ve Tedavinin Yapılması

Yasanın 44. maddesine göre gebelik muayenesi ve gerekli görülecek her türlü tedavi, Toplumsal Sigorta Kurumunca önceden belirlenen hekim ya da ebelerce yapılır (89). Sigortalı kadın ya da sigortalı erkeğin sigortalı olmayan karısı, Kurumca gösterilen bu hekim ve ebelerden dilediğini seçebilir.

6/11648 sayılı tüzüğe göre (90) gebe emekçiler, gebeliklerinin ilk üç ayı boyunca, doktorun gerekli görmesi halinde muayene olmak üzere her zaman işlerinden ayrılabilirler. Bu üç aydan sonraki dönemde muayeneler ayda bir yapılır (tüzük, mad. 3).

(89) Ancak, sigortalı kadın işçi, gebeliğin altıncı ayı sonuna kadar gebelik muayenesi yaptırmaz, yahut hekim veya ebein gerek gösterdiği muayene ve tedavilere devam etmezse, bu yüzden ileri gelecek işgöremezlik hallerinde verilecek ödeneklerin bir bölümünün % 50'yi geçmemek üzere kurumca düşürülebileceği de yasada öngörülmüştür (mad. 44).

(90) Bkz., RG. No. 13204, 22 Mayıs 1960.

b) Doğum Yardımı

Sigortalı kadın ya da sigortalı erkeğin sigortalı olmayan karısı, doğum öncesi, sırası ve sonrasında tıbbi bakım, ilaç ve araç gibi gerekli sağlık yardımlarından yararlanır. Bu yardımlar ilke olarak gebenin önceden seçeceği ebe, ya da kurumun görevlendirdiği bir ebe tarafından gebenin evinde ya da sağlık kurumlarında yapılır. Gerekli görülürse doğumda yetkili bir uzman hekim bulundurulabileceği gibi, hekim ya da ebe'nin gerekli göreceği durumlarda doğum bir hastane ya da tedavi kurumunda da yaptırılabilir. Yasa ayrıca kurumlarda gerçekleştirilen doğumlarda annenin yanında yeni doğan çocuk için bu süre içinde yapılan giderlerin ve yardımların geri istenmeyeceğini de öngörmüştür (mad. 45) (91).

c) Maktu Gebelik ve Doğum Yardımları

Sözü geçen tıp ve yardımcı meslekler personeli ile hastane ve bakım kurumları, Toplumsal Sigortalar Kurumuna bağlıdır. Kurum ayrıca, doktor, ebe gibi personel ve hastane gibi kurumlarla sözleşmeler de yapabilir (mad. 123). Sağlanan bakımlar karşılığında hiçbir ödeme yapılmaz. Oysa analık sigortasının ilk kuruluşunda durum hiç de böyle değildi. Gerçekten, 27 Haziran 1945 gün ve 4772 sayılı yasa hükümlerine göre İşçi Sigortaları Kurumu doğrudan kendisi gerekli tıbbi yardımı sağlayabileceği gibi, Çalışma ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca ortaklaşa hazırlanıp yayınlanan bir

(91) Erken doğum, 506 sayılı yasa ile, bir hastalıkla birleştirilmiştir.

tarifeye göre annenin yaptığı doğum giderlerini belge üzerinden karşılama yetkisine de sahipti (mad. 12). Aynı yasanın 31. maddesine göre de sigortalı erkeğin sigortalı olmayan karısı sigortalı bir kadının aldığı yardımların yalnızca üçte ikisini alabiliyordu. 1947’de çıkarılan 5019 sayılı yasanın 12. maddesi bu eşitsizliği giderecektir.

Ne var ki kimi yer ve durumlarda Kurum, gebelik ve doğumla ilgili sağlık yardımlarını kendisi doğrudan sağlayamayabilir, bu durumda sağlık yardımı yerine Sosyal Güvenlik Bakanlığına önceden onaylanmış bir tarifeye göre, maktu parasal bir yardım yapılır (mad. 46). Ancak, yasanın aynı maddesine göre, a) gebelik yardımını maktu olarak alabilmek için gebelik halinin doktor raporu veya diplomalı ebeden alınacak bir belge ile ve doğumdan önce Kuruma bildirilmesi, b) doğum yardımı parası alabilmek için de doğumun en geç üç ay içinde Kuruma bildirilmesi ve doktor raporu ya da diplomalı bir ebeden alınacak bir belge ile veya onanmış nüfus kayıt örneği ile belgelenmesi zorunludur.

d) Emzirme Yardımı

Bu yardım 27 Haziran 1947 gün ve 4772 sayılı yasayla konmuştur. Ne var ki bu yasa, yardımı, yalnızca sigortalı kadın için öngörüyor, sağlık durumunun çocuğunu kendisi emzirerek beslenmesine elvermediğini, sağlık raporu ile belgelese bile, sigortalı işçinin sigortasız karısı bu yardımdan yararlanamıyordu. Yardımdan yararlanma, ileride üzerinde duracağımız analık ödeneğinin kesildiği günden itibaren altı hafta ile sınırlandırılıyor, miktarı da bu ödeneğin yarısı olarak belirleniyordu (mad. 30).

2 Şubat 1947 gün ve 5019 sayılı yasa 30. maddesiyle bu hakkı sigortalı işçinin sigortasız karısına da genişletmiş ve yardım miktarının Çalışma ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarınca ortaklaşa saptanmasını öngörmüştür. Bu miktar bir kerede ve toplu olarak ödenecektir. 506 sayılı Toplumsal Sigortalar Yasası da 47. maddesiyle bu hükümleri aynen benimsemiştir.

e) Geçici İş Göremezlik Ödeneği

506 sayılı Toplumsal Sigortalar Yasası hükümlerine göre, doğumdan önceki bir yıl içinde en az 120 gün süreyle analık sigortası primi ödemiş olan sigortalı kadının 12 haftalık doğum izni vardır. 49. maddeye göre bu izin, yarısı doğumdan önce yarısı doğumdan sonra kullanılmak üzere iki eşit parçaya ayrılır. Bu iki dönem de, annenin sağlık durumuna ve işin özelliklerine göre uzatılabilir (6/11648 nolu tüzük, mad. 2). Gerçekte doğumda ücretli izin hakkı, 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile tanınmıştı. Ancak süresi, doğum öncesi ve sonrasına eşit olarak ayrılan altı haftadan ibaretti. Ayrıca kadının bu izin hakkı kesin değildi. Gerçekten, işveren, izin verilmemesinin kadının ve çocuğunun sağlığına bir zarar vermeyeceğini belirten bir doktor raporu ile bu hakkı vermeyebiliyordu (mad. 155). Doğum öncesi ve sonrası izinlerin zorunlu nitelik kazanarak en az 12 haftaya çıkarılması daha sonraları, yavaş yavaş gerçekleştirilmiştir (92).

(92) Birçok ülke, doğumda verilen ücretli izin süresini daha uzun olarak saptamıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü uzmanlarının anketinden ortaya çıkan sonuçlara göre bu süre 53 ülkede 12 hafta, 22 ülkede 12 hafta olarak belirlenmişti, 14 ülkede ise 14 ile 22 hafta arasında değişmekteydi. *Medicine du travail, protection de la maternité et santé de la famille* (=İş sağlığı, analığın korunması ve ailenin sağlığı), S. 8, Cenevre, 1974.

Doğum izni nakdî yardımlara hak kazandırır. Bu yardımın miktarı, 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanununa göre kadın işçinin ücretinin yarısıydı (mad. 155). 1945'te çıkarılan 4772 sayılı yasanın 29. maddesi bu miktarı ücretin % 70'ine çıkarıyor, ancak yardımdan yararlanabilmeyi işi eylemli olarak bırakmış olma koşuluna bağlıyordu. 506 sayılı yasanın 89. maddesine göre ise bu yardımlar, çalışan kadının günlük kazanç ortalamasının üçte ikisine eşittir. Belirtelim ki 1475 sayılı yasanın 70. maddesi 12 haftalık doğum izni süresince kadınların çalıştırılmasını yasaklamıştır.

506 sayılı yasa, Kurumca sağlanan doğum yardımlarından yararlanmayı haklı ve makul nedenler olmaksızın reddeden, ya da hekim veya ebenin gerekli gördüğü önlemleri almaması yüzünden hastalandığı veya hastalığının arttığı uzman doktor raporu ile belirlenen sigortalı kadına, geçici işgöremezlik ödeneğinin verilmeyeceğini öngörmektedir (mad. 50).

İş kazasının yol açtığı bir erken doğumda sigortalı kadının, genel ilkeye göre, iş kazası ödencesine (% 50) göre daha yüksek olan analık ödencesini (% 70) alması gerekiyordu. Ancak 4772 sayılı yasa, 72. maddesi ile bir istisna getirmiştir. Buna göre, bir iş kazası sonucu çocuğunu aldırان sigortalı kadın, geçici işgöremezlik süresi boyunca ücretini tam olarak almaya devam eder.

B- Emzirme İzni

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu çocuklu kadın işçilere çocuklarını emzirmeleri için çalışma saatleri içinde işlerine bir süre ara vermelerine olanak tanımaktaydı. Bu kural daha son-

raki birçok çalışma yasasınca da benimsendi ve yönetsel düzenlemelerle dengelendi. Bunların en sonuncusu, daha önce de değindiğimiz 6/11648 sayılı tüzüktür (93). Buna göre işyerleri, büyüklüklerine göre değişik kurallara bağlıdır.

100'den az kadın işçi çalıştıran işyerlerinde bir yaşımdan küçük çocuğı olan bir kadın işçiye, çocuğunu emzirmesi için, iş yasasının öngördüğü ara dinlenmesinden önce, yarım saatlik emzirme izni verilir (94). Annenin, işin bitiminden önce de yarım saatlik emzirme izni hakkı vardır. Bu süreler hiçbir biçimde bir ücret kesintisine yol açmazlar (mad.5).

Daha büyük işyerleri için işverene emzirme odaları veya kreş açma yükümlülüğü getirilmiştir. 100 ile 300 arasında kadın işçi çalıştıran işletmelerde işveren, bunların yaşları ve kişisel durumları (medeni halleri) ne olursa olsun, bir emzirme odası açmak ve işçilerin çocuklarının oraya bırakılmasını ve bakılmasını sağlamakla yükümlü tutulmuştur. Yine aynı 1475 sayılı yasaya göre 300'den çok kadın işçi çalıştıran işyerlerinde işveren bir kreş açmak zorundadır. Çocuklu kadının işçiler burada 1 yaşımdan küçük çocuklarını emzirecek, 1 ile altı yaş arasındaki çocuklarını da bakılmaları için buraya bırakacaklardır.

Emzirme odaları ve kreşler işyerinin dışında fakat işye-

(93) Bundan önce iki tüzük daha çıkarılmıştı: 2/15156 (RG. 4736, 17 Şubat 1941) ve 4/1272 (RG. 8517, 23 Kasım 1953) sayılı tüzükler.

(94) 1475 sayılı yasa, 64. maddesinde ara dinlenmesini şöyle düzenler: Çalışma süresinin ortalama bir zamanında, o yerin adetlerine ve işin gereğine göre ayarlanmak suretiyle, işçilere: - 4 saat veya daha kısa süreli işlerde 15 dakika, - 4 saatten fazla ve 8 saatten az süreli işlerde yarım saat, - 8 saat veya daha fazla süreli işlerde bir saat dinlenme verilir (...) Yukarıda yazılı dinlenmeler çalışma süresinden sayılmaz.

rine en çok 250 metre uzaklıkta olacaktır. İşverenin ulaşım için özel araç koymayı koşuluyla bu uzaklık bir kilometreye çıkarılabilir; ancak bu sınırı hiçbir durumda aşamaz. Birden çok işveren bu uzaklık koşuluna uymak üzere ortak emzirme odaları ve kreşler açabilecekleri gibi, bu koşullara uyan özel kişilere, devlete ya da hayır kurumlarına ait kreşlerle işyerlerinde çalışan kadın işçilerin çocuklarının buralara devam etmesi için anlaşmalar yapabilirler (mad. 6). Tüzük emzirme odalarıyla kreşlerin iç donatım, yerleşim, bakım, sağlık ve kullanım koşullarını en ince ayrıntılarına değin belirlemektedir (mad. 7-16).

Bu işletmelerde, annelerin emzirme odalarında ya da kreşlerde bulunan 1 yaşından küçük çocuklarını emzirmeleri için, ara tatilinden yarım saat önce ve yarım saat sonra iki dinlenme süresi tanınmıştır ve bu her iki dinlenmenin yirmişer dakikası çocuk emzirmeye ayrılacaktır. Bu süreler çalışma süresine dahildir (mad. 5).

C- Ağır ve Tehlikeli İşler

6/11648 sayılı Tüzük, çocuklarını emziren kadınların ağır ve tehlikeli fakat yasaklanmamış işlerde çalıştırılabilmesi için doğumdan sonraki altı haftalık bir dönemin sonunda ve işe başlamadan önce doktor muayenesinden geçmesi gerektiğini belirtir. Sağlık durumlarının bu tür bir işi yapmalarında hiçbir sakınca taşımadığını belgeleyen bir rapor olmadıkça kesinlikle çalıştırılmazlar. Bu durumda emzikli kadın, doğumdan sonraki altı ay içinde ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaz (mad. 4).

D- İşten Atılmaya Karşı Güvenceler

Çok esaslı bir önlem olarak 3008 sayılı İş Yasası, işverenin doğum nedeniyle işe gelemeyen bir kadın emekçinin işine son vermesini yasaklamıştı. Yasa, ayrıca, işverenin işe son verme bildiriminde bulunabilmesi için doğum izninin bitiminden sonra 30 günlük bir sürenin geçmiş olmasını öngörmüştür. Bu doğum izninin ise, yasanın 23. maddesine göre üç hafta olarak saptandığını, 931 sayılı yasanın ve onun yerini almış bulunan 1475 sayılı yasanın bu süreyi altı haftaya çıkardığını görmüştük (mad. 70). İşe son verme bildirimi, demek ki bu sürenin sonunda işlemeye başlar ve işletmede geçen kidede göre hesaplanır: işyerinde altı aydan daha az bir süreden beri çalışmakta olan bir kadın işçi için bu süre iki hafta, altı ay ile bir buçuk yıldan beri çalışmakta olan bir kadın işçi için dört hafta, birbuçuk yılla üç yıl arasında altı hafta ve üç yıl ve daha uzun bir süreden beridir iş yerinde çalışmakta olan bir kadın için de sekiz haftadır (mad. 13). Bu düzenlemeler 1475 sayılı yeni İş Yasasıyla da olduğu gibi benimsenmiştir (mad. 70 ve 13).

Kadının, mesleksel etkinliği çerçevesindeki hakları ve lehindeki koruma önlemleri işte bunlardır. Belirtilen yetersizliklerine karşı bunların olumlu niteliği tartışma götürmez. Bunların çalışan kadının durumu üzerindeki etkileri nelerdir?

15 yaş ve üzerindeki çalışan nüfus (1.000) olarak

Esas Meslek		1927		1935		1940 (*)		1945		1950		1955		1960		1965	
		%		%		%		%		%		%		%		%	
Teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve ilgili meslekler	E	53		51		71		81		92		138		179		248	
	K	7	11,67	11	17,74	11	12,36	16	16,46	21	18,42	29	17,37	36	17,89	62	20,00
	T	60		62		82		97		114		167		215		310	
Mutabakatlar, ev ve idare ile ilgili meslekler	E	63		308		494		556		367		200		308		308	
	K	1	0,16	8	0,18	6	1,50	12	2,11	29	6,63	25	11,05	33	9,85	46	12,88
	T	64		316		500		568		397		225		342		354	
Satıcılar ve satışa ilgili meslekler	E	237		204		188		204		83		270		322		383	
	K	9	3,86	11	5,12	13	6,40	11	4,01	4	4,80	5	2,17	4	1,22	5	1,28
	T	246		215		201		215		87		275		326		388	
Çiftçiler, Ormançılar, Balıkçılar, vb	E	2.551		2.844		3.356		3.302		4.390		4.738		4.883		5.125	
	K	1.638	39,08	2.734	49,01	3.048	47,60	4.058	58,14	4.581	51,06	5.082	51,65	4.942	49,79	4.836	48,54
	T	4.189		5.578		6.404		7.360		8.971		9.820		9.825		9.961	
Hekimler ve muhaberatla ilgili meslekler	E	15		117		80		134		108		184		247		284	
	K	1		3	2,50	3	3,61	3	2,17	1	0,93	2	1,08	3	1,20	4	1,39
	T	16		120		83		137		109		186		250		288	
Maden ve taş çıkarma ile ilgili meslekler	E	1		33		33		49		29		48		52		63	
	K	1		1	2,94	1	2,94	1	2,09	1	3,45	1	1,88	1	1,56	1	1,56
	T	2		34		34		50		30		49		53		64	
Sanatkarlar, madat ve tamirat işçileri	E	254		388		361		489		560		685		864		1.043	
	K	31	10,83	87	19,56	85	18,06	68	12,21	82	14,13	114	14,27	135	13,51	143	11,56
	T	285		475		446		557		642		799		999		1.186	
Kalifiye olmayan işçiler	E	1		71		39		24		183		260		261		294	
	K	1		23	24,47	13	11,32	6	20,00	27	12,74	17	6,14	18	5,78	7	2,33
	T	2		94		53		30		210		277		279		301	
Hizmetle ilgili meslekler	E	100		36		44		34		144		237		340		408	
	K	18	13,67	23	36,98	15	25,42	14	29,17	16	10,00	25	9,54	30	8,11	32	9,36
	T	118		59		59		48		160		262		370		440	
	E	3.273		4.063		4.875		4.934		5.956		6.758		7.568		8.208	
	K	1.704	34,23	2.908	41,72	3.200	40,83	4.188	45,81	4.765	44,45	5.282	43,87	5.136	40,77	5.174	38,46
	T	4.977		6.972		8.075		9.123		10.722		12.040		12.704		13.382	
Toplam	E	703		382		231		582		371		525		666		962	
Meslekleri, belcimenme, yanlar, emekli, işsiz, ev kadını, asker.	K	3.150		2.141		2.212		1.653		1.629		2.024		2.901		3.838	
	T	3.853		2.523		2.443		2.235		2.206		2.549		3.567		4.800	
	E	3.976		4.445		4.808		5.526		6.339		7.282		8.224		9.172	
	K	4.854		5.050		5.412		5.942		6.585		7.306		8.164		9.074	
	T	8.830		9.495		10.218		11.368		12.925		14.588		16.388		18.246	

a) Kendi adına çalışanlar ve yüksek memurlar; b) Girişimciler ve özeller hariç; c) Girişimci ve ücretli dahil; d) Yalnızca iletişimle çalışanlar; e) Silahlı kuvvetler ve koruma mensupları dahil; f) Otel, kahve ve ilgili meslek mensupları dahil; g) Kendi hesaplarına ve bireysel olarak çalışanlar; h) Kendi hesabına ve bireysel olarak çalışanlar hariç. * Sayım değil örneklem sonuçları.

Kaynaklar: 1927-1965 arası: DİE, İstatistik yıllığı 1959, s. 87; 1960 için: İstatistik yıllığı 1963, s. 67; 1965 için: DİE, nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri, 1965, s. 308-316.

III. ÇALIŞAN KADININ DURUMU

Arkadaki tablo, ilk sayım yılı olan 1927'den 1965'e kadın ve erkek çalışan nüfusların izlediği evrimi vermektedir. 1970 sayımı sonuçları çalışmanın yapıldığı şu güne değin belli olmamıştır (95). Bu tablodaki rakamlar belli bir ihtiyatla yorumlanmalıdır. Kategori sınıflamaları bir sayımdan öbürüne değiştiğinden, kemalizmle kemalizm sonrası değişik dönemler arasında yanılma tehlikesini göze almadan belirgin karşılaştırmalar yapmak olanaksızdır. Yine de bu rakamlar bize ekonomik etkinliğin değişik kesimlerinde erkek elemeğiyle karşılaştırmalı olarak kadın elemeğinin dağılımı hakkında genel nitelikli kimi sonuçlar çıkarma olanağını vermektedir.

Göze çarpan ilk nokta şudur: Türk kadını çalışma yaşamına büyük ölçüde katılmaktadır. 1965'te, 15 yaşın üzerindeki kadınların % 56.60'ı bir işte çalıştığını bildirmekteydi. Bu rakam, toplam çalışan nüfusun % 38.49'unu oluşturmaktaydı. Ancak bu oran giderek düşmektedir: nitekim 1945'te aynı oran % 45.91'di. Ne var ki, ilerde de göreceğimiz gibi pek çok kadın, ücretsiz aile emekçileri olarak sınıflandırılabilir ve çalışan kadınlar sayısına eklenebilir.

En göze çarpan noktalardan bir başkası da, tarımsal çalışmanın kazandığı büyük önemdir. Nitekim, 1965'te çalışan nüfusun % 74.67'si bu kesimde çalıştırılmaktaydı. Toprağı iş-

(95) Bu sonuçların henüz yayınlanmamış olmaları bir yana, 1975 Ağustos ayında bize DİE. 'nde bizzat belirtildiğine göre, hâlâ derlenip karşılaştırılmış bile değillerdi.

lemede 1940'a değin çoğunluk olan erkekler 1945 ile 1955 yılları arasında sayıca bu çoğunluğu kadın emekçilere bırakmışlar, fakat 1960'tan itibaren yeniden çoğunluğu ele geçirmişlerdir. Düzenli bir yükselişten sonra 1960'tan beri düşmeye başlayan kadın nüfusa karşılık tarımda çalışan erkek nüfus sayısı sürekli bir artış göstermektedir. Tarımda çalışan kadın ve erkek orantıları, çalışan kadın ve erkek nüfusa göre düşmeye başlamıştır. 1945'ten itibaren kadınlar için hafif olan bu düşüş, erkekler için 1950'den beri daha önemli bir nitelik almaktadır. Yine de gerçek odur ki 1965'te çalışan nüfusun % 74.67'si tarım kesiminde çalışmaktadır. Bu kesimde kadınların % 94.15'i, erkeklerinse % 62.45'i çalışır görünmektedir. Görülüyor ki Türkiye, sanayi, ticaret ve hizmetler lehine tarımda çok daha az nüfus barındıran gelişmiş ülkelerin çok uzağında bulunmaktadır.

Bu sonuncular 1965'te elemeğinin yalnızca % 25.33'ünü istihdam ediyordu. 1927'de bu oran % 15.81'di. 1965'te erkeklerin % 37.55'i, kadınlarınsa yalnızca % 5.85'i bu kesimlerde çalışıyordu. 1927'de bu oranlar sırasıyla % 22.06 ve % 3.86 idi ki, bu da, erkeklerde artışın kadınlara göre daha hızlı olduğunu göstermektedir.

Bu kısa gözlemlerden sonra şimdi bu noktaları derinleştirmemiz ve ekonomik etkinliğin değişik kesimlerinde, tarım, sanayi ve hizmet kesimlerinde, kadının durumunu incelemeye çalışmamız gerekir. Bunlara bir de Mustafa Kemal'in Türk kadınlarına sağladığı prestij, otorite, yüksek bilgi ve bol kazançlı meslekler bölümü ekleyeceğiz.

1- TARIMDA KADINLAR (96)

Esas olarak kırsal bir ülke olan Türkiye’de tarım, çok değişik biçimler altında ortaya çıkar. Burada bir yanda, gerçek işletmeleri ile görece olarak yeni, çağdaş bir tarım; öte yanda da, en büyük bölümü oluşturan, küçük mülkiyetin egemen olduğu geleneksel tarım, vardır.

Aşağıdaki tablo, boyutları ve ekili alanları bakımından tarım işletmeleri sayısının yüzde olarak dağılımını vermektedir:

İşletme büyüklüğü	1963		1970	
	İşletme dağılımı %	ekili alan %	işletme büyü. %	ekili alan %
5 hektara kadar	68.8	24.4	75.1	29.6
5.1-10 hektar	18.1	23.9	14.7	23.2
10.1-20 hektar	9.4	23.7	7.1	21.8
20.1-50 hektar	3.2	17	2.6	14.3
50.1-100 hektar	0.4	4.5	0.4	5.7
100.1 hektar ve üzeri	0.1	6.5	0.1	5.4 (97)

Görülüyor ki 1970’te, toprakların % 5.4’ü, ortalama 328.9 hektar birim büyüklüğü ile ailelerin % 0.1 ’nin elinde bulunurken, ailelerin % 75.1’i, ortalama 1.8 hektar büyüklüğündeki

(96) Kaynakça için, Kırsal Ailede Kadınla ilgili 450. s., 6 no.lu dip notuna başvurulması yararlı olur. Burada adı geçen kaynakların birçoğunda köylerde kadınların çalışmasına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Ayrıca, bkz., E.Tümer- tekin, Türkiye ziraatındaki kadın gücünün dağılışı, TCD., içinde, XIV-XV, s. 173-176, 1958-1959, id., Türkiye’de ziraatta çalışan kadınların miktar ve dağılışındaki değişim, İÜCED içinde, VII, s. 54-61, 1964.

(97) Yeni Strateji ve Kalkınma Planı. Üçüncü Beş Yıl. 1973-1977, s.858, Ankara, 1973.

işletmelerle toprağın yalnızca % 29.6'sına sahiptir (98). Bu küçük işletmeler, olsa olsa, bir ailenin kıt kanaat geçimini sağlamasına yetebiliyordu.

Üstelik buralarda tarım sistemleri ilkel, araç gereç eski ve çok yetersizdi. Gerçi Türkiye'de traktör sayısı, 1940'ta 1066 iken 1970'te 105.865'e ulaşarak büyük bir artış göstermiştir (99), fakat traktör ancak belli bir büyüklüğün üzerindeki işletmelerde kullanılabilmektedir. 7 hektara değin olan işletmeler bu makinaların kullanılabilmesi için fazla küçük sayılmaktadır. Dolayısıyla, 1960'ta ekilebilir toprakların yalnızca % 12'si makina ile işlenmekteydi (100).

Büyük mülkiyet feodal sistemi gibi, ağaların egemenliği de, köylülerin güç yaşam koşullarının kökeninde bulunur. Hiçbir çıkış yolları olmayan köylüler bunların vesayeti altındadır ve onlara karşı sık sık borçlu durumdadır. Alacaklarının çıkarlarına ters düşecek herhangi bir girişimde bulunmaları da esasen beklenemez. Ayrıca birkaç istisna dışında ağa sınıfı da kurulu düzenin korunmasını ister. Gelirin düşüklüğü, daha önce değindiğimiz köylülerin yalnızlığı ve hatta onların boş inançlara bağlılığı, ağaların egemenliğin sürmesini sağlayan öğeler olmaktadır (101).

Topraksız köylülerin sayısı Türk tarımının önemli bir sorununu oluşturur. 4.126.000 aileden 1.268.000'inin, yani

(98) İbidem, s. 859.

(99) DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1973, s. 188, Ankara, 1974.

(100) A. Michaelis, *Wirtschaftliche Entwicklungsprobleme des Miktsen Ostens*, Kiel, s. 59-61, 1960

(101) Ağa konusunda bkz., M. Makal, s. 275-279, age., Ayrıca pek çok romancı ve öykücü de bu kişiyi yapıtlarında işlemişlerdir: Sadri Ertem, Memduh Şevket Esendal, Sabahattin Ali, Samim Kocagöz, Orhan Kemal, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kemal Tahir, Orhan Hançerlioğlu, Kemal Bilbaşar, gibi...

% 30.7'sinin toprağı yoktur. Aile başkanlarının % 1'i toprak kiralamakta, % 5.7'si ortakçı, % 93.3'ü ise tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Türkiye'nin bütününde % 30.7 olan topraksız köylü oranı, Güneydoğu Anadolu'da % 45'e yükselmektedir (102).

Hayvan yetiştiriciliğı sayısal olarak (1970'te 73.031.000 baş hayvan) (103) önemli bir yer tutar, ancak çok ilkel koşullarda yürütölen bu etkinlik genellikle aile ekonomisine elle tutulur bir katkı ve yardım getirmekten uzaktır.

Bu durumda Türk köylüsünün yıllık ortalama gelirininkentlininkinden üç kat düşük olmasına ve kentlere göç hareketinin böylesine büyük boyutlar kazanmış olmasına şaşılabilir mi?

Köylerin acı gerçeğı bazan resmi makamlarca da kabul edilmektedir. Nitekim, Fakir Baykurt'un romanından çevrilen "Yılanların Öcü" (104) filmi, Cumhuriyet Senatosu'nun bir oturumunda haksız bir biçimde kimi senatörlerin saldırısına uğrarken dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in övgülerini kazanıyordu. "Bu filmi gerçekleştirmekle, ülke gerçeklerini gözler önüne sererek yurdunuza hizmet ettiniz" diyen Gürsel şunlar ekliyordu;

Eserde köy gerçeğı olduğundan da güzel gösterilmiştir, çünkü köyler gerçekte daha da kötü bir durumdadırlar. Yirmi milyon köylü yoksulluk içindeyken, halkın mutluluk ve refahından söz edilemez; bu gerçekten kaçmamak, tersine onu gün

(102) DPT., Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl, 1973-1977, s.860, Ankara, 1973.

(103) DİE., Türkiye İstatistik Yıllığı, 1973, s.197, Ankara, 1974.

(104) Yılanların Öcü, İstanbul, 1959.

ışığına çıkarmak gerekir (...). Köylülüğün bugünkü durumuna değinilir değinilmez ülkemiz aydınlarının garip tepkileri olmaktadır. Gerçeklerin söylenmesi halinde bunlar şiddetle başkaldırmaktadırlar. Bunları dinleyecek olursak gerçekleri olanca çıplaklığıyla ortaya koymaktan çekinmek gerekecekti, böylece de köylü yaşamı kendi üzerine kapanacak, onu rahatlatıcak hiçbir şey yapılamayacağı için de yoksulluk ve bilgisizlik içinde kalmayı sürdürecektir (105).

Köylerin gerçeği acı, köylülerin durumu katıdır ama köylü kadınların durumu erkeğe göre daha acı ve daha da katıdır. Gerçekten, kadın erkekten daha çok çalışır ve işlerin en ağırı onun omuzlarının üstündedir. Erkekleri köyün kahvesinde bir masaya oturmuş, kadınları tarlada çalışırken gösteren tablolar, kırsal dünyanın alışılmış görünümüdür. Türkiye’de erkeklerin işlerin çoğunu nasıl karıların omuzlarına yıkarak çalışmaktan kaçındığı ve ancak kadınların yapamayacağı kadar büyük işlere katılabileceklerini kabul ettikleri bilinen bir gerçektir (106). Zaten bir Türk atasözü de “kadın herşeyi, erkekler de geri kalanı yapar” demiyor mu? R.Üğürel köyle ilgili olarak şöyle diyor:

Köyde kadın erkekten daha çok çalışır. Erkek çoğunlukla yemek yemek, uyumak ve kahveye gitmekle yetinirken kadın evin ve tarımın işlerine koşar, giysiler için kumaş dokur (...). Tarlada ya da evde ürettiğini satmak için pazara gider. Başka hemen her yerde erkeğe düşen ayak işlerini köyde kadın yapar (107).

(105) “Vatan”, 18 Mart 1962

(106) J.P.Roux, *Le Traditions...*, s.311-312, age.

(107) R.Üğürel, s.35, age.

Romanlar ve öyküler bu olguyu geniş biçimde vurgular. Örneğin Merhamet'te (108) Orhan Hançerlioğlu, yakıcı bir güneş altında çalışan karısını ve kızlarını seyreden bir erkeğin, suçluluk duygularını hicvederek betimler. Onlara yardımcı olmak amacıyla adam iki fener edinecek, böylece aynı çalışmayı geceleyin, hava serinken yapmalarını sağlamış olacaktır. Samim Kocagöz Fındık Yaprakları'nda çalışmayan erkekleri kınar ve şöyle der:

Bir eşek satın almaktansa üç kadın alırlar. Kadın fındık toplar, kadın odun keser, kadın ev işlerine bakar, kadın çocuk büyütür. Evlenmeden önce zaten aşınmış olan genç kız, evlenince de yonga gibi tutuşur, yanar, yok olur (109).

Okulu bitirmesi zaten beklenmeyen erişkinler, genç kızlar, evli kadınlar ve anneler olarak tarlaların en çetin işlerinde en başta gelen yeri alırlar. Çocuk bekleyen nice kadın doğum öncesi dönemin vazgeçilmez önlemlerini almayı savaşırlar ve tarlaya ya da inek sağmaya giden ve ağrısı tutup oracıkta doğururerek kucığında çocuğu ile eve dönen kadın örneğine sık sık rastlanır (110). İşlerin yoğunluğu da zaten kadınları doğumdan hemen sonra yeniden çalışmaya iter; doğum sonrası gerekli önlemlerin alınmasına uyulmaması ise kadının sağlığı için kuşkusuz ağır bir tehlike oluşturur. Mahmut Makal'ın betimlediği bölgede köylülerin sapana koşacak bir çift öküzleri bile yoktur. Bu yüzden de sabanın çekilmesinde en türdeş olmayan bileşimlere rastlanır: iki eşek, bir öküz ve

(108) İnsansız şehir, içinde, İstanbul, 1953.

(109) Sam Amca içinde, s.176, İstanbul, 1952.

(110) L.Naim, Kadın Hakları Üzerine, "Ekspres" 25 Ağustos 1975.

bir eşek, bir inek ve bir eşek. Kadının işi bundan hiç de kolaylaşmamaktadır. Makal şöyle diyor:

En yakınımızda Koca İsa'nın çifti var. Boyunduruğun bir yanına inek bir yanına eşek koşulu. Çifti İsa kendisi sürüyor. Bacısı da onun sürdüğü yeri tapanlıyor. Tapanın arkasına bir taş koymuş çekiyor ön tarafından. Ayakları çıplak, baldırları görünüyor dimiden. İçliğin kolları tillim tillim. (...) Yüzünden akan ter sapsarı...

Gözü terden açılmıyor. Ayakları demir gibi: Kesekmiş, taşmış, dikenmiş, vız geliyor ona. Omuzu sökölüyor zavallının tırpan çekeceğim diye (111).

Daha sonra kadınlar yeniden erkeklere katılarak tohumu eker, ekini biçer ve döverler. Bu arada çocuklarıyla ilgilenecek zamanı ancak bulabilirler. Aynı yazar şöyle sürdürüyor izlenimlerini:

Yazınsa ananın çocuğuyla meşgul olacak vakti yoktur. Herkes gibi o da sebze yolma, ekin, harman gibi bahardan başlayıp güz sonuna kadar devam eden türlü çalışmalara katılarak sabahtan akşama kadar didinmek mecburiyetindedir. Ana çocuğunu seleye sararak sırtına vuruyor. İşyerinde akşamakadar uğraşırken çocuk da Allah'ın kırında bir köşede ağlayıp duruyor. Kadın, ancak bir defa ayakta şöyle bir emzirir. O da, sütü varsa eğer. Çoğu anaların, gıdasızlık yüzünden sütleri de gelmez (112).

Döveni çeken hayvanların biteviye dönüp durmasını seyretmekten başka işi yoksa ondan mutlusu yoktur.

(111) M.Makal, s.46-48, age.

(112) Ibidem, s.119.

Sebze yetiştiriciliği yapılan yerlerde kadının işi daha az etin değildir. Kadın burada sürekli olarak toprağa eğilmiş olarak görülür; ya fide dikmekte ya sebze toplamaktadır. Pamuk veya tütün yetiştirilmesinde de durum aynıdır.

İlkel biçimde yapılsa ve ekonomik devrelere çok zayıf oranlarda girmiş olsa da hayvan yetiştiriciliği köylülerin yaşamında belirleyici bir yer tutar. Bu alanda da işlerin büyük bir bölümü kadına düşer. Kışın,

kadınlar yalınkat giyindikleri halde soğuğa alışır: Hayvana bakmak, sulamak, eve su getirmek gibi işler hep onlardadır. Erkeklerse boş oturmaktan titrerler hep kış boyu. oğunun ayağında, tek kat yamalı bir dondan başka birşey yoktur (113).

Kimi bölgelerde kadınlar yazın sürüleri yaylaya gtrrlər. Sürünün obana teslimi durumunda ise bütün bir süt dönemi boyunca hayvanları sağma görevlerini yerine getirmek üzere yayla ile köy arasında mekik dokur dururlar (114). Yeni doğan yavruların bakımı ile de çoğu zaman onlar ilgilenirler.

Köyde zanaatkârın karısı da etin koşullar altındadır. Bu zanaatkârlar aynı zamanda ifti ve hayvan yetiştirici de olduklarından, onların karıları da tarla işleri ve hayvan yetiştirme ile uğraşırlar.

Tüm bu uğraşılara, tüm köylü kadınları için geçerli olan ortak işler olarak ev işlerini ve çocuklara götürülen bakım hizmetlerini eklemek gerekir. Yemeğin hazırlanması kadının görevidir. Anadolu'nun her yerinde tahıl beslenmesinin yaygın-

(113) Ibidem, s.77.

(114) X. de Planhol, s.314, age.

lığı tartışılmaz bir gerçektir. Tahıl, başlıca iki biçim altında tüketilir: ekmek ve bulgur olarak. Bulgurun hazırlanması önemli bir çalışmayı gerektirmese de, çok seyrek olarak fırında, -Hasanoğlu gibi gelişmiş bir köyde ailelerin yalnızca % 6'sı fırında pişirilen ekmek tüketmektedir- (115), fakat çoğunlukla evlerde kadınlarca pişirilmektedir. Mahmut Makal şöyle anlatır:

Mübareği kazanma derdi bir yana, yiyebilecek şekilde yapıp da yemek bile çok zor burada... Ekmek deyince şehirlerin somunu gelmesin aklınıza sakın. Bu bizim ekmek kalınca bir yufkadan ibarettir. Gene de çok kere içi hamur kalır. Hazmedilene aşkolsun! Lastik gibi çek çek kopmaz mübarek. Mukavva ıslatıp yiyormuş gibi gelir adama. Ama ne zahmetle yapılıyor o. Şu ekmek yapmak derdi yok mu, bana öyle geliyor ki bizim kadınların ömürlerini yarı yarıya kısaltıyor. Kimi köylerde güzden haftalarca durmadan yiyecekleri ekmekleri pişirip yığıyorlar bir kenara. Sonra her övünde yeteri kadarını ıslatıp ıslatıp yiyorlar. Etraftaki köylerden daha medeni bizim köy bu bakımdan: her günün ekmeği taze taze yapılır. Kadınlar geceden kalkarak hamuru yoğurur, daha evvel erkekleri yataktayken, yani şafak sökmeden, o günün ekmeğini yapıp yerine koyarlar. Biraz geç kalacak olursa kocasından yiyeceği dayağın haddi hesabı olmadığı gibi adı da ayyar diye anılır ki bir kadını küçük düşürmek için bundan kötü söz olmaz. Ekmek yapılırken kadının gözlerinden yaşlar şapır şapır dökülür dumandan. Ocak habire tüter. Üstleri başları o yüz-

(115) İ.Yasa, Yirmibeş yıl sonra..., s.111, age.

den is, kurum içindedir. Cehennem azabı nedir diye sorsalar bu köyde ekmek pişirmektir derim (116).

Kışın esas olarak bulgurla ve ekmekle, yazın da özellikle sebze ve ekmekle beslenir, ama baharda

ekmek bile bulunmaz çok evlerde. Üç ay ekinin yetişmesini bekle. Kadın kız işi yoksa cacık toplansın. Kaynat kaynat, ye (117).

Ekmek ve yemek pişirmek için odun, bulamadıkları zaman da yerine kullanmak üzere tezek aramaya çıkan, yine kadınlardır. Gerçekten bu tezek, hemen hemen tüm

Orta Anadolu'da yakacak olarak kullanılır. Kullanımı, odun ve odun kömürünün ardından ikinci sırayı alır. İstatistikler, 1962'de 15 milyon ton odun ve odun kömürü, 14 milyon ton da tezek üretiminden söz etmektedir (118). Tezeğin üretimini Mahmut Makal şöyle anlatıyor:

Sabahleyin sığırları çobanlar toplayıp otlığa götürürken ve akşam köye getirirken yola düşen pislikleri toplamak için ne kadar karı kız varsa ellerine sele, teneke veya daha başka birşey alarak yollara dökülür, toza dumana karışırlar. Bazıları da kap götürmeden eteğine doldurur ganimeti... Daha tez davranmaya can atarlar. Bazan saç saça baş başa dövüştükleri de olur bölüşemediklerinden. Avuç dolusu pisiğin yanındaki yüzüne çarpıverenler mi ararsınız (119).

Bunun yakacak olarak hazırlanması da yine bir kadın işidir:

(116) M.Makal, s.63-64, age.

(117) İbidem, s.67.

(118) DPT., Planlama 3, s. 106, Ankara, 1962.

(119) M. Makal, s.22, age.

Toplayıp getirdiklerini yoğurup duvara yapıştırırlar. Duvar da kuruduktan sonra kaldırıp içeri istif eder yenisini yapıştırırlar duvara... Yaz günü köy sokaklarında gezebilmek mesele, tezeğin kokusundan geçtim, sivrisinek ve övezler de doluyorlar tezeklere. Ağzına burnuna dolmaları işten bile değil (120).

Evin su gereksiniminin karşılanması kadının hiç de küçük işlerinden biri değildir. 1960'ta köylerin % 79.8'inde hâlâ içme suyu bulunmamaktaydı (121). Bu nedenle köylerde yüzlerce metre uzaktan omuzundaki kap-kacağa su doldurup çocuklarının da yardımıyla, iki büklüm evine su taşıyan kadın görüntülerine sık sık rastlanır.

Uzun süredir kentlere bağımlı ekonomik devrelerle bütünleşmiş olan ova köylerinde giyim için gerekli olan kumaşın hemen tümü ya kentlerden ya da işportacıdan satın alınırken, dağ köylerinde ve yarı-göçebelerde, köylü giysilerinin önemli bir bölümü hâlâ yerel hammaddelerden ve ilkel tezgâhlarda dokunmaktadır (122). Çok doğaldır ki bu iş de kadına düşmektedir. Kadın buna küçük bir de aile zanaati eklemede, örtü ve kilimler ile genellikle evde kullanılan fakat bazan da, Kayseri, Uşak, Isparta vb. bölgelerinde olduğu gibi piyasaya sürülen halılar da böyle üretilmektedir.

Görülüyor ki, kırsal dünyada kadın sayısız isteklerle boğuşmakta, durup dinlenmeksizin mutfaktan samanlığa ya da ahıra, tarladan ev işlerine, çocuklardan hayvanlara koşup dur-

(120) İbidem, s.23

(121) C.O.Tütengil, 100 Soruda Kırsal Türkiye'nin yapısı ve sorunları, s.55, İstanbul, 1975.

(122) X. de Planhol, s.180, age.

maktadır. Onun hiç boş zamanı yoktur ve çoğunlukla kendisi için hiçbir şey örgütleyemez. Zira günlük alışılmış işler arasında doğanın kaprislerinin ortaya çıkardığı, önceden bilinmeyen bir sürü ek işlerle karşılaşır. Bu silkeleyici varoluş ile erkek otoritesinin canlı biçimde kendini sürdürmesi olayı bir araya gelince köylü kadın, üretimsel çalışma ile bütünleşmiş olmasına karşın, genel olarak kocasının ortağı olamamaktadır (123). O daha çok işi başından aşkın, günlük görevlere hapsedilmiş, en tekdüze işlerle kuşatılmış ücretsiz bir işçi görünümündedir. Buna karşılık azıcık bir ilgi çekecek her iş erkeğe özgülenmiştir. Bütün bunların ötesinde kadından beklenen, L.Naim'in de belirttiği gibi, tüm bu işleri itirazsız ve boyun bükerek yapmasıdır (124).

Kırsal dünyada birçok kadın aile çerçevesinin dışında ücret karşılığı çalışmaktadır. Adana ya da Ege ovaları gibi bölgelerde duyulan el emeği açığı, buralara önemli mevsimlik işçi akımlarının yönelmesine yol açmıştır. Kimi çalışmalar için gerekli olan, erkek el emeği ise de, pamuk, incir, üzüm ve tütün toplama işlerinde kadınlar önde gelmektedir. Köylülüğün en yoksul dünyasından gelen bu kadın işçileri koruyan hiçbir yaşa yoktur, bunların hiçbir mesleksen statüleri yoktur. Adına gurbet denilen bu göç teması Yaşar Kemal gibi, Orhan Kemal gibi romancıların kalemlerinde sık sık karşımıza çıkar. Nitekim Orhan Kemal, Bereketli Topraklar Üzerinde'de belki biraz abartarak, pamuk tarlalarında çalışan genç köylü kızlarının durumunu belirtmektedir:

(123) N.Abadan, Türk Kadını..., s.149, agm.

(124) L.Naim, s.3, agm.

Bu kızların pek çoğu, daha memeleri bitmeden gebe kalırlar. Doğururlar, ana olurlar, yeniden gebe kalır, yeniden doğururlar... Sonunda tanınamayacak kadar çirkinleşirler... İçlerinden birkaçı soluğu genelevde alır. Bu olmazsa, bir deri bir kemik kalan bu kızlar ya sıtmadan ya da pamuk tarlasında bel bellerken güneş çarpmasından genç yaşta ölürlər (125).

Bu mevsimlik çalışmalar bir yana bırakılacak olursa, köylü kadının aile dışında ücretli bir işle bütünleşmesi olanağı, hiç yok değilse bile çok sınırlıdır. Örneğin, ekonomik yapısı küçük bir kentinkine yakın olan Hasanoğlan gibi gelişmiş bir köyde, soru sorulan 200 aile başkanının belirttiğine göre aile dışında tarımsal olmayan bir etkinliği olan yalnızca iki kadın (% 1) ve bir tek genç kız (% 0.5) vardı. Oysa kadınlara verilen soru kağıdından anlaşıldığına göre gerçekte bu tür bir işte çalışan kadınların sayısı sekizi buluyordu. Bu farklı yanıtlar, erkeğin, karısının aile dışında bir işte çalıştığını açıklamayı çekinmesinden kaynaklanmaktadır ve bu çekinmeyi açığa çıkarır. Kuramsal olarak sorulan bir soru ile ilgili olarak da erkekler zaten, % 85 gibi bir çoğunlukla karılarının aile dışında ücretli bir işe girmesine karşı çıkmışlardır. Somut bir istek durumu sözkonusu olsaydı bu zaten yüksek olan oran daha da yükselecekti (126). Eğer durum Hasanoğlan'da bu ise, yanılma tehlikesi olmaksızın ileri sürülebilir ki, genel olarak köylü kadının, geleneklerin çizdiği çerçeveden kurtulması mesleksel plânda olanaklı değildir. Bu durumda ana-babanın kız çocuklarını ilkokuldan öteye okula göndermek için hiçbir ne-

(125) İstanbul, s.71, 1964 (2.bs.)

(126) İ.Yasa, Yirmibeş yıl sonra... s.131 ve 297., age.

den görememeleri kolayca anlaşılabilir. Hattâ bunu tümünden yarsız bulmaları da anlaşılabilir birşeydir.

İşte, kırsal dünyada genel olarak kadının payına düşen, budur: boyun eğme, bağımlılık, ev işleriyle boğulma ve ücretsiz iş. Bunların hiçbirinde gerçek bir gelişmenin ufukları yoktur.

2- ENDÜSTRİDE KADIN

Türkiye’de kadınların endüstriyel etkinlikler içinde kıstıtlı bir yerleri olduğuna daha önce değinmiştik. Maden çıkarma ve işleme sanayilerindeki niteliksiz kadın işçilerin sayısı 1965’te 150.000’i ancak aşıyordu. Bu sayı, sanayide çalışan toplam işgücünün % 9.39’u, toplam kadın emeğinin ise ancak % 3’ü demektir. İkinci Dünya Savaşından sonra görülen bir düşmenin ardından, kadın işçi sayısında düzenli, fakat yavaş bir artış görülmeye başlar. Buna karşılık kadın işçilerin toplam sanayi işçileri içindeki payları, oran olarak düşmektedir (127).

Sanayide çalıştırılan kadınların yaklaşık 80.000’i ücretli, 47.000 kadarı kendi hesabına çalışan, 23.000’i de aile emekçileri olarak görülmekteydi (128). İş yasası (Mad 5/3) “bir ailenin üyeleri veya hısımları arasında evlerde ve ev sanatlarının yapıldığı işlerde” bu yasanın uygulanmayacağını öngör-

(127) Bk., 575 sayfadaki tablo.

(128) DİE., Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri, s.463-464, 24 Ekim 1965, Ankara, 1969.

düğü için, bu grup, yasanın uygulama kapsamının dışında kalmıştır. Aynı maddenin 5. fıkrası gereği olarak mesleğini bir küçük zanaat işletmesi çerçevesinde yürüten kadın işçiler de yasanın işçi tanımının kapsamı dışında kalmaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü bunları ücretliler ve kendi hesabına çalışan kadınlar grubu içinde saydığı için, çok fazla yanılmaksızın 1965 yılında İş Yasasının yaklaşık 100.000 işçiye uygulanmakta olduğu söylenebilir.

Toplumsal sigortalardan yararlanan kadın işçi sayısı, tam olarak bilinmemekle birlikte, daha da azdı. Çünkü bu yasanın uygulama alanının belirlenmesinde geçici 1. madde Bakanlar Kuruluna geniş yetki vermektedir. Gerçekten, kent ve kasabalarda belediye sınırları içinde bulunan yerlerde 4 kişiden, bunlar dışında kalan yerlerde 8 kişiden az kimse çalıştıran iş yerlerinde bu yasanın işveren ve işçilere uygulanması, Bakanlar Kurulunun kararına bırakılmıştır.

Yasanın çıkarılmasından 1 yıl sonra, 1965 sonlarında yalnızca yedi il için bu tür kararlar alınmıştı (Eskişehir, Bilecik, Ankara, Kastamonu, Yozgat, Çankırı, Kırşehir) (129). Oysa Türkiye’de küçük işletmeler büyük bir çoğunluğu oluşturur. Nitekim 1963 yılında toplam 160.771 işletmeden 157.759’u küçük işletme idi (130). 10 işçiden az çalıştıran bu işletmeler böylece toplamın % 98.13’ünü oluşturmaktaydı. Her ne olursa olsun, 1965’te Toplumsal Sigortalardan yararlanan kadın kol ve büro işçilerinin sayısı 104.278’den ibarettir (131). Gö-

(129) 6/4645 sayılı ve 30 Nisan 1965 günlü kararname (RG. 11990, 5 Mayıs 1965).

(130) DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, s.238, 1973.

(131) İbidem, s.157.

rölüyor ki, hem İş Yasası, hem Toplumsal Sigortalar Yasası, bu tarihlerde çok sınırlı sayıda kadın işçiye uygulanmaktadır.

Sanayideki kadın el emeğinin yaş dilimlerine göre yapısı 74. sayfadaki 9 no.lu çizelgede gösterilmiştir. Çizelge yaş dilimlerine göre 10.000 üzerinden etkinlik oranlarının gelişimini, yani her yaş gurubundaki kadın işçi sayısının bu guruptaki toplam kadın nüfusa oranını vermektedir (132). Çizelgeden anlaşılmaktadır ki kadın işçiler fabrika ya da atelyeye çok genç yaşta girmektedirler. Zira onlar okullarını çok erken terketmişlerdir - 15 ile 19 yaşlar arasında eğri en yüksek noktasına ulaşıyor. Fakat çizelgeden ortaya çıkan bir başka nokta ise, pek çok kadın işçinin genellikle evlenir evlenmez ya da çocuk doğurur doğurmaz, 20 ile 24 yaş arasında buraları terkettikleri gerçeğidir. Kadın işçilerin etkinlikleri elli yaşa kadar yavaş yavaş azalmakta, bu azalma daha sonra birdenbire hızlanarak sona ermektedir.

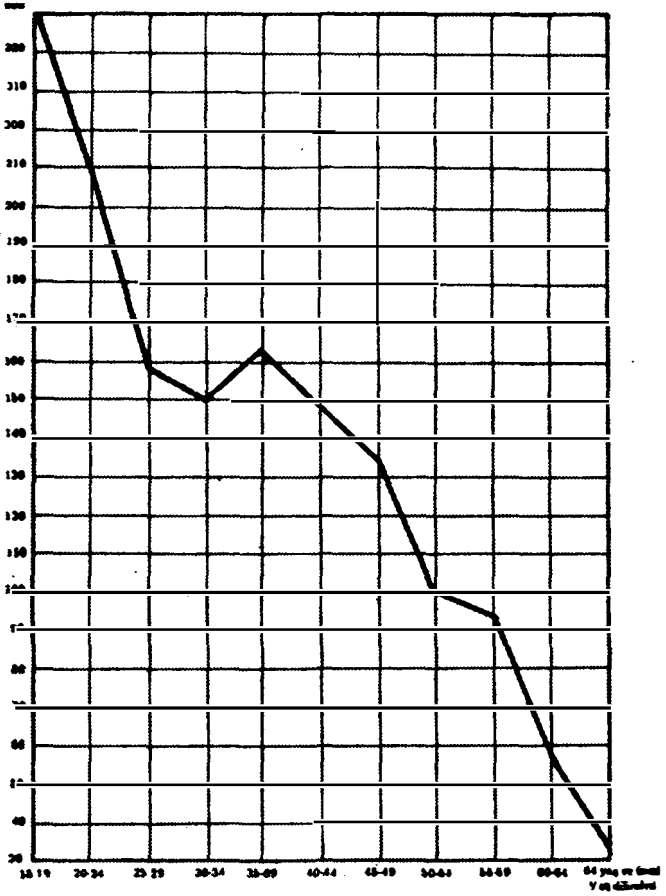
(132) Yaş grupları

Çalışan kadın oranı
(10.000'de)

15-19 yaş	331.-
20-24 yaş	210.07
25-29 yaş	158.20
30-34 yaş	151.04
35-39 yaş	164.88
40-44 yaş	149.-
45-49 yaş	136.-
50-54 yaş	102.94
55-59 yaş	94.90
60-64 yaş	57.06
64 yaştan yukarı	33.03

(DİE, nüfus sosyal ve..., s.40-41 ve s.380-383, age.

ÇİZELGE NO: 9 - Sanayide kadın el emeğinin yaş dilimlerine göre yapısı
(10.000 nüfus için oranlar.)

Bu eğri, iki sivri noktası bulunan ve bu yüzden de deve sırtı eğrisi adını alan sanayileşmiş ülkeler eğrisinden çok farklıdır. Bu ülkelerde, eğitimin genelleşmesi ve yaygınlaşması sonucu çok genç kızlarda zayıf bir etkinlik gözlemlenir. Eğri, 20 ile 24 yaşlar arasında en üst noktasına tırmanır, evlenme ve doğum yaşları olan 25 ve 30 yaşlar arasında eğri birdenbire düşer. 35-40 yaşlar arasında yeniden yükselir ve ikinci kez en yüksek noktasına 45-50 yaşları arasında ulaşır. Bu, yalnızca aile işlerine ayrılan nice yıllardan sonra, yeniden işe başlamanın bir sonucudur. Bu tür bir yeniden başlama Türk kadın işçisinde görülmez ya da yeni yeni görülmeye başlamıştır.

Kadınlar, sanayiin hangi dallarında çalışmaktadırlar? 594. sayfa daki tablo, bize 1965 yılı için bu dağılımı vermektedir:

Kadın işçiler başlıca halı dokumacılığında, dokuma, beslenme ve giyim sanayilerinde toplanmışlardır. Bu dört daldaki toplam kadın işçi sayısının % 85.53'ünü oluşturan 125.446 kadın işçi çalışmaktaydı.

Toplam sanayi işçileri içinde kadınların sayı ve oranları (133)

Esas meslek	Erkek	Kadın	Toplam	Toplam içinde kadın oranı %
Maden ve taş çıkarma işleri ile ilgili meslekler	62.843	509	63.352	0.80
Sanatkârlar, imalat ve tamirat işçileri	1.092.665	142.726	1.235.391	11.55
-Metalürji	253.873	1.487	255.360	0.58
-Elektrik araç-gereçleri	38.663	730	39.393	1.85
-Dokuma sanayi	83.880	28.783	112.663	25.55
-Halıcılık	7.097	31.578	38.675	81.65
-Giyim sanayi	191.980	42.965	234.945	18.29
-Ağaç sanayii	140.786	3.814	144.600	2.64
-Besin sanayii	116.250	22.120	138.370	15.99
-İnşaat	147.468	1.220	148.688	0.82
-Basımevleri	14.802	245	15.047	1.63
-Kimya sanayii	8.810	1.371	10.181	13.47
-Kâğıt sanayii	4.633	788	5.421	14.54
-Lastik sanayii	7.507	454	7.961	5.70
-Plastik maddeler san.	3.637	227	3.864	5.87
-Deri hazırlama	6.796	71	6.867	1.03
-Sınıflandırılmayan	66.483	6.873	73.356	9.37
Niteliksiz işçiler	293.669	6.947	300.616	2.31
GENEL TOPLAM	1.449.177	150.182	1.599.359	9.39

(133) DİE, Nüfus sosyal ve ekonomik...,s.350-357,age.

Ücretler, verilenlerin en düşükleri arasında yer alıyordu. Halıcılığı bir yana koyarsak bu ücretler 1965'te dokumada 28.26 TL/gün, beslenme sanayiinde 28.39 TL/gün ve giyim sanayiinde 30.36 TL/gün olarak belirmektedir. Bu ücretler, o tarihte 38 TL/gün olan sanayi ulusal ücret ortalamasını belirgin biçimleri altındaydı (134).

Erkeklerin büyük çoğunlukta olduğu kesimlere göre daha düşük ücretlerin uygulandığı sanayi dallarında toplanan kadın işçilere, yasaların örgördüğünün tersine, erkeklerden daha düşük ücret ödenmekteydi. Örneğin, 1963'te devlet işletmelerinde erkek ve kadın işçilerin saat ücretleri arasında aşağıdaki farklar vardı: (135)

Etkinlik dalı	TL. olarak saat ücretleri	
	Erkek	Kadın
Beslenme endüstrisi	2.84	2.34
Tütün endüstrisi	2.17	1.72
Dokuma endüstrisi	3.24	3.01
Basım ve yayın	3.88	2.74
İlaç endüstrisi	3.17	2.90
Demir-çelik	3.01	2.71

Bu durumun ortaya çıkmasında kadın işçilerin nitelsiz oluşunun, genç oluşunun ve devamsızlık, daha kısa çalışma

(134) Bu günlük ortalama kazanç, büro çalışanlarının ücretlerini de içermektedir. İşçilerin kazancı daha düşüktür (BIT-Uluslararası Çalışma Bürosu, Annuaire des statistiques du travail. Çalışma İstatistikleri Yıllığı, s.641, 1972, Cenevre, 1973).

(135) E.Dinçer, Türk toplumunda kadın sorunu, bkz. (August Bebel) Kadın ve sosyalizm içinde, (çev.S.Z.Sertel),s.32, C.II, Ankara, 1966.

saatleri vb. gibi kadın yükümlölüklerinin tatsız etkilerinin payı ne olmuştur? Ve bugün bile batıda erkekle eşit iş yaptığı halde salt karşı cinsten olma gerekçesiyle kadına daha düşük bir ücret verilmesine neden olan kadın-karşıtı önyargının payı nedir? Her iki etken yakın biçimde birbirine karışmış görünmekle birlikte, bu ücret eşitsizliği, bir çok durumlarda, kadınların yapabileceği işleri sınıflamada alt sıralara yerleştirme ve dolayısıyla onlar için düşük ücretler belirleme manevrası ile gizlenmektedir. Haklarının bilincinde olmadıkları ve yedekte bekleyen önemli bir kadın işgücünün varlığıyla daha da kolaylaşan, işten atılmaktan korktukları için, kadın işçiler kendilerine yapılan bu haksızlığa karşı kendilerini kolay savunup koruyamazlar. Ayrıca kadınlar erkeklere göre çok daha az taleplerde bulunurlar, kendilerine verilenle yetinir ve çok seyrek hak isterler.

Eğer işçilere düşük ücret ödeniyorsa, bunun bir nedeni de, gördüğümüz gibi, onların nitelik düşüklüğüdür. Bu nitelik düşüklüğünün kökeninde bir bölümüyle mesleksel yetişmelerinin eksikliği ve yetersizliği yer almaktadır. 1965 verilerine göre kadın işçilerin hemen tümü zaten hiçbir mesleksel eğitimden geçmemiştir: Gerçekten, bu tarihte, kadın işçilerin % 46.80'i hiç okuma yazma bilmezken, % 11.12'si ancak okumasını ve yazmasını becerebiliyor ve yalnızca % 38.32'si bir ilkökul diplomasına sahip bulunuyordu. Demek ki, bu ilkökul düzeyini geçenlerin oranı, sadece % 3.76 olarak belirliyordu. Bunlar arasında % 1.50'lik bir oran, bir mesleksel ve teknik okulu bitirmişti (136) ki, bu okullar, tıpkı er-

(136) Bkz., s.306-309.

kek çocuklar gibi kız çocukları da bir mesleğe girecek biçimde hazırlaması gereken eğitim kurumlarıydı.

Oysa kızların burada aldığı eğitim esas olarak evişlerine yönelik bir eğitimidir. Kız öğrenciler bu okulda biçki, dikiş nakış, resim, modelci mesleği, ev sanatları, çocuk bakımı, halk sağlığı ve bunun evde uygulanması vb. öğrenmişlerdir. Bunca çok ve çeşitli olmalarına karşın bu dersler onları mesleklerine ya çok az hazırlamış ya da hiç hazırlamamıştır. Sanayide uygulanandan çok farklı olan biçki ve dikiş dahil çok az iş bulma olanağı sağlayan bir eğitim görmüş bulunan bu genç kızlar, hiç tartışmasız, kendilerini çalıştıran endüstride nitelsiz olarak sınıflandırılan ve düşük ücret verilen kadın işçilerin sayısını şişirmektedirler. Bununla birlikte, anımsatalım ki, akşam meslek okulları daha değişik bir yönlendirme ile yola çıkmışlardır ve mesleksel yaşama daha iyi hazırlamaktadırlar.

Bu mesleksel yetiştirme onlara işyerinde verilebilirdi, ne var ki, işletmelerin büyük çoğunluğunun çok küçük boyutlu olması, kadın işçilerin bu eğitimi almasını pek çoğu için olanaksız kılmaktadır. Üstelik, kadın işçilerin böyle bir eğitimi almak isteyip istemeyeceği de merak edilebilir, gerçekten evsel, mesleksel görevlerin birbirine eklenmesi, gerek evli kadın için, gerekse hâlâ aile içinde yaşayan genç kız için çok ağır bir yük oluşturmaktadır. Onlara yöneltilen devamsızlık eleştirisi de kaynağını burada bulmaktadır.

Gerçi büyük birimlerde okul-öncesi çağ çocuklarını kabul etmek üzere kantinler, çocuk bahçeleri ve kreşler giderek çoğalmıştır ve bu da kadına, evsel ve mesleksel istekleri daha kolay karşılama olanağı sağlamıştır, ancak, değindiğimiz üzere, bu tür işletmeler seyrekler. Yasanın daha küçük işyer-

leri için zorunlu kıldığı emzirme odalarına gelince (137) bundan çoğu zaman yararlanılmamaktadır. Çünkü burası, kadın işçilerce, çocukların bakılıp korunduğu kreşe dönüştürülmediği sürece, pek az kullanışlı sayılmaktadır.

Üstelik, yalnızca ekonomik gereksinimlerin baskısı altında çalışan kadın işçiler, yetiştirme ve yükselmelerinin ortaya çıkardığı sorunlarla hemen hiç ilgilenmemektedirler. Mesleklerinde belli bir yetişkinliğe ulaşan kadın işçilerin çoğu, bunu işbaşında elde etmişlerdir.

Kadının çalışmasıyla geçinen ya da erkeğin kazancının çok az ya da düzensiz oluşu yüzünden kadının ücretinin vazgeçilmez bir destek olduğu ailelerin dışında, kadının fabrikada çalışması düşüncesi kamuoyunca genel olarak benimsenmez. Halk kitleleri içinde hâlâ canlı olarak varlığını sürdüren ve çok katı bir yuva anlayışını benimseyen dinsel gelenek, bu direnişe yabancı değildir. Sonuçlarını tüm Türkiye'ye ve özellikle de İstanbul, Ankara ve İzmir gibi sanayileşmiş kentlere genelleştirmemek koşuluyla, M.B.Kıray'ın Ereğli'de gerçekleştirdiği bir ankette, soru sorulanların yalnızca % 16.5'i kadınların çalışmasından yana olduklarını belirtmişlerdir. Kadınların çalışmasına en yoğun biçimde karşı çıkan yaş dilimi ise 25-34 yaşlar arasındaydı. 35-44 ve 55-64 yaşlar arasındaki gruplar kadınların çalışmasına en az karşı çıkmaktaydılar. 25-34 yaş arası grup genç kızların çalışması konusunda 35-44 yaş grubuna oranla daha az anlayış göstermekteydi (138). Dikkat

(137) A.Le Génissel, s.282, age.

(138) M.B.Kıray, s.82-87 age.

çekicidir ki, bu iki grup iki değişik kuşağı temsil etmektedir: Kemalist laikliğin en canlı dönemi olan 30'lu yıllarda yetişen bir kuşak ile Adnan Menderes yönetimiyle geleneksel değerlerin yeniden etkinlik kazandığı 50'li yılların kuşağı, değişik eğilimler belirtmektedirler.

Evli kadınların, hele çocuklu kadınların çalışmasına karşı direnme, genç kızların çalışmasına karşı gösterilen karşıtıktan da daha belirgindir; ki bu durum, yukarıda gözlemlediğimiz 20-24 yaşlar arasında kadın etkinliğindeki keskin düşmeyi de açıklamaktadır. Bununla birlikte, evli kadın işçilerin sayısı görece olarak oldukça önemlidir. Gerçekten, kadın işçilerin % 50.84'ünü evli kadınlar, % 36.08'ini bekârlar, % 9.99'unu dullar, % 3.09'unu ise boşanmışlar oluşturmuyordu (139). Çalışan evli kadınların sayısı, büyük olasılıkla, zanaat işletmelerinde ya da aile işletmelerinde çok daha yüksektir.

4 kişiden az işçi çalıştıran işyerlerindeki zanaat işi, İş Yasası kapsamına girmez (1475 sayılı yasanın 5/5. maddesi) (140). Bu çalışma, 17 Temmuz 1964 tarih ve 507 sayılı yasa ile düzenlenmiştir. Gerçekte bu yasa çalışanların haklarını tanımlamaktan çok; bir mesleğin düzenlenmesi yasasıdır. Demek ki bu emekçiler sanayi işçilerine göre çok daha az korunmuşlardır. Üstelik bunlar 1970'te hâlâ Toplumsal Güvenlikten yararlanmamaktaydılar (506 Sayılı yasa, mad. 3/k) (141).

Eve iş alarak çalışmak kadınlar için hiç de daha kolay de-

(139) DİE, Nüfus sosyal..., s.405-406, age.

(140) 3008 sayılı yasa, 10 işçiden sözediyordu. (mad. 2/A)

(141) 507 sayılı yasa, 11769-11771 sayılı ve 1,3 ve 4 Ağustos 1964 günlü RG'de yayınlanmıştır. Bunlarla ilgili sigorta düzenlemesi 1479 sayılı Bağ-Kur yasasıyla getirilmiştir. (RG. 13956/14 Eylül 1971).

ğildir ve kadın işçi için bu tür bir üretim biçiminin doğurduğu güçlükleri kavramak kolaydır. Bu çalışma tüm olumsuzlukları bir araya toplar: yorgunluk ve yalnızlaşma, dışarıyla ilişki kurma yeteneksizliği, haklarına saygı gösterilmesini sağlamada daha da büyük güçlükler, çocuklarının hep eteklerinde dolaştığı dayanılmaz izlenimi, düzenli ara vermelerin olmaması... Kendi evlerinde çalışan kadın işçiler, öteki emekçi kadınlar arasında genellikle en yoksul işçiler olarak kabul edilirler (142).

Mesleksel yetişmenin pratikte hemen hiç bulunmaması, tekdüze işler, düşük ücretler, ilerleme olanaklarının az ya da hiç olmaması vb. gibi işçi ortamında kadının çalışma dünyasının bu özelliklerini sayıp dökünce kadınların herkesten önce hak istemleri ileri sürdükleri ve sendikalar içinde eylemlere katıldıkları düşünülür. Oysa durum tam tersidir, her alt-proletarya gibi, kadınlar gerçekten örgütlenmek için yeterince yetişmemişlerdir.

3-KÜÇÜK MEMURLAR VE BÜRO ÇALIŞANLARI

1965'te evlerde çalışanlar da dahil olmak üzere, toplam 84.505 kadın, küçük memur ve büro işçisi olarak çalışmaktaydı. Tüm kategorileri içeren bu rakam, tarım dışı tüm kadın el emeğinin %28.30'unu, bu grupların tüm işçilerinin ise %6.17'sini oluşturunuyordu. Görülüyor ki erkekler burada çok büyük çoğunluğu oluşturmaktaydı.

(142) Bkz., örneğin, E.Sullerot, s.92-94, agc.

Etkinlik alanları bakımından toplam memur ve ücretliler içinde kadınların sayı ve oranları (143)

Esas meslek	Erkek	Kadın	Toplam	Kadın %	Erkek	Kadın	Toplam	Kadın %
Yönetimde ve özel işyerlerinde çalışanlar	—	—	—	—	209.556	43.720	253.276	17.26
Sayman, veznedar	27.237	3.203	30.440	10.52				
Steno, daktilo	7.790	7.369	15.159	48.61				
Sekreter, memur	174.532	33.148	207.680	15.96				
Ticaret (satıcılar)	—	—	—	—	383.144	5.188	388.332	1.34
Ulaşım ve haberleşme	—	—	—	—	284.203	3.612	287.815	1.25
Sürücüler	267.637	644	268.281	0.24				
PTT, telgrafçılar, telefoncular, dağıtıcılar	16.568	2.968	19.534	15.19				
Hizmetlerle ilgili meslekler	—	—	—	—	407.265	31.985	439.250	7.26
Hizmetçiler, kapıcı, vb.	208.493	24.895	233.388	10.67				
Berber, boyacı	102.117	6.431	108.548	5.92				
Polis, jandarma, gümrükcü	96.655	659	97.314	0.68				
TOPLAM	—	—	—	—	1.284.171	84.505	1.368.676	6.17

Burada özellikle kamu yönetiminde ve büyük işletmelerdeki küçük memur ve ücretliler üzerinde durup düşünmek istiyoruz. Öteki kesimlerde kadın çalışanların görece temsil oranı çok düşük, ev işlerinde çalışanlarla kapıcıların durumu, kendine özgü olduğundan, bunlar üzerinde durmayacağız. Şu kadarını belirtelim ki, bu sonuncular İş Yasasının koruması altında olmadıkları gibi (1475 sayılı yasa mad. 5/4 ve 8) Toplumsal sigortaların nimetlerinden de yararlanamazlar (506 sayılı yasa mad. 3/1 d) (144).

Ön sayfadaki tablonun da gösterdiği gibi, kamu yönetimi birimlerinde ve işletmelerde çalışan kadın ücretlilerin sayısı düzenli bir artış göstermektedir. Ancak istatistikler bunları üst kadrolardan ayrı olarak belirtmediği için bu artışın oranı kesin olarak saptanamamaktadır. Bunlar, toplam kadın memur ve ücretlilerin yalnızca %4'ünü temsil ettiğinden, istatistiksel plânda önemleri hiç de büyük değildir. Ayrıca belirtelim ki 1960 sayımı bir yana bırakılacak olursa, bunların toplam ücretliler içindeki yüzdesi de düzenli bir artış göstermektedir.

Kadın çalışanlarla küçük memurların durumu kadın işçilere oranla çok daha açık ve belirgindir. Bunların hemen tümü, gerçekten 1965 ekonomi sayımına göre ücretliler arasında sınıflanmış, yalnızca çok seyrek birkaç birim, aile emekçisi başlığı altında yer almıştır (145). Demek ki bunların hemen tümü İş Yasasının Toplumsal Sigortalar Yasasının 657 sayılı Devlet Memurları Yasasının hükümlerine bağlıdır.

(144) Kaloriferli konut kapıcıları ile çalışmasını aynı işverene veya aynı konuta hasreden konut kapıcıları bundan istisnadır. (1475 sayılı yasa, mad. 5/11, e).

(145) DIE, nüfusun sosyal..., s. 462, age.

(146). Belirtmek gerekir ki bu son yasa, kadın memurlara birçok haklar tanımaktadır. Bu haklar, öncelikle 190. maddede öngörülen Yardım Sandığı, 207. maddeyle getirilen çocuk doğum yardımları ve 202-206. maddeler arasında düzenlenip oran ve miktarları her yıl bütçe ile belirlenen aile ve çalışmayan eş yardımları olarak belirir.

Yaş dilimleri itibarıyla (147) etkinlik oranlarının evrimini gösteren 10 nolu çizelge, bu oranın 15-19 yaşlar arasında büyük bir yükselme gösterdiğini ve en üst noktasına, işçilerdeki 15-19 yaş arasında değil, 20-24 yaş arasında ulaştığını ortaya koymaktadır. Kadın memur ve ücretli sayısı, 20-24 yaşlardan itibaren birdenbire düşmeye başlamaktadır. Bu, evlenme ve analık yaşıdır. Bu oran 30-34 yaşlardan itibaren yeniden hafif bir artış göstererek 35-39 yaşlara doğru ikinci bir üst noktaya ulaşır. Çok büyük olmasa da kadın işçilerinkinden daha güçlü olan bu ikinci yükseliş, kadınların çocukları-

(146) RG. 12056/23 Temmuz 1965

(147)

Yaş grupları	Çalışan kadın oranı
15-19 yaşp	37.61
20-24 yaş	112.84
25-29 yaş	67.36
30-34 yaş	47.91
35-39 yaş	62.68
40-44 yaş	59.07
45-49 yaş	47.58
50-54 yaş	22.27
55-59 yaş	14.60
60-64 yaş	5.98
64'ten yukarı	2.68

Bu oranlar, 45.461 memur ve büro görevlisi üzerinden hesaplanmıştır. (DİE, nüfusun sosyal... s.40-41 ve 380-381. age.

nı yetiştirdikten sonra yeniden çalışmaya başlamaları ile açıklanabilir. (s. 87)

Görülüyor ki kadın memur ve ücretlilerin meslekleri geniş ölçüde aile statülerince koşullanmış, belirlenmiş bulunmaktadır. Bu durumda küçük bir yükselme ve ilerlemenin bile onlar için büyük güçlükler gösterdiğini anlamak kolaydır. Gerçekten, kadınlar çalışmalarını kolayca yarıda kesebilmekte ve kıdeme bağlı kolaylıklardan, onlara basamakları tırmandıracak süreçten yararlanamamaktadırlar. Zaten kadınlar, esas öge, bel bağlanacak öge değil, yardımcı personel olarak algılanırlar; zira güçlü bir olasılıkla birkaç yılın sonunda mesleksi yaşamı bırakıp gidecekleri varsayılır. Bu yüzden de kadınlara sorumluluk makamları verilmesi genellikle önlenmeye çalışılır. Kadınlar bir anlamda “geçici emekçiler” olarak kabul edilir. Bu durumun önemli bir sonucu da pek çok işveren ve ilgilinin kadın çalışanların yetişmesi ve yükselmesi için girişilecek her türlü çabayı yararsız ve gereksiz görmesidir. Bunlar daha sonra çalışmak isteyip yeni bir işe girmek istediklerinde ise “yaşlı” sayılacaklardır. İstikrarlı çalışanlar olarak kabul edilebilme avantajı böylece onlara ağır bir handikap olarak yüklenen yaşları ile silinip süpürülmektedir.

Zaten kadınların kendileri de çalışma yaşamında ilerlemelerinin en büyük engelini, mesleksi yaşamlarının erkeklerle oranla daha kısa sürmesinde yattığını kabul etmektedirler. TC Ziraat Bankası genel merkez personeli arasında yapılan bir ankette, kadın memurlar, hiyerarşinin üst basamaklarında erkeklerden daha az temsil edilmelerini açıklamak için bu nedeni ileri sürmüşlerdir. Bu temel nedenin yanında kadın memurlar sırasıyla şu nedenleri ileri sürüyorlardı: Kadınların

ÇİZELGE NO. 10 - Yaş dilimleri itibarıyla kadın ücretli ve küçük memurların yapısı (10.000 üzerinden)

ORANLAR

çalışma dünyasına gecikme ile girmiş olmasına yol açan tarihsel koşullar, görülen eğitim nedeniyle yükselmeyi kolaylaştırıcı işlerde çalışmama gerçeği ve son olarak, kadınların çalışması aleyhindeki belli geleneklere bağlı ön yargılar. Kadınlar ayrıca yukarıdakiler kadar önem vermeseler de, tutkularının daha az olmasını, işlerine daha zayıf bir ilgi duymalarını ve kadın buyruğu altında bulunmaya karşı çıkan erkeklerin tavrını da dile getirmektedirler (148).

Burada ileri sürülen düşüncelerden kimileri, özellikle de kadınların gördüğü öğrenime ilişkin olanı, çözümlenmeye değer niteliktedir. 1965 verilerine göre kadın ücretlilerin %19.54'ü ilkokulu bitirmiş ya da daha aşağı bir düzeyde terketmişken, %32.05'i ortaokulu, %27.85'i liseyi, %13.24'ü de mesleksel ve teknik okulları, özellikle de ticaret lise ve okullarını bitirmişlerdi. Bu üniversite ya da yüksek okula devam etmiş olanların oranı yalnızca %7.32'ydi. Bununla birlikte, bu oranın erkekler için de pek yüksek olmadığı gözönüne alınırsa (% 8.89) (149), gerçek nedenin burada bulunmadığı söylenebilir. Böyle olunca, kadınların yükselme tutkularının azlığı, işlerine gösterdikleri ilginin zayıflığı ya da dairede olduğu gibi, işletmede de, erkek önyargılarının olumsuzluğunu ileri süren nedenleri, gerçek engeller arasında saymaya hakkımız olacaktır.

Ziraat Bankası Genel Müdürlüğünde gerçekleştirilen anketeye yanıt veren bayan memurların % 21.33'ü, erkek meslektaşlarına oranla kendilerine karşı genel olarak daha olumsuz

(148) O. çitçi, Kadın ve çalışma, AİD, VII, s. 62, 1974.

(149) DIE., Nüfusun sosyal..., s.398-399, age.

bir tavır takınıldığı belirtmektedir (150). Bu değişik tavır acaba yaygın biçimde ve kimi önyargıların sonucu olarak bir kadınla muhatap olmaksızın bir erkekle muhatap olmanın yeğlenmesi olayından kaynaklanmıyor mu? Yine aynı anket çerçevesi içinde kadın memurların kendileri bile % 16.66 oranı ile kadınların buyruğu altında çalışmak istemeyeceklerini belirttiklerini de ayrıca vurgulamak gerekir (151).

İşlerine gösterdikleri ilginin zayıflığı, Ziraat Bankası memurlarına neden çalıştıklarına ilişkin olarak yöneltilen soruya verilen yanıtlardan ortaya çıkmaktadır.

En sık ileri sürülen nedenler: ekonomik gereksinimler, kişisel bir gelir sahibi olma isteği ve daha seyrek olmak üzere, kazanılan bilginin kullanılması isteğidir. Açıktır ki, evli kadınlar birinci, bekârlar da ikinci neden üzerinde durmaktadırlar. Her iki kesimin ücretlerini kullanma biçimleri burada dile getirilen açıklamayı doğrular niteliktedir:

Kazanılan ücretin kullanımı (152)

Kullanış Biçimi	Evli Kadın %	Bekâr Kadınlar %	Birarada %
Olduğu gibi aile bütçesine katanlar	69.62	22.53	47.33
Çoğurfa aile bütçesine katıp bir bölümünü kendine ayıranlar	26.58	39.43	32.66
Yarısını bütçeye katıp yarısını kendine ayıranlar	—	4.22	2.—
Çoğunu kendisine ayırıp bir bölümünü aile bütçesine katanlar	2.53	14.08	8.—
Tümünü kendisine ayıranlar	1.26	19.73	10.—

(150) O.Çitçi, s.63, agm.

(151) Ibidem, s.65.

Aile bütçesine katkının büyüklüğünün öğrenim düzeyiyle ters orantılı olduğunu burada belirtmek gerekir. Gerçekten, mesleksi ve teknik okul çıkışlı kadın ücretlilerin % 73.91'i ve ortaokul ve dengi okulları bitirenlerin % 53.48'i aylıklarının tümünü aile bütçesine katarken, lise çıkışlıların yalnızca % 38'i, yüksek öğrenim görenlerinse % 33.33'ü aynı biçimde davranmakta ve gelirlerini aile bütçesine eklemektedirler (153). Çalışma nedenleri arasında kazandıkları bilgi ve teknikleri uygulamaya koyma isteğine önemli bir yer verenlerse özellikle yüksek öğrenimden gelen kadınlardır ki bunlar da, genellikle, ileride sözünü edeceğimiz yüksek kadrolar içinde yer almaktadır.

Her ne olursa olsun, evli kadınların hemen hemen tümü ücretlerinin bütününe ya da çoğunu aile bütçesine katmaktadırlar.

Bekârların 2/3'si de aynı biçimde davranmaktadır. Bu rakamlar, H.Topçuoğlu'nun "Kadınların çalışma saikleri ve kadın kazancının aile bütçesindeki rolü" adlı incelemesinde verdiklerine denk düşmektedir (154).

Kadının ücretinin aile bütçesindeki payının önemi, bu son incelemeden, çok açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu ücret olmasaydı kadınların % 50'si kendileri ve bir aile içinde yaşadıklarında onlarla birlikte yaşayanlar için beslenmede, % 32'si de giyinmede kısıtlamaya başvurmak zorunda kalacaklarını söylemişlerdir (155). Bu ücret olmasaydı borçlanmak-

(152) İbidem, s.56.

(153) İbidem.

(154) Ankara, s.5-10, 1957.

(155) İbidem, s.17.

sızın bir aydan fazla yaşayamayacağını belirtenlerin oranı % 72'dir (156). Görülüyor ki çalışan kadınların büyük çoğunluğu için çalışma bir geçim aracıdır.

Ziraat Bankası'nın kadın personeline yöneltilen bir başka soru da bu noktayı ortaya koymaktadır. Hangi durumlarda işinizi terkederdiniz, sorusuna verilecek yanıtlar dokuz başlık altında sıralanıyordu. En sık öne sürülen durum, ekonomik zorluğun ortadan kalkması oldu. Daha sonra, sırasıyla, mesleki yaşamla aile yaşamı arasında bir çatışma çıkması, çocuk sahibi olmak, ve son olarak da evlenme geliyordu (157). H.Topçuoğlu'nun anketi bu yanıtları doğrular niteliktedir (158). Görülüyor ki, ailesel nitelikli isterler ile mesleki yaşamın sürmesi ya da kesilmesi arasında çok sıkı bir bağ vardır. Görülen öğrenimle yapılan iş arasındaki uyumsuzluk, yükselme ve ilerleme şansının zayıflığı, yapılan işe karşı duyulan ilgisizlik, kadına verilen değerin düşüklüğü gibi değer yargıları bu listenin ancak sonuna yer alabilmişlerdir. Evli kadınlarla bekârların yanıtları çoğu zaman aynı doğrultudadır. Her ikisi de, çalışma ekonomik bir zorunluk olmasaydı işi bırakacaklarını söylemektedirler. Evli kadınlar bundan sonraki nedenler arasında sırasıyla aile yaşamıyla meslek yaşamı arasında bir çatışma çıkmasına ve çocuk sahibi olma olayına, bekâr kadınlar ise evlenmeye ve ilerleme olanaklarının yetersizliğine yer vermektedirler.

Kadın memurların öğrenim düzeyleri gözönüne alındığında ise yanıtlar geniş biçimde değişik olmaktadır. Örneğin

(156) İbidem, s.18.

(157) O.Çitçi, s.59, agm.

(158) H.Topçuoğlu, s.23, age.

yüksek öğrenimi bitirenler öteki gruplara oranla çok daha seyrek olarak akçalı açıdan çalışmak zorunda olmasalardı işlerini bırakacaklarını belirtmişlerdir. Buna karşılık, yetenekleriyle uyuşmayan ya da bekledikleri doyumu kendilerine sağlamayan bir işten daha kolayca ayrılacaklarını söylemişlerdir. Belli bir geçim kolaylığı ve sorumluluk içeren bir işe duydukları ilgi onların bu eğilimi benimsemelerine yol açmıştır. Demek ki pek az küçük memur ve ücretli, mesleksel nitelikli düşünce ve değerlendirmelerle, yaptıkları işe bağlılıkları ile hareket etmekte ya da hareket etme olanağına sahip bulunmaktadır. Bunlar, yaşamın gerekleri çalışmayı bir zorunluk olarak dayatmasaydı genel olarak işlerini bırakacaklardı.

Mesleksel yaşamlarını belirleyen ve etkileyen koşullar konusunda bu kadın memur ve ücretliler neler düşünmektedir? % 70.66'sına göre bu koşullar yetersizdir. Bu yargı, özellikle kendilerini yeterince korunmamış gösteren evli kadının ve annenin durumu ile ilgilidir. Çözüm olarak ileri sürdükleri düşünceler de yuvanın geliştirilmesine, kreşlere, aile mutfaqlarına, yarı-günlüğüne bir iş bulma olanaklarına ilişkindir. Bunların hepsi de aile yaşamı ile iş yaşamı arasındaki gerilimi yansıtır. Çocukların, hele küçük çocukların varlığı yuva için ağır bir yük oluşturur. Kadın memurların devamsızlığında sık sık karşılaşılan hastalık ve aşırı yorgunluk gibi kişisel nedenlere böylece ailesel nitelikli nedenler eklenir: çocukların hastalanması, çeşitli girişimler vb. kadının çalışmasının kusurlarından biri olarak kabul edilen devamsızlığı böylece daha da arttırmış olur. Her ne olursa olsun, anne için, yuvadan ayrı kaldığı sırada çocuğa bakılması, her zaman bir sorun olarak or-

taya çıkar. Çocukları ya kreşe vermek, ya aileden birinin ya da bir bakıcının evde onlara bakmasını sağlamak gerekecektir. Bu sorun, kadın memurlarda kadın işçilere oranla daha zor biçimde çözülecektir, zira genel olarak kadın işçinin ailesi daha geniştir ya da işçi çevrelerinde mahalle dayanışması daha etkilidir. Tüm bu güçlükler acaba memurlar arasında daha az evli kadın bulunmasını kısmen de olsa açıklamaz mı? Nitekim, 1965'te küçük memur ve ücretlilerin yalnızca % 33.60'ı evli iken % 55.13'ü bekâr, % 4.47'si dul ve % 6.80'i de boşanmıştı (159).

Gerçekten, kadın memurların çalışmasının benimsenmemesi, kadın işçilerin çalışmasına karşı takılan olumsuz tavra oranla çok daha az belirgindir. Nitekim, “kadınların çalışması konusunda kocanızın veya ailenizin düşüncesi nedir?” sorusuna verilen yanıtların dağılımı şöyleydi: soru yöneltilen kadınların % 66.66'sı bunu olumlu tahmin ettiğini, % 19.33'ü kayıtsız, yalnızca % 12.66'sı ise karşıt bulunduğunu belirtiyordu. Bu son yanıtların üçte ikisi evli kadınlardan gelmekteydi. Bu kadınların kocaları bu konudaki olumsuz tavırlarını, onlara göre karılarının mesleksel etkinliklerinin aile yaşamına zarar verdiği gerçeğine dayandırıyorlardı. Soru yöneltilen 71 kadın memur içinde altı bekâr kız ailelerinin olumsuz tavır takındığını belirtiyordu ki bu aileler de hiç kuşkusuz, bir genç kızın yerinin ancak ve ancak evin içi olduğunu düşünen en gelenekçiler arasında yer almaktaydı. Bu tür bir tutuma özellikle en az eğitim görmüş çevrelerde sık rastlanır. Nite-

(159) DİE., Nüfusun sosyal..., s.404, age.

kim, mesleksel ve teknik bir okulu bitirenler en sert tavırlarla karşılaştıklarını dile getirirken yüksek öğretim çıkışlılar en az belirgin tepkilerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir (160).

Kadının memur ve ücretli olarak çalışmasının benimsenmemesi, Ziraat Bankası'ndaki bu anketin gerçekleştirildiği başkent Ankara'da pek önemli olmasa da, kimi bölgelerde büyük bir önem kazanmaktadır. Nitekim, genel ve katma bütçeden maaş alan memurlar içinde kadın memur sayısının illere göre eşitsiz dağılımı bu öneme tanıklık etmektedir. Gerçekten, 1963 verilerine göre Türkiye ölçüsünde genel ve katma bütçelerden maaş alan memur ve ücretliler toplamı içinde kadın memur ve ücretliler oranı Türkiye ortalaması olarak % 18.93 iken, ek'teki (161) 31 nolu tabloyu resimleyen arka sayfadaki 7 nolu haritanın da gösterdiği gibi, Anadolu'nun doğu yarısında bu oran % 10'un bile altındadır. Buna karşılık, bu oran, çoğunlukla Türkiye'nin batı yarısında yer alan 17 ilde ise ulusal ortalamanın üzerindedir. Görülüyor ki, kadının durumu ile ilgili olarak ülkenin iki farklı bölgeye ayrılması böylece bir kez daha doğrulanmış bulunmaktadır.

Ziraat Bankası anketinde soru yöneltilen 150 kadın memurdan son olarak, sıralanan on bir meslek arasından kadınlara en uygun olan üç tanesini seçmeleri isteniyordu. Kadınlara uygunluk açısından mesleklerin sıralanışı şöyle belirmişti: (162)

(160) O.Çitçi, s.68, agm.

(161) Bkz., 31 nolu tablo.

(162) O.Çitçi, s.71, age.

Öğretmen	143
Doktor	85
Eczacı	58
Memur	18
Avukat	15
Hemşire	14
Sekreter	11
Terzi	10
Artist	9
Banka memuru	7

Soru yöneltilen kadın memurların bu düşünceleri, onların yürüttükleri meslekten nasıl hiç doyum sağlayamadıklarına ve yaptıkları işe ne kadar zayıf bir ilgi duyduklarına pek açık biçimde tanıklık etmektedir. Öğretmenlik ve serbest meslekler kadına en uygun meslekler olarak çok uzaktan önde gitmektedirler. Daha büyük bir kazancın çekiciliği bu yanıtlarla belirleyici olmamıştır, zira memurlar ve büro çalışanları gibi öğretmenlerin de parasal kazançları çok düşüktür, ama öğretmenlik mesleği birinci sırayı almıştır. Burada, mesleğin çekiciliği yanında, dışarda çalışma ile ev işlerini daha iyi bağdaştırma olanağı sağlayan bir zaman kullanımı sunmasıdır ki soru yöneltilen memurların yanıtlarına gerekçe oluşturmuşa benzetilmektedir.

4- PRESTİJ, OTORİTE, BİLGİ VE YÜKSEK VERİMLİ MESLEKLERDE KADINLAR

1965'te 64.000'e yakın kadın bu mesleksel kategorilerde çalışmaktaydı. Bu miktar, tarım-dışı kadın el emeğinin % 21.41'ini, bu mesleksel gruplarda çalışanların tümünün ise % 15.50'sini oluşturunuyordu. Böylece, kadınlar bütüne oranla en üst düzeyde bu etkinlik alanlarında temsil edilmekteydiler (163). Yan sayfadaki tablonun da gösterdiği gibi, bilimsel, teknik ve serbest mesleklerde ve öğretmenlikte kadınlar sayı olarak da sürekli artış göstermektedir.

Bu kadınların % 95.70'i ücretli, % 0.41'i işveren, % 3.43'ü kendi hesabına çalışan, % 0.46'sı da aile içinde çalışan durumunda idi (164). Demek ki büyükçoğunluk İş Yasasının, Toplumsal Sigortalar Yasasının ya da Devlet Memurları Yasasının kapsamına girmekteydi.

Yaş dilimlerine göre etkinlik oranlarının gelişimi (99. s.), çizelgede gösterilmiştir (165). Temsil edilen eğri, kadın kü-

(163) Bkz. Yan sayfa.

(164) DİE, Nüfusun sosyal..., s.462, age.

(165) Yaş grupları Çalışan kadın oranı

15-19 yaş	48.69
20-24 yaş	149.25
25-29 yaş	89.71
30-34 yaş	60.43
35-39 yaş	83.73
40-44 yaş	78.27
45-49 yaş	73.58
50-54 yaş	44.89
55-59 yaş	28.86
60-64 yaş	11.53
64'ten yukarı	5.18

Bu oranlar 61.910 kadın üzerinden hesaplanmıştır (İbidem, s.40-41 ve 380-381).

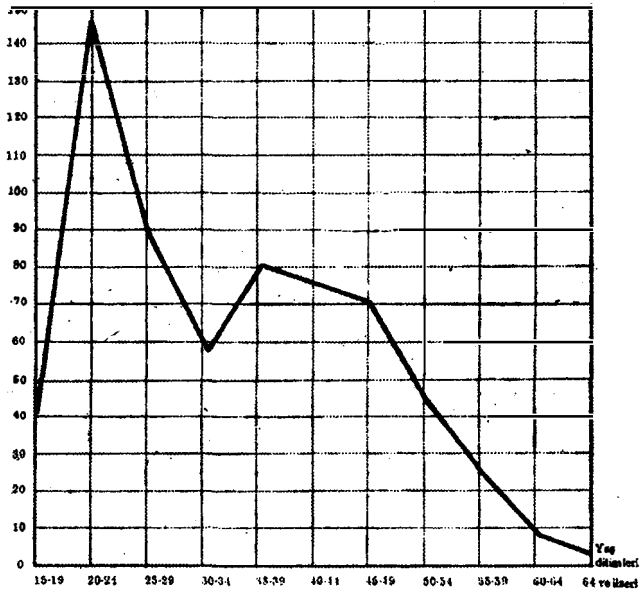
Prestij, otorite, bilgi ve yüksek gelir mesleklerinde çalışanlar için kadınların sayı ve oranları (166)

Esas meslek	Erkek	Kadın	Toplam	Toplam içinde Kadın oranı %	Erkek	Kadın	Toplam	Toplam içinde Kadın oranı %
Nümerik, Mühendisler					15.103	464	15.567	2.98
Mimarlar	2.128	136	2.264	6.01				
Mühendisler	12.070	319	12.389	2.57				
Topografılar								
Kartografılar	905	9	914	0.98				
Teknisyenler					29.206	455	29.663	1.53
Tarım ve Ormancılık ile ilgili meslekler					8.496	461	8.957	5.16
Faalkiler, kimyacılar					9.820	2.138	11.958	17.88
Tipik ilgili meslekler					31.345	15.683	47.028	33.35
Doktorlar, operatörler	9.504	1.485	11.081	13.39				
Diğerler	4.521	401	5.322	7.53				
Ebeler		4.499	4.499	100.00				
Hemşireler		5.983	5.983	100.00				
Sağlık memurları	10.102	680	10.782	6.31				
Gözetküler	251	4	255	1.57				
Diğer	6.485	2.621	9.086	28.85				
Profesör ve öğretimler					65.163	37.275	122.438	30.44
Hukukla ilgili meslekler					12.885	1.528	14.211	10.74
Yargıçlar	3.419	206	3.625	5.68				
Savcılar	1.053	21	1.074	1.96				
Avukatlar	8.944	1.116	7.762	14.40				
Dava vekilleri	612	12	524	1.92				
Noterler	182	12	194	8.19				
Hukuk müşavirleri	127	39	176	22.16				
Reportörler	122	93	215	43.26				
Diğer	518	25	541	4.62				
Edebiyat ve sanatla ilgili meslekler					15.786	2.863	18.649	15.37
Yazar ve gazeteciler	2.821	309	3.130	9.87				
Bastırıcılar, müzisyenler	7.810	565	8.375	6.91				
Yatırımcı, ressam, çizimci vb.	3.371	535	3.907	13.72				
Aktör, şarkıcı, dansçı	1.623	1.443	3.066	47.08				
Dinai meslekler					33.654	234	33.888	0.69
Konu yönetimi ve işletmelerde yüksek kadrolar					98.994	1.840	100.743	1.84
Diğer meslekler					6.493	985	9.475	10.40
Mali müşavirler	1.014	27	1.041	2.59				
Muhasebeciler	3.261	112	3.373	3.32				
Çevirmenler								
Çevirmenler	1.816	567	2.403	24.43				
Kütüphaneci ve arşivciler	78	105	183	57.38				
Arkeolog ve antropologlar	94	70	164	42.68				
Kırtacı ve istatistikçiler	480	32	522	8.13				
Sosyal Çalışmacılar	17	15	33	48.48				
Sportcular	1.508	10	1.515	0.66				
Diğer	216	26	241	10.79				
Toplam					348.984	62.939	411.923	15.30

(166) DIE, Nüfusun sosyal..., age., s: 344-348 s. 358.

ÇİZELGE NO: 11 - Prestij, otorite, bilim, verim kadın mesleklerinin yaş dilimleri itibariyle yapısı (10.000 üzerinden)

ORANLAR

çük memur ve ücretliler eğrisine çok yakındır. Eğri, en üst noktasına 20-24 yaşlar arasında ulaşmaktadır. Daha önceki yıllarını öğrenimlerine ayırmışlardır. Gerçekten bunların % 28.54'ü üniversite ve yüksek okullardan, % 41.60'ı öğretmen okulları başta olmak üzere mesleki ve teknik okullardan, % 10.26'sı liselerden ve yalnızca % 19.60'ı ortaokul düzeyinde ya da onun altında bir kurumdan mezun olmuştu (167). Evlenme ve analık yaşları 20-24 yaşlardan itibaren oran birdenbire düşmektedir. Küçük memur ve ücretlilere göre biraz daha hızlı olmak üzere 30-34 yaşlardan itibaren yeniden artmaya başlar ve 35-39 yaşlara doğru ikinci bir üst noktaya ulaşarak adım adım düşmeye başlamaktadır.

Bu mesleki kategorilerde çalışan kadınların medeni durumları 1965 verilerine göre şöyleydi: % 46.78 evli, % 44.50 bekâr, % 3.92 dul, % 4.80 boşanmış (168). Görülüyor ki evli kadınların oranı, memur ve ücretli kadınlara göre oldukça yüksektir.

Kadınların etkinliklerini yürüttüğü dallar, arka sayfada ki tabloda gösterilmiştir. Buradan da görüleceği gibi tıpla ilgili meslekler, öğretmenlik, hukukçuluk, fizikçilik ve kimyacılar dersleri, çevirmenlik ve çeviricilik, kütüphanecilik ve arşivcilik, antropolog, arkeolog ve coğrafyacı meslekleri ile toplumsal hizmetler ve edebiyat ve sanata ilişkin meslekler görece olarak en çok kadının çalıştığı mesleklerdir.

Bu mesleki kategorilerden kimilerini ele alalım. Örneğin Türk kadınının tıp mesleğini yürütmesi hiç de kolay ol-

(167) Ibidem, s.398-399.

(168) Ibidem, s.404

mamıştır (169). Nitekim birkaç genç kız akıllarınca tıp öğrenimi görmek için üniversiteye başvurduğu ve Senato da ilke olarak bu başvuruları kabul ettiği zaman kamuoyu çalkalanmış, yer yerinden oynamış, hattâ ana babaları bile buna izin vermemişlerdi. Basında, kadınların bu alanda başarılı olmasının, çok uzak bir olasılık olduğunu savunan aleyhte yazılar çıktı. Bu karşıtlığı göğüsleyen yedi genç kız, 1922'de, İstanbul Haydarpaşa Tıp Fakültesine kaydoldular. Altı yıl sonra Türkiye'de yetişen ilk kadın doktorlar hekimlik mesleğini yürüteceklerdi. Bunlar Türkiye'de yetişen ilk kadın doktorlardı ama ilk Türk kadın doktorları değillerdi, zira onlardan önce Safiye Ali 'Hanım Almanya'da, Wurtzburg'da tıp öğrenimi görmüştü. Safiye Hanımın ardından yine Almanya'da öğrenim gören Bedriye Hanım ve Semiramis Hanım (Tezel) ile İngiltere'de okuyan Hayrünnisa Hanım doktor olmuşlardı (170).

İlk kadın doktorlar ancak özel mesleklerini yürütebiliyordu, zira, başvurularına karşın Sağlık Bakanlığı Devlet Sağlık Örgütünde onlara görev vermeyi reddediyordu. Ne var ki, bu direnmeler 1930 yılında kırılmıştır.

Kadın doktorların uzmanlaşmaları da ayrıca ciddi sorunlar ortaya çıkardı. Erkek meslektaşlarının çoğu, çok başarılı kuramsal öğrenimlerine karşın uygulamada kadınların başarısız olacaklarına kesinlikle inanmaktaydı. İlk Türk uzman doktoru, Haydarpaşa Tıp Fakültesi anatomik patoloji profe-

(169) K.Mutlu, Hekimlik mesleğinde Türk kadını, Kadının sosyal hayatını tetkik kurumu aylık konferansları içinde, 1953-1964, s.18-27, Ankara 1967.

(170) Y.Tezel, Bizde kadın hekimler, Mazhar Osman Sıhhat almanağı içinde, s.847, İstanbul, 1933.

sörü Dr. Hamdi Suat Aknar'ın asistanı olan Semiramis Hanım (Tezel) oldu. Onu, başka alanlarda, diplomalarını Avrupa'da alan iki genç Türk doktor izledi: Melahat Hanım ve Bedriye Hanım. Bugün Türkiye'de tıbbın her alanında uzmanlaşmış kadın doktorlar vardır. 1970'te Ankara Hastanesinin baş-cerrahı bir kadındı.

Tıp Kongreleri de bu uzmanların değerini kabul etmekte gecikmedi. Kadın doktorlar, ilk kez, 1931'de Ankara'da toplanan IV. Ulusal Tıp Kongresine Sabahat Hanım ve Kâmil Şevki Hanım (Mutlu)ların bildiri sunmak üzere çağrılmaları ile böyle bir kongreye katıldılar. Kâmile Şevki (Mutlu) Hanım ayrıca uluslararası düzeyde bir kongreye katılan ilk Türk kadın doktordur: 1936 yılında Atina'da toplanan III. Uluslararası karşılaştırmalı patoloji kongresine hükümetçe delege olarak gönderilmiştir. Onu, 1947'de Amerika Birleşik Devletlerinin Saint-Louis kentinde düzenlenen IV. Uluslararası Kanseroji Kongresine Türkiye'de kanser konulu bir bildiri sunan doktor Perihan Çambel izlemiştir. 1951'de Paris'te toplanan Uluslararası Kardiyoloji Kongresine ise bir başka kadın doktor, Hatice Açıklın gönderilmiştir. O günden beri ise Türk kadın doktorların katılmadığı herhangi bir uluslararası kongre yok gibidir.

Bir Tıp Fakültesinde, kürsü sahibi olan ilk kadın doktorlarsa, Kâmile Şevki (Mutlu) ile birlikte Müfide Küley, Afife Cenani Demirel, Münevver Yenermen ve Talla Aybar'dır.

Mühendis, teknisyen, kimyacı vb. meslekleri de çok çabuk kadınlara açıldı. 1928'de beş genç kız İstanbul Fen Fakültesinden kimyacı diplomalarını aldılar (171). Yine aynı yıl

(171) J.Costagné, s.170, agm.

Yüksek Mühendislik-Okulu, bir genç kızın, Sabiha Hanımın adaylığını kabul etti (172).

Sayısız örnekler arasında Atatürk'ün Ankara'daki Anıt-Kabri'nin yapımını mühendis Sabiha Güneyman'ın yönettiğini, Cahide Tamar'ın uzun yıllar boyunca İstanbul Evkaf başmimarı olduğunu ve ünlü Rumelihisarı kalesinin onarımının üç türk kadınına verildiğini belirtebiliriz (173). Anımsatalım ki ilk Türk kadın havacısı, 1935'te, Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen olmuştur. Onu, 1959'da tepkili uçak kullanan ilk Türk kadın pilotu Şenay Çiper izlemiştir (174).

Genç kızların hukuksal mesleklere de ulaşma istencini ortaya koyarak İstanbul Hukuk Fakültesine yazılmaları 1921-1922 ders yılında olmuştur. Bunlardan biri olan Süreyya Ağa-oğlu, kayıt için başvurduğunda Dekan'ın kendisine, ancak iki genç kız daha getirirse başvurusunun kabul edilebileceğini söylediğini anlatır. O, üç kız daha bulup getirdiği için, dört genç kız, o yıl Hukuk Fakültesine kabul edilirler (175).

1927'de İstanbul Barosuna yazılan Bediye Hanımı, 1928'de Süreyya Hanım izleyecektir (176). Ancak dava alan ilk kadın avukat Beyhan Hanım adını taşıyordu. 25 Ekim 1928'de İstanbul Ticaret Mahkemesi önünde bir iflas davasını parlak biçimde savundu. Başının üzerinde peçe bulunan bir cübbe giymişti. Mahkeme salonu tıklım tıklımdı ve pek çok

(172) İstanbul, 30 Haziran 1928.

(173) A. Âfetinan, L'émancipation, s.53, age.

(174) K.Savcı, Cumhuriyet'in 50. yılında Türk kadını, s.183-184, Ankara, 1973.

(175) T.Taşkıran, s.160-161, age.

(176) Cumhuriyet, 16 ve 17 Haziran 1927.

kadın bir kadın avukatı dinlemeye gelmişti (177). 1970'te çok büyük bir aşama geride kalmıştı. Değişik barolara kayıtlı 10.670 avukatın 1592'si kadındı. Öte yandan kadın avukatların sayısı gibi toplam avukat sayısı içindeki oranları da sürekli artış göstermektedir. 1959'da 544 kadın avukat mesleğin % 8.20'sini oluştururken 1970'te bu oran % 14.92'ye yükseliyordu (178).

Tutanak yazmanlığı görevine kabul edilen ilk kadın, 1927 Nisanında eski başkentten I. Hukuk Mahkemesine atanan İstanbul Hukuk Fakültesi mezunu Nezahat Celile Hanım olmuştur. Onun ardından Melika Hanım Ceza Mahkemesi II. Dairesine tutanak yazmanı olarak atanmıştır (179).

Aynı hukuksal alan içinde fakat değişik bir dalda, Türkiye'de ilk kadın yargıç, Mevhibe Yüngül olmuştur. 1965'te Türkiye'de 206 kadın yargıç vardır ve 21 savcılık makamında da kadınlar oturmaktadır. Melahat Ruacan, Semahat Tüzün ve Nezahat Göreli gibi bazıları da Yargıtay üyeliği yapmaktadır ya da yapmışlardır (180). Necla Tolluoğlu, Nilüfer Budak, Nigâr Akbay, Leman Akyollu, Nezahat Bartı, Şükran Ersümer ve Sevim Kaftancı gibi, birçokları da, Danıştay üyeliği yapmışlardır ya da yapmaktadırlar. Danıştay I. Daire Başkanlığı yapan Firdevs Menteşe, yalnızca Türkiye'de değil dünyada da böyle bir göreve getirilen ilk kadın olmuştur (181).

Kamu yönetiminde de çok yüksek görevler yerine geti-

(177) J.Castagné, s.173, agn.

(178) T.Taşkıran, s.161, age.

(179) J.Castagné, s.170 ve 173, agn.

(180) K.Savcı, s.114, age.

(181) Ibidem, s.114 ve 94.

ren birçok kadın bulunmaktadır. Halen gelen müdürlük makamında bulunan dört kadın vardır: Ulusal Kütüphanenin başında Müjgan Cunbur, Etibank'ta Genel Müdür Yardımcılığı yaptıktan sonra Petrol Ofisi Genel Müdürlüğüne atanan Şeyda Odyakmaz, Milli Eğitim Bakanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürü Siret Yazlak ve Kız Teknik Öğretim Genel Müdürü Neriman Gülmen (182). Nebahat Ziya Kunt ve Hikmet Cengiz adlı iki kadın da Emniyet Müdürü'dür (183). Ayrıca belirtelim ki Türkiye'nin Roma işgüderi Adile Ayda bir yıl süreyle Büyükelçilik görevini yürütmüştür (184).

Cumhuriyet'in gelişiyile birlikte öğretim, kadınları geniş biçimde çeken bir meslek olmuştur. Bayan ilköğretmen sayısı 1927-1928 ders yılında 4.246 iken, 1970-1971'de 9.95 katı artarak 42.252'ye ulaşmıştır. Aynı dönem içinde erkek ilköğretmen sayısı 10.948'den, 7.99 katı bir artış göstererek 87.469'a ulaşmıştır. Aynı dönem içinde erkek ilköğretmen sayısı 10.948'den, 7.99 katı bir artış göstererek 87.469'a yükselmiştir. 1927-1928 yılında bayan ilköğretmenler toplam ilkokul öğretmenlerinin % 27.95'ini oluştururken 1970-1971 ders yılında bu oran, Kemalizmin son yıllarında gerçekleştirdiği orana azçok yaklaşılarak % 31.84'e çıkmıştır. İsmet İnönü'nün başkanlığı döneminde bu oran % 25.56'ya kadar düşmüş (1949-1950), Adnan Menderes'ten sonra ise % 22.44 ile en düşük düzeyine inmişti (1960-1961). 1970-1971 ders yılında hafif bir gerileme göstermekle birlikte bu oran sürekli artış halindedir.

(182) Ibidem, 98-113.

(183) Ibidem, s.115.

(184) Ibidem, s.188-189.

Ortaöğretimin birinci kademesindeki bayan öğretmen sayısı, 1928-1929 öğretim yılında 135 iken, 60.08 katı bir artışla 1970-1971’de 8.111’e ulaşmıştır. Erkek öğretmenler için bu gelişme çok daha yavaş olacaktır: aynı dönem içinde sayıları 20.87 katı artarak 680’den 14.190’a çıkmıştır. Bayan öğretmenlerin toplam öğretmen sayısına oranı 1950-1951 öğretim yılında % 46.18’e değin yükselmiş, Demokrat Partinin on yıllık iktidarı boyunca sürekli düşüş göstermiş, daha sonra ise yeniden yavaş yavaş yükselmeye başlamıştır.

Ortaöğretimin ikinci kademesinde de, bayan öğretmen sayısındaki ilerleme çok hızlı olmuş, 1928-1929 ders yılında 69 olan bu sayı 58.10 katı bir artış göstererek 1970-1971 ders yılında 4.009’a yükselmiştir. Aynı dönem içinde erkek öğretmen sayısı da 13.89 katı bir büyümeyle 441’den 6.127’e çıkmıştır. 1970-1971 öğretim yılında kadınlar toplam öğretmen sayısının % 39.55’ini oluştuyorlardı. Bu oran 1955-1956 ders yılında % 47.42’ye kadar yükselmişti.

Mesleksel ve teknik öğretim de bayan öğretmenlerin yeğlediği bir alan olmuştur. Bu dalda 1928-1929 ders yılında yalnızca 145 bayan öğretmen varken bu sayı 1970-1971 ders yılında, 36.25 katı bir artışla 5.257’ye ulaşmıştır. Erkek öğretmenler için aynı dönem rakamları ise 1928-1929’da 570 iken 17.16 katı bir büyüme ile 1970-1971’de 9.782 olmuştur. Mesleksel ve teknik öğretimdeki tüm öğretmenler içinde bayan öğretmenlerin oranı da 1970-1971 ders yılında % 34.96’ya yükselmekteydi.

Yüksek öğretimde de kadınlar 1932-1933 yılından başlayarak öğretim kadrosuna girmeye başlamıştır. 1970-19721 öğretim yılında yüksek öğretimde 2.082 profesör vardı ki bu

sayı öğretim üyesi toplamının % 23.05'ini oluştuyordu. Anımsatalım ki 1948'de Türk Üniversitelerindeki kadın öğretim üyesi oranı, UNESCO'ya konu ile ilgili olarak bilgi veren ülkeler içinde bu ülkeyi % 24'lük bir oranla birinci sırada Birleşik Devletleri'nin ardından ikinci sıraya yerleştiriyordu: Avrupa üniversitelerinin % 3 ila % 5 arasında değişen ortalama-sına karşı Türkiye'de bu oran % 15'ti (185).

Türk kadını, güzel sanatlarda da çok önemli bir yer kazanmıştır. Uluslararası üne sahip Türk sanatçılarının çoğu kadındır (186). Daha 7 yaşından itibaren Paris'te müzik öğrenimi gören ve 16 yaşında bu kentte bir, Konservatuvar birincilik ödülü alan piyanist İdil Biret (187) kemancılar Ayla Erduran ile Suna Kan ve kantatrisler Suna Korad, Ferhan Onat ve 1952'de Milano'da Scala'da söyleyen Leyla Gencer (188) bunlar arasındadır.

Yontucular arasında da, büyük kadın adlarına rastlanır; Lerzan Bengisu, Nermin Faruki, Zerrin Bölükbaşı, Kadrüni-sa Aydemir ve Semahat Acuneri bunlar arasındadır (189). Bunlardan Sabiha Ziya Hanım İtalyan ustası Canonica'nın öğrencisidir (190). Ayrıca, dekoratörler (191), seramikçiler

(185) Histoire de l'Humanité (=İnsanlığın Tarihi), C.VI, s.1124-1125, Paris, 1968.

(186) E.Anıl, "La femme turque est-elle libérée?" Le Monde Diplomatique, Ekim, 1973

(187) K.Savcı, age., s.194-195

(188) Ibidem, s.122, 192-193.

(189) Ibidem, s.148

(190) J.Costagné, s.172-173, age.

(191) Filiz Bilkur ve Bedia Bektas (K.Savcı, age., içinde, s.148).

(192), ressamalar (193), tiyatro (194) ve sinema sanatçıları (195), son olarak da, Bolşoy'da dansettiği zaman Sovyet se-yircisini bile büyüleyen Meriç Sümen gibi dansçılar (196) da Türk kadınının bu alanda eriştiği doruklardır.

İlk Türk kadın sanatçıların tiyatro sahnesine çıkması Kemalizmin bir kazanımı olarak kabul edilebilir. İncelememi-zin birinci kesiminde Afife Hanımın 1918'de başansızlıkla so-nuçlanan serüvenine değinmiştik. Gerçekten, Cumhuriyetin ilk yıllanna gelinceye değin İstanbul Darülbeydi'i, Müslü-man bir kadına rol vermemekte diretmiştir (197).

Yeni Türkiye'de pek çok kadın, yazarlığı meslek olarak benimsemiş ve yürütmüş, bilimin ve bilginin en değişik alan-larında ve dallarındaki çalışmalarının ve araştırmalarının so-nuçlarını yayınlamışlardır.

(192) Jale Yılmazbaşar, Füreya Koral, Müfide Çalık, Alev Ebüzziya, Na-sip İyem ve Hamiye Çolakoglu (ibidem).

(193) Uluslararası üne sahip Suhandan Fırat'tan başka, şu adları sayalım: Hale Asaf, Fahrünnisa Zeyn, Sabiha Bozcalı, Nevin Çokay, Aliye Berger, Füre-ya Mılıç, Melike Kurtiç, Asuman Kılıç, Kristin Saleri, Selma Emiroğlu, Nil Yal-ter, Nasip İyem, Oya Katoğlu, Eren Eyüpoğlu, Nermin Kura, Revzin Galatalı, Jale Ün, Jülide Atılman, Seniye Taylan, Tülay Tura, Müzehher Bilen, Naile Akıncı, Nazlı Ecevit, Bilge Alkor, Müşerref Köktürk, Gülsüm Erbil, Nadide Pa-mir, Türkân Silay, Maide Arel, Tefrika Altın, Leyla Sarptürk, Azra İnal, Nüzher Kuraner, Hilal Şanda, Emel Korutürk, Bedia Turan, Nevin Ulutaş, Saadet Zafir ve Oya Orhon (ibidem, s.149-150).

(194) Kadın tiyatro sanatçıları arasında en ünlülerden birkaçı: Aliye Rona, Neyire Neyir, Bedia Muvahhit, Halide Pişkin, Feriha Tefrik, Muazzez Kurdoğ- lu, Mediha Gökçer, Macide Tanır, Yıldız Kenter, Ayten Gökçer, Gülriz Sururi, Suzan Ustan, Ayla Algan, Beyhan Hürol, Gülgün Tuğsavul, Şevkiye May... vb.

(195) Sinema ile de uğraşmış olan tiyatro sanatçıları dışında doğrudan si-nema alanında ün yapmış kadın sanatçılardan birkaçı: Filiz Akın, Cahide Sonku, Fatma Girik, Belgin Doruk, Lale Oraloglu, Türkân Şoray ve çok gençlerden Zey-nep Değirmencioğlu (ibidem).

(196) E.Anıl, s.36, agm.

(197) Bkz. yukandaki sayfalar.

Ulusal Kütüphane Genel Müdürü Müjgan Cumbur'un eksik olarak nitelediği "Türk kadın yazarların eserleri" (198) adlı çalışmasında, 1928 ile 1955 yıllarını kapsayan dönemde, kendi yapıtlarını yayınlayan 566 kadın yazar ve 308 kadın çevirmen yer almaktadır. Birinciler toplam 1.560 kitap yazmış, ikincilerse 716 çeviri yapmıştır. Aynı yazarın daha sonra çıkan bir incelemesinde ise, 1920-1960 yıllarını kapsayan dönemde, dergi yazıları sayılmaksızın, kadın yazarların kaleminden çıkan 2.132 kitap ve broşür, 1.013 de çeviri çıkmış olduğu görülmektedir (199). Bu 2.132 başlık altında işlenen konuların dağılımı da şöyledir:

- Ansiklopediler, Kaynakçalar,

Kataloglar, Dizelgeler13 başlık

- Gazetecilik1 başlık

- Felsefe

Genel felsefe, felsefe sistemleri8

Ruhbilim15

Ahlâk13

Toplam36 başlık

- Din24 başlık

- Diller (Türkçe ve yabancı diller36 başlık

- Toplumsal bilimler

- Toplumbilim19

- Siyasal Bilimler15

- Ekonomik Bilimler15

(198) Ankara, 1955.

(199) AKtaran, T.Taşkıran, s.162-166, agc.

- Hukuk	22
- Yönetim Bilimleri	9
- Yaşam kalitesi	1
- Eğitim	40
- Okul kitapları	222
- Etnoğrafya, Feminizm, vb.	18
Toplam	361 başlık
- Bilimler	
- Matematik	4 başlık
- Fizik	8
- Kimya	16
- Yerbilim ve Paleontoloji	26
- Antropoloji	27
- Biyoloji	11
- Botanik	48
- Zooloji	40
Toplam	180
- Uygulamalı Bilimler	
- Tıp, Fizyoloji, Eczacılık, Sağlık	30
- Hayvan Sağlığı	7
- Tarım ve Hayvan Yetiştiriciliği	67
- Ev Ekonomisi	36
- İşin Örgütlenmesi	4
- Kimyasal Sanayiler	7
- Politeknik	9
Toplam	430 başlık
- Güzel Sanatlar	
- Estetik	3
- Mimarlık	9

- Heykel, Resim Süsleme Sanatları	11
- Müzik	7
- Spor, Turizm	10
Toplam	39 başlık
- Edebiyat	
- Edebiyat Tarihi	23
- Şiir	133
- Tiyatro	30
- Roman	327
- Mektup, Deneme, Anı	36
- Çocuk Edebiyatı	231
- İngiliz Edebiyatı	7
- Alman Edebiyatı	19
- Fransız Edebiyatı	8
- Öteki Edebiyatlar	8
Toplam	822 başlık
Tarih ve Coğrafya	
- Arkeoloji, Biyografi, tarih	153
- Coğrafya, Gezi	37
Toplam	190 başlık
Genel Toplam	2.132 başlık

Çeviriler de çok değişik konuları ilgilendiriyordu. Çevirilerin kaynak dilleri arasında ise Fransızca, Almanca, İngilizce, Rusça, Yunanca, İspanyolca, Arapça, Farsça, Çince hatta Lâtince bile vardı. 1920-1960 dönemi içinde Türkiye’de kadın çevirmen sayısı 408 olarak belirirken tüm Osmanlı döneminin kadın çevirmeni, yalnızca 5’ten ibaretti.

Ayrıca 1954’le 1960 arasında 169 kadının başınında bir

gazete ya da derginin yayın yönetmeni, yazar ya da teknik sekreter olarak çalıştığını da belirtebiliriz.

Bu yazarlar arasında bir seçme yapabilmek, en ünlü adları anma biçiminde bile olsa, kolay değildir. Bizim burada ele almakla yetineceğimiz edebiyat alanında Halide Edib'in çok özel bir yeri vardır. O hiç tartışmasız çağdaş Türk edebiyatının en ünlü temsilcisidir. A.H.Tanpınar'ın deyişiyle “O, tek başına Türk romanını simgeler” (200). Yapıtlarının bir bölümü Fransa, Almanya, S.Rusya, Hollanda, İsveç, Yugoslavya, Norveç, Hindistan ve Pakistan gibi birçok ülkelerde yayınlanmıştır. Tarihsel ve kültürel büyük önem taşıyan siyasal makaleler, anılar yazmada olduğu kadar tiyatro ve romanda da çok başarılı olmuştur. En ünlü romanı, 1936'da yayınlanan ve adını İstanbul'un bir semtinden alan Sinekli Bakkal'dır. Yapıtın ilk metni The clown and his daughter adıyla İngilizce olarak kaleme alınmıştır. Yapıtın 1969'a değin 29 baskısı yapılmıştır (201).

Halide Edib'in kuşağından en ünlü kadın romancılar arasında şu adları sayabiliriz: Mufide Ferit Tek, Şükûfe Nihal Başar, Güzide Sabri Aygün ve Halide Nusret Zorlutuna.

Öteki kadın romancıların ilgi alanları aynı değildir. Kimileri gelenek ve ulusal değerleri ön plâna çıkaran temaları geliştirmişlerdir. Semiha Ayverdi, Safiye Erol, Nezihe Araz ve Emine Işınso bunlar arasındadır. Kimileri toplumsal içe-

(200) Yazara vermek lütfunda bulunduğu “Türk kadın romancıları” adlı yayınlanmamış çalışmasında aktaran, M.Cumbur.

(201) Kemalist devriminden bu yana yazdığı en çok okunan romanları arasında Ateşten Gömlek (1922), Zeyno'nun Oğlu (1926) ve Sinekli Bakkal'ın benzeşi olmakla birlikte düğümü bir köyde geçen Tatarcık (1939) sayılabilir.

rikli temaları işler. Suat Derviş, Afet Muhteremoğlu, Sevgi Soysal, Oya Baydar ve son yirmi yıl içinde Türk yazın yaşamında beliren en özgün yeteneklerden biri olan Füzûzan bunlar arasındadır. Bir bölümünün yapıtlarında kadınların vermekle yükümlü oldukları savaşım yansır. Bu savaşım “Müslüman inançlı, yoksul ve tutucu bir toplumun onlara dayattığı üçlü yabancılaşmaya karşıdır. Sorunlarını öyle bir içtenlik ve anlatım özgürlüğüyle ortaya koyarlar ki, bu, onlara çarpıcı bir biçem ve büyük bir ilgi kazandırır. Bunlar tam bir kurtuluş istencine tanıklık ederler” (202). Nezihe Meriç, Leyla Erbil ve Sevim Burak gibi bazıları bu temalara psikolojik savlar da eklerler. Bir üçüncü grup içinde ise pek çok halk romancısı yer alır: Muazzez Tahsin Berkand, Mevrure Sami Koray, Nur Tahsin, Mükerrrem Kâmil Su, Fakihe Oyman, Kerime Nardir Arzak, Cahit Uçuk, Peride Celal, Nezihe Muhittin, Suzan Sözen, Pakize Başaran, Süheyla Özberkin, Perihan Parla, Meliha İlksel ve Sevdâ Sezer bunlar arasındadır (203). Adalet Ağaoğlu, Sevgi Sanlı ve Nezihe Meriç’in aynı zamanda tiyatro yapıtları da yazdıklarını eklemek gerekir.

Kadınsal yazının da pek çok kadını kendine çektiği açıktır. Bu incelememizde çalışmalarından yararlandığımız bu kadınların adlarını şöyle sayabiliriz: Afetinan, Zehra Celasun, Suat Efzayış, Tevfik Mehpâre, Mediha Berkes, Behice Boran, Bedia Akarsu, Meliha Torkak, Muhaddere Taşçıoğlu, Hami-

(202) G.Dino, Cinquante ans de littérature républicaine (=Cumhuriyet edebiyatının elli yılı), Le Monde, 25 Ekim 1973.

(203) Henüz büyük bir üne kavuşmamış olsalar da adından söz ettiren bayan yazarlar da vardır: Mübeccel İzmirli, Güner Ener, Meral Çelen, Nevin İşlek, Sabahat Emir, Dilek Uzcan, Serhat Kestel, Sevinç Çokum. vb...

de Topçuoğlu, Neriman Duranoğlu, Nermin Abadan, Perihan Onay, Günseli Özkaya, Tezer Taşkiran, Refia Uğurel, Sevim Timur, Sabiha Sertel ve Evinç Dinçer.

Son verirken birkaç bayan sporcunun da adını anmak yerinde olur. Atletizmde Aycan Önel, Çolpan Turfan ve 800 metre Türkiye rekorunu yıllarca elinde bulunduran ve Balkan birincisi olan Gül Çıray; kürekte Lale Oraloğlu; yüzmede Roksan Okan; eskrimde, 1971 Akdeniz oyunlarında madalya kazanan Özden Ezinler, bu alanda ilk akla gelen adlardır (204).

(204) K.Savcı, age., s.153-154; E.Hıçyılmaz, Sporumuzda kadın, Ankara, 1973.

IV. SONUÇ

Çalışmanın insan kişiliği için olumlu bir olay olduğu genellikle kabul edilir. Çalışma ile, kendisi ve doğa ile arasındaki bu eylemle, insan, aynı zamanda kendi doğasını da değiştirir ve bu anlamda kendi kendini yaratır. Çalışma insanoğluna gereklidir, çalışma bir özgürleşmedir, bilinci yükseltir, özellikle özgürce seçildiği ve yerine getiren kişiliğini tümüyle verdiği zaman, ilerleme koşuludur.

Kadınların çalışma dünyası içinde yer alması, bu bakımdan, onlar için bir kurtuluş etkeni olmak gerekir. Gerçekten de, bir kadın için çalışmak, ister bilinçli ister bilinçsiz bir biçimde olsun, egemen toplum karşısındaki marjinal durumları azaltmak, hafifletmek demektir, çünkü çalışma kadının ekonomik vurulabilirliğini azaltır, her varlığın “kimdir?” sorusuna değil, “Ne yapıyor?” sorusuna verilen yanıtla tanımlandığı bir toplumda, ona bir kimlik, bir kişilik kazandırır. Çalışma aynı zamanda, kişiler arasında, yeniden düşünülmüş bir roller ve ödevler bölüşümü üzerine dayalı yeni ilişkilerin kurulması demektir (205). Çalışmanın, genel olarak kadının statüsünün değiştirilmesine katkıda bulunduğu gerçeği kabul edilmektedir (206).

Ancak, çalışma idealize edilmemelidir. Çünkü çalışmanın olumsuz yanları da vardır: sürekli oralarda yinelenen işler ve küçük parça işleri, her türlü sersemletici, ağır, zorlayıcı, aşağılatıcı ve küçültücü çalışma biçimleri, artık belgileş-

(205) E.Sullerot, *Le Monde*, 15 Ekim 1975.

(206) M.-J ve P.-H Chombart de Lauwe, *Le femme dans la société*, Paris, 1963, s.380.

miş “metro, boulot, dodo” (*) gibi üç sözcüğün özetlediği bir yaşam da böyle bir gelişmenin sonucudur. M.-J ve P.-H Chombart de Lauwe’un da belirttiği gibi “Günümüzde işçi çevresinde çalışma koşulları, çoğu zaman, kadınlar için ek bir ezilme fırsatı, vesilesi olmuştur” (207). Fransa gibi bir ülkede gerçek olan bu durum, Türkiye’de daha az gerçek değildir. Üstelik bu yalnızca işçi çevresinde değil, fakat özellikle kırsal dünya için geçerlidir. Nitekim kırsal dünyada kadınların durumu geçmişe oranla hemen hiç değişmemiştir ve kadının çalışması yasalarca korunmamıştır. Bu noktalar üzerinde yeterince durmuş olduğumuz için burada yeniden ele almayacağız.

Şu kadarını belirtmekle yetinelim ki kadının durumu kırsal alanın ekonomik durumu ile çok sıkı bir ilişki içindedir ve ancak bu ekonomik durumun cesur siyasal kararlar ve seçimlerle değiştirilmesidir ki kadının durumunun değiştirilmesine katkıda bulunabilir.

Kadının endüstriyel çalışmaya geçişi ve büro işlerine girişi, hiç değilse kitlesel yönü ile Türk devriminin aktifine yazılması gereken bir kazanımdır. Yine aynı biçimde, kadın emeğine belli bir koruma getiren çalışma ve toplumsal sigorta düzenlemeleri de bu aktife yazılmalıdır. Ne var ki, özellikle 1946’dan beri çalışmanın daha adil bir biçimde karşılığının verilmesini cesaretlendirmekten çok, sermayenin yararına işle-

* Çn. “Metro’ya binip işine git, çalış, yeniden metroyla evine dön ve uyu” anlamına gelen halk deyimini. “Metro-bulo-dodo” ardarda söylenişleriyle de, işçilerin cehennemi bir hızla oradan oraya koşturmaktan, kendilerine vakit ayıramadıklarını anlatır.

(207) Ibidem.

yen Türkiye'nin ekonomik politikası, emekçi sınıfların kalkınmasını kolaylaştırmaya pek katkıda bulunmamaktadır. Oysa çalışma yoluyla kadının gerçek bir özgürlüğe ve kurtuluşa fiilen ulaşması, bir dizi düzenlemenin bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştirilmesine bağlıdır. Daha adil bir ücret politikası, aynı değerdeki bir işe verilecek ücrette eşitliğe saygı gösterilmesine yönelik yasa ve kuralların sıkı biçimde uygulanması ve her düzeyde kadın ve erkek emekçilerin eşit işlem görmelerini sağlamak için, özellikle toplumsal donatımların çoğaltılması yoluyla toplumsal koşulların değiştirilmesi gerekir. İşe alma, yetiştirmeye ulaşma, mesleksel yetkinleşme, yükselme ve ilerleme ve işte ve iş dışında çalışma koşulları, kadın ve erkeğin aynı işlemi göreceği düzeyler olmalıdır.

Bu durum, yukarıda incelediğimiz otorite, prestij ve çoğu zaman rahat olan yüksek kazanç mesleklerinde çalışan kadınlar için gerçekleşmiş benzemektedir. Bu mesleklere çoğu zaman özgür bir seçme ile girilir. Bunlar ya toplumun, ya ülkenin hizmetine adanmış bir yeteneğe ya da yazınsal, sanatsal bir yaratma veya bilimde ve teknikte, yaratıcı araştırma gereksinimine karşılık verir ve kadınlar bu mesleklere kendilerini tüm kişilikleriyle adarlar. Nitelik ve bilgi gerektiren bu tür meslekler, yukarıda Türk kadını ve eğitim başlığıyla da gördüğümüz gibi, çoğunlukla kentlerin varlıklı ortamlarından gelen sınırlı sayıda bir grup kadına özgüdür.

Bir ülkede, kadının kurtuluşu üstüne küçük bir seçkinler zümresine bakarak karar verilemeyeceği için bu noktanın vurgulanması önemlidir. Çok yüksek bilgi ve beceriler, üstün nitelikler gerektiren bir mesleği yürüten kadınların sayısı ve bu

kadınların işlerini hangi koşullarda yerine getirdikleri üzerinde durmak, fakat Türkiye’de kadınların büyük çoğunluğunun içinde bulunduğu koşulları sunmayı unutmak, gerçekler üzerinde yanılmak demektir. Nice vulgarizasyon yazılarının yaptığı da esasen bu değil midir?

Türk
bankacılığının lideri,
Ülkemizin uluslararası
finansman sektöründeki
gururu

ZİRAAT
hep yanınızda

T.C. ZİRAAT BANKASI
Güven dolu çağdaş banka